

z a l i v

- Luka Sienčnik **Koroški Slovenci žrtev svetovne politike**
- Jurij Zalokar **Gandhi našemu času**
- Josip Merku **Fatti di luglio**
- Irena Žerjal **Pot skozi temo**
- Mirjam Gregorčič **K vprašanju slovenske biti ali ne-biti**
- Boro Ban **Moč v belem**
- Sergio Salvi **Odrežani jeziki**
- Edvard Rutar **Evropske podobe**
- Alozij Res **Pisma Bevku**
- Ivan Virnik **Pozabljeno dejanje stoletja?**
- R. M. **O kritikih in umetnikih**
- Jošt Žabkar **Slovenstvo, socializem in krščanstvo**
- Bruna Pertot **Jesenska ikebana zate**
- Radoslava Premrl **Moj brat Janko-Vojko**
- Ubaldo Vrabec **Glasbene beležke**
- Boris Pahor **Iz dnevnika**
- mt **Rebulova Pilatova žena**
- Drago Jančar **Pojasnilo o prenehanju delovanja Društva prijateljev zamejskih Slovencev**
- Most vzdihljajev**
- Kdo je mar?**
- Majna Mohorčič **Rom (Cigani)**
- *** **»Neviralni« genocid**
- *** **Amoralna »tehnika«**
- Iz »Večera«**

zaliV

oktober 1972 - štev. 36-37

Revija za književnost in kulturo izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

U r e d i l i :

Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor, Irena Žerjal - Pučnik, Rada Premrl, Marica Vidmar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/92436, Frančiška Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

dr. Inž. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N., Just Colja, Boris Cek, g. Hočevan, J. G., Polda Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel, Elka Suša, dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec

Cena posamezne številke

5 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna GRAPHART Trst,

Ulica Rossetti 14 tel. 772151

LUKA SIENČNIK

KOROŠKI SLOVENCİ

ŽRTEV SVETOVNE POLITIKE

Dne 31. oktobra 1945 je provizorična koroška deželna vlada izdala zakon o »**Novi ureditvi dvojezičnosti šol v južnem delu Koroške**«. Ta zakon pravi v uvodu dobesedno:

»V južnem delu Koroške obstajajo dvojezične ljudske šole. Tukaj se bo vršil pouk v prvih treh letih načeloma le v materinem jeziku otroka...« Nato imenoma navede vse šole, v katerih bi se moral vršiti pouk po zgoraj navedenem zakonu. Dne 14. decembra 1945 je Karl Newole v Koroški kroniki objavil članek »Koroškim Slovencem«. V njem govori tudi o novi šolski ureditvi in pravi: (citiram) »...učitelj mora poučevati tako, da vsak otrok obvlada oba jezika...«

Te jasne formulacije v zakonu in komentarjih je avstr. delegacija pri mirovni konferenci rabila, ker je hotela svetu pokazati, kako zelo so novi koroški vladi pri srcu koroški Slovenci. Ni pa svetu govorila preveč o tem, da se ta zakon ne bo dal izvesti, ker za to niso dani pogoji. Nasproti nam koroškim Slovencem, ki smo v praksi videli, da je ta zakon samo na papirju, so vladni krogi to okolnost pojasnjevali s težavami, ki nastajajo pri izvajanju tega zakona. Tako piše Karl Newole v Koroški kroniki 14. dec. 1945 med drugim: citiram: »...Nemško usmerjeno učiteljstvo so že na učiteljišču usmerjali k temu, da naj učence vzgaja v nemškem duhu...«

S tem stavkom Newole sam pripozna, da zgoraj navedenega zakona nikakor ne bodo mogli izvajati, ker nimajo za to usposobljenostnega učiteljstva. Ta zakon je torej bil samo pesek v oči svetovni javnosti. Še bolj jasno pa se to pokaže, če upoštevamo, da so koroške oblasti že ob izdaji tega zakona vedele, da ta zakon, s pomočjo svojih protislovenskih mas, vsak čas, to se pravi, kakor hitro bodo meje fiksirane in se ga ne bo več rabilo, spet lahko prekličejo. Vse skupaj je torej bila grda igra z nami.

Dne 3. nov. 1945 je deželni glavar H. Piesch v volilnem govoru med drugim rekel tudi sledeče (Koroška kron. 3.XI. 45): citiram: »Popolnoma razumem, da so koroški Slovenci imeli tehten vzrok za nezadovoljstvo s hitlerjansko vladavino, toda mi nismo krivi za to nesrečo...«

Piesch in Newole verjetno res nista bila direktno kriva za hitlerjanska početja. Zgoraj pa smo omenili, da sta prav ta dva bila tista, ki sta skoroda vse naciste oprala rjavega madeža. Vprašati se moramo, kako velika je potemtakem razlika med njima in nacisti? Eni so delali protislovenska dejanja, drugi so jim to odpustili in jih omogočili, da spet lahko nadaljujejo z njih vsenemškim delom.

Tudi Ferdinand Wedenig govori v proglasu: Korošice in Korošci!, ki ga je priobčil v Koroški kroniki 2. maja 1947., o teh težavah.

Citiram: »...Dvojezični šolski pouk v južnih predelih Koroške je začasna koroška vlada že odredila. So pač velike težave, da to izvedemo, ker nimamo dovolj sposobnega učiteljskega osebja na razpolago. Vendar sem prepričan, da bomo tudi to pomanjkljivost s časom premostili in to z združenimi močmi...«

Te njegove besede so bile še bolj očitna prevara, ker tedaj, po skoraj dveh letih, je bilo povsem jasno, da se ta zakon ne izvaja, ker se izvajati ne more, to tem manj, ker so še tistih nekaj slovenskih učiteljev, ki so bili sposobni in voljni poučevati, kot je zahteval zakon, preganjali s tem, da so jih ali odpuščali iz službe ali premeščali v nemške kraje. Vzrok je bil samo v tem, da so na en ali drug način pomagali

slovenski stvari. Slovenski Vestnik 24. avg. 1946 navaja celo vrsto takih primerov.

Zanimiv je tudi primer, ki ga navaja Slovenski vestnik 3. jan. 1947. Tam poroča, da je v Škofičah bil iz službe odpuščen edini učitelj, ki je bil voljan in tudi zmožen poučevati tako, kot to zahteva novi šolski zakon. Vzrok je bil, ker ni bil denacificiran. Ostala pa je, ker je bila denacificirana znana nacistka Liaunig. Verjetno je odpuščen učitelj bil preveč Slovenec in zato denacificijski komisiji neljub.

Že leta 1945, ko je ta novi šolski zakon bil izdan, se je sumilo, da je bil »odrejen«, kakor je rekel Wedenig, ne za koroške Slovence, temveč za potrebe avstrijske diplomacije. In res. Komaj je leta 1955 bila podpisana avstrijska državna pogodba, že se je od strani nemško govorečih in zapeljanih staršev začela gonja proti temu zakonu. Ta gonja se je stopnjevala od meseca do meseca, dokler ni prišlo do šolskih štrajkov. Wedenig, kot deželni glavar in predsednik deželnega šolskega odbora, je imel možnost in dolžnost proti tem štrajkom nastopiti z vso strogostjo zakona. Napravil ni nič. Pustil je veljati pravico staršev, tistih staršev, ki so bili vzgojeni v poplebiscitni in nacistični dobi, polni mržnje do vsega slovenskega, in s tem odobril vse ono, kar je ta doba ustvarila slabega za nas koroške Slovence. Socialist je preklical zakon, ki so ga prej sami napravili in ga niso mogli dovolj prehvaliti.

Kaj določa tako imenovani Wedenigov šolski odlok? On pravi, da so šole v praksi nemške. Če je otrok prijavljen k slovenskemu pouku, ga ta okolnost ne more rešiti znanja nemščine, ker pouk je na jezikovno mešanem ozemlju v veliki večini šol praktično od prve ure nemški. Razlika med k slovenskemu pouku prijavljenimi in neprijavljenimi otroki, je v bistvu praktično samo v tem, da prvi dvakrat na teden, po končanem rednem pouku, dobe še po eno uro slovenskega pouka. Ker so slovenske ure po navadi po končanem rednem pouku, otroci, ki te ure obiskujejo, dostikrat nimajo več prevozne možnosti za domov. Ta okolnost bo v bodoče za prijave še bolj odločujoča, ker bo od letos

naprej šolska prevozna sredstva plačevala država in vozila vozijo redno po končanem rednem pouku. Vsi drugi otroci se lahko peljejo, k slovenskemu pouku prijavljeni morajo potem peš.

Kakšne posledice ta zakon še lahko ima, naj pokaže primer v Globasnici, ki se je pripetil že pred nekaj leti. Šolski zdravnik dr. Zeitlinger je troje otrok označil za šolo nezrele samo zato, ker niso znali nemško in jih poslal domov. Materam je naročil, naj z otroci govore nemško.

Nadaljnja posledica tega zakona in verjetno najvažnejša pa je, da sedaj starši po naših vaseh s svojimi malčki mnogo govore nemško. Če se jih vpraša, zakaj to delajo, odgovarjajo vedno, da zaradi šole, da bo otrokom tam lažje.

Seveda ni povsod tako hudo, kot pri veliki večini in sicer tam, kjer imajo učitelji razumevanje do slovenskih otrok. Točno se že na prijavah k slovenskemu pouku poznajo šole z narodno strpnim šolskim upravnikom, do onih, katerim načeljuje narodno strupeni učitelj. Žal, da so šole s takšnim učiteljstvom zelo redke. Najpogosteje jih še najdemo ob jugoslovanski meji, kot so Sele, Obirsko, Lepena, Komelj itd. Včasih najdemo na teh šolah še slovenske napise. Ti kraji naj bi bili nekaki slovenski rezervati. Pri imenovanju učiteljstva, bi oblasti, tudi pod sedanjim šolskim zakonom, lahko napravile marsikaj dobrega, če bi nam bile naklonjene in ne bi toliko poslušale nemških prenapetežev.

Za 25. nov. 1945 so bile razpisane prve poveljne avstrijske volitve v deželni in državni zbor. Koroški Slovenci so v trenutnem navdušenju upravičeno pričakovali, da bodo to pot dobili en mandat več, kot so ga imeli v prvi avstrijski republiki. Pravočasno so pri deželni vladi vložili lastno slovensko listo z dr. Tischlerjem na čelu. A prišlo je povsem drugače.

Angleži so dr. Tischlerju pri vlaganju slovenske liste predložili listino, na kateri se je moral obvezati da pri vo-

lilnem boju ne bo sprožil vprašanja meja. Enako izjavo so morali podpisati vsi nosilci vloženih list. To okolnost so nekateri aktivisti izrabili in pretvorili v trditev, da je dr. Tischler pismeno potrdil, da pripozna meje iz leta 1937. Reklo se mu je, da je s tem izdal našo stvar. Zahtevalo se je od njega takojšen umik slovenske volilne liste, kar je ta tudi storil. POOF je nato izdal direktivo, da naj koroški Slovenci volijo KPA.

S tem, da so koroški Slovenci umaknili lastno narodno listo in se podali na pot internacionalizma, je zanje nastal vsestransko povsem nov položaj. Vzrok za to za nas usodopolno spremembo ne leži pri nas koroških Slovencih.

Slovensko politično vodstvo v Ljubljani je bilo namreč mnenja, da bodo koroški Slovenci v mnogo boljšem položaju, če jih podprejo tudi avstrijski antifašisti. Ljubljana je v nasprotstvu z nami Korošci računala s tem, da bodo mnogi avstrijski antifašisti podprli KPA. Žal se želja Ljubljanec ni uresničila. Avstrijci so volili njih tradicionalne stranke SPÖ in ÖVP. Da se je KPA na Koroškem tako slabo odrezala, je delno sama kriva. Zastopnik KPA dr. Ernst Fischer, je namreč na volilnem zborovanju KPA v Celovcu rekel, da niti pedi koroške zemlje ne sme priti k Jugoslaviji. S tem se je tudi KPA postavila v diametralno nasprotstvo s težnjami koroških Slovencev. Zaradi takega njenega zadržanja tudi ni smela več računati, da bi jo koroški Slovenci masovno podprli.

Vsej tej volilni dilemi bi se izognili, če bi se slovensko vodstvo postavilo na stališče, da se na spornem ozemlju tako dolgo ne morejo vršiti volitve, dokler ne pade odločitev o pripadnosti tega ozemlja.

Pogosto se sliši, da je nacizem kriv hitre poveljne propasti koroških Slovencev. Da to ni povsem tako, da je torej nacizem še pustil borbenost, so koroški Slovenci dokazali ob priliki obletnice izselitev. Na dan 14. aprila 1946 se je v Celovcu zbralo preko 3000 koroških Slovencev, in to kljub temu, da so koroške oblasti, po nalogu Angležev, delale vse mogoče prevozne zapreke. Župnika dr. Mikulo, ki naj bi na

zboru govoril, so med potjo zaprli. Škof je prepovedal mašo, ki naj bi se brala v stolnici za žrtve med koroškimi Slovenci po nacizmu. Te nepričakovane ovire Korošcev niso strle, nasprotno, napravile so jih tako borbene, da so Angleži celovški policiji morali dati nalog, naj jih razžene s silo. In ne samo to. Prišlo je do hudih pretepov s policijo, ki so na obeh straneh zahtevali desetine ranjenih. Mnogi so morali v bolnišnico. Takšna je bila zadnja bitka koroških Slovencev na celovških tleh v teku zadnje vojne.

Ko so se začela mirovna pogajanja, se je bitka nadaljevala na diplomatskih tleh. Koroški Slovenci so po svoji moči poskušali vplivati na potek konference s tem, da so ob vsaki priliki izražali svojo željo po priključitvi k Jugoslaviji. Da je za to željo po priključitvi bila odločujoča predvsem narodnost, nam dokazuje dejstvo, da je 53 slov. kor. duhovnikov podpisalo peticijo na mirovno konferenco v Moskvi, da tudi oni želijo priti k socialistični Jugoslaviji.

Kljub našim vsestranskim prizadevanjem je na mirovni konferenci v Moskvi vse kazalo na to, da bo Avstrija ostala v mejah l. 1937. S tem so za nas nastali povsem novi problemi. Medtem ko smo se doslej zavzemali za to, da dosežemo združitev z matičnim narodom, bo odslej naša skrb morala veljati prizadevanjem, da se na Koroškem vzdržimo kot narodna manjšina.

Dr. Tischler je bil mnenja, da bomo morali sedaj tudi našo politično organizacijo prilagoditi novim razmeram. Rekel je, da bi z Avstrijci lažje prišli do sodelovanja, če bi mi zamenjali naše vodstvo. Odstopili naj bi tisti, ki so sodelovanje z Avstrijci striktno odklanjali in prepustili naj bi vodstvo osebam, ki so nasproti Avstriji manj obremenjene.

Dosledno s temi nazori je dr. Tischler dne 9. jan. 1948 poslal POOF pismo, v katerem naznanja izstop iz OF. Za dne 6. febr. 1948 je nato bila sklicana seja POOF. Na njej

je dr. Tischler obrazložil svoje stališče. Med drugim je dejal sledeče: Dejstvo je, da bomo koroški Slovenci tudi v bodoče ostali odrezani od matičnega naroda, da bomo spet prepuščeni samim sebi in da bomo živeli v popolnoma drugačnem družbenem redu, kot oni v matični državi. Izrekel je prepričanje, da se bomo pod takšnimi okoliščinami držali le, če se bomo naslonili na široke plasti naroda. Ker pa naše slovensko koroško ljudstvo sestavlja predvsem kmečki živelj, ki je po naturi bolj ali manj krščansko usmerjen, moramo tudi mi našo ideološko politiko preusmeriti.

Prišlo je nato do hudih prerekanj in očitkov. Posebno je bil napadalen dr. Mirt Zwitter. Dr. Tischler je odšel in dne 5. marca 1948 odgovoril v Koroški kroniki.

Junija 1949 je dr. Tischler skupno z dipl. trg. Jankom Uranko, ki je še kot mlad študent moral v KZ, ustanovil NSKS.* Pri tej ustanovitvi je sodelovalo mnogo koroških Slovencev.

V tem času se je tudi naš POOF, po zgledu Jugoslavije, spremenil v PODL. Odborniki so ostali več ali manj isti. Preds. dr. Franc Petek, podpredsednik jaz. Naš dosedanji način dela v odboru mnogim ni ugajal, ker tisti, ki so bili izvoljeni in ki naj bi pred narodom nosili odgovornost, so dostikrat bili postavljeni pred izvršena dejstva in so morali samo še potrditi, kar so že drugi sklenili. Zavedali smo se, da tako na dolg rok ne bo šlo dobro. Da naše delo v bodoče postavimo na trdno in zdravo podlago, sem šel v Ljubljano k predsedniku slovenske vlade Borisu Kraigherju. Povedal sem mu, da iz izkušnje vem, da je delo na manjšinskem področju povezano z velikimi žrtvami, in da je zanj treba mnogo idealizma. Kot plačilo za njih žrtve naj imajo odborniki pravico do dejanskega odločanja. Da se to v praksi izvede, sem mu predlagal, naj se na Koroškem strogo loči med legislativo in eksekutivo. Prvo naj bi imeli izključno samo voljeni odborniki, drugo plačani nastavljenci. Poudaril sem še, da v na-

* KZ pomeni nacistično taborišče. NSKS je Narodni svet koroških Slovencev.

sprotnem primeru nastavljeni v odborih zaradi boljšega poznavanja materije, kmalu dobe diktatorično moč. Ostro me je tovariš predsednik zavrnil, češ da noče, da bi se delalo z idealizmom. Vse naj se dobro plača, je bilo njegovo mnenje. Nakar sem mu še rekel, da nimam nič proti temu, če se tudi odbornikom povrnejo stroški, ki so jim nastali zaradi političnega delovanja. Pač pa do sedaj na Koroškem ni bila navada, da bi se odbornikom kaj plačalo.

V praksi se je potem izvedlo tako, da so plačani uradniki imeli v rokah ne samo eksekutivo, temveč v veliki meri tudi legislativo. Kakor se je pozneje izkazalo, se ta način dela res ni obnesel. Ti funkcionarji-uradniki so delali tako samovoljno, da so polagoma večini odbornikov, posebno takim, ki so še kaj samostojno mislili, vzeli veselje do nadaljnjega sodelovanja. Storjeni sklepi sej so se le malokdaj izvedli in če so se, tedaj tudi samo polovično. Posebno se je pokazala različnost naziranja, ko je šlo za odpravo spora z NSKS. Skoro vsi odborniki s terena so bili za to, da se ta spor čimprej poravna; celovski kolektiv pa je jarek kopal vedno globlje. Ker sem bil eden tistih, ki v tem pogledu ni miroval, me pri naslednjem občnem zboru niso več predlagali v ožji odbor in tako sem bil izločen iz nadaljnjega političnega sodelovanja.

Ko so se leta 1953 bližale volitve v deželni zbor, smo nekateri mislili, da je to priložnost, da ponovno poskusimo doseči, da bi se obe strani, vsaj za volitve, združili v eno volilno skupnost. Pri Bjerjocklnu v Celovcu se nas je zbralo preko 20; med njimi Jaka Reichmann, Vinko Gröblacher, An. Gril, Vinko Pečnik. Vsi navzoči so bili mnenja, da je razdvojenost nam v škodo. Določila se je delegacija, ki naj bi posredovala med obema taboroma. Vse prizadevanje je bilo zaman. Koroški Slovenci so že drugič šli razbiti na volišče. ZSO je slovenskim volivcem prvič svetovala, naj volijo SPO. NSKS je kandidiral Mirka Kumerja in dobil samo še 3.880 glasov. Mnogo koroških Slovencev pod takšnimi okoliščinami ni šlo na volišče.

Da bi se napravilo konec razdoru in vedno hujšemu medsebojnemu blatenju, so se jeseni 1954 v Dobrlivasi zbrali vsi v okraju Velikovec na slovenskih listah v občine in kmetijske odbore izvoljeni mandatarji. Prišlo jih je okrog 40, tarej skoroda vsi, ki so bili vabljeni.

Ti zborovalci so se postavili na stališče, da so edinole oni bili od naroda direktno voljeni, in da imajo potemtakem pravico soodločanja pri kovanju usode tega naroda. Odločno so poudarili, da ne morejo trpeti, da bi se v Celovcu nadaljevalo z dosedanjo razdiralno politiko. Obe skupini so pozvali na spravo. Če to ne bi uspelo, so bili mnenja, naj bi se v Celovcu zbrali vsi mandatarji celotnega slov. ozemlja. Ti naj bi bili nekak slovenski parlament in ta naj bi potem obe skupini prisilil na skupno pot, kar se tiče narodne politike.

Meni se je poverila naloga, da to povem obema skupinama. V gostilni Mondschein v Celovcu sem se sestal z dr. Tischlerjem in dr. Francijem Zwitterjem. Obadva sta zahtevo dobrolskega zbora po spravi odklonila in me svarila pred organiziranjem slovenskih mandatarjev, ker bi to na nemški strani izzvalo podobne protiakcije. Te odgovornosti mi iz Podjune nismo mogli sami prevzeti in tako je tudi ta iniciativa propadla.

Še en poizkus. Oktobra 1958 se je v Celovcu ustanovilo društvo »Enotnost«. Namen društva je bil združiti vse koroške Slovence v boju za izvedbo člena 7 državne pogodbe. Vsi naj bi vse sile zastavili za izvedbo tega člena in to ne samo v organizacijah, v katerih so vključeni, temveč tudi v avstrijskih strankah, pri katerih sodelujejo. Povsod naj bi se kot Slovenci zavzeli za slovensko stvar. Da bi naše misli mogli ponesti tudi v zadnjo hišo, smo začeli izdajati hektografiran list »Enotnost«. Sodelavce smo imeli iz vseh plasti našega ljudstva, od duhovnikov do komunistov. Žal tudi ta akcija ni uspela. Nobena od centralnih organizacij v boju za izvedbo člena 7 državne pogodbe ni pokazala posebne aktivnosti. Slovenci se niti v SPÖ niti v ÖVP niso mogli uveljaviti kot Slovenci, ali to niti poskušali niso. Edini pa so si bili v boju proti nam. Očitali so nam, da s svojim delom

snujemo še tretjo stranko, da torej še bolj trgamo, dasiravno smo jim jasno povedali, da zahtevamo le skupno delo za izvedbo člena 7. Ker je v tej dobi bil kominformizem tisti strah, s katerim se je lahko onemogočilo vsakogar, smo tudi mi bili — kominformisti. Junija 1961 je izšla zadnja številka »Enotnosti«.

V nasprotju z našim narodnim uspehom pred prvo in drugo vojno, ki so bili mogoči edinole zaradi naše narodne skupnosti, bi vam še hotel pokazati posledice naše razdvojenosti po drugi svetovni vojni.

Kakor smo že videli, se je seme za ta nesrečni razvoj položilo že jeseni leta 1945, ko se je preprečila lastna slovenska volilna stranka. Posledice tega razvoja so bile vidne dne 9. okt. 1947, ko so koroški Slovenci šli prvič ločeno na volitve za koroški deželni zbor. NSKS je kandidiral pod imenom: Krščanska ljudska stranka in dobil 4.617 glasov. PODL pa pod imenom Demokratična fronta delovnega ljudstva. Dobila je 2.017 glasov: torej, več kot polovico manj kot tako imenovani konservativci. Takšna so bila dejstva jeseni 1949.

Če bi hoteli imeti zdravo manjšinsko politiko, bi po teh volitvah moral NSKS prevzeti vodstvo koroških Slovencev. Tako zahtevajo pravila zapadne demokracije, v katerem območju mi živimo. To se ni zgodilo. Verjetno zaradi tega ne, ker je pri tako imenovanih »naprednih« obstajala bojazen, da bi potem vsa naša politika zašla v konservativne vode. Kakor pa je dokazala poplebiscitna doba, to nikakor ne bi morala biti posledica. Razvoj po letu 1949 pa je pokazal, da sta se obe skupini odtujili narodu. Obema je šlo samo še za predstavništvo, brez tesne povezave z narodom. Obe ma manjka zaupanje v slovensko koroško ljudstvo.

Slovenska zadružna zveza je na svojem prvem povojnem občnem zboru izvolila odbor, v katerem je bil predsednik Florijan Lapaš, prvi podpredsednik jaz in drugi podpredsednik dr. Mirt Zwitter, ki je istočasno postal poslovodeči z

nalogo, da naj, kot jurist, uredi naše premoženjske razmere z nemškimi zadrugami. Da bi se na podeželju izločili povečini nam narodno sovražni trgovci, smo se odločili, da na široko razpredemo tudi blagovno združništvo.

Na prvi seji širšega odbora Zveze slovenskih zadrug (ZSZ), ki je obsegal nekako 15 členov, je dr. Mirt Zwitter predlagal, naj bi pri blagovnem poslovanju zveza dobila 2 tretjini čistega dobička. Utemeljil je ta svoj načrt s tem, da je treba, da je zveza močna, ker le potem bo mogla pomagati posameznim zadrugam, če bi katera izmed njih zašla v gospodarske težave.

Meni se je ta razdelitev zdela nepravilna, ker vse blagovno združništvo moramo smatrati za veliko trgovsko podjetje, pri katerem ima zveza vlogo grosista in zadruga detajlistov. Kakor se grosist, zaradi večjega prometa pri razmeroma nizkih izdatkih, zadovolji z manjšimi procenti, bo tudi zvezi zadostovala 1 tretjina čistega dobička. Razen tega bi združniki pri dobičkanosnem delovanju svojih zadrug z združništvom imeli večje veselje. Pri glasovanju je celoten celovski kolektiv glasoval za predlog dr. Mirta. Imel je en glas večine.

Na podlagi tega sklepa se je ves denar skoncentriral v roki ene osebe. Blagovne zadruga so po prvem upapolnem zaletu kmalu začele hirati in po vrsti spet propadati. Držati so se mogle le tiste zadruga, ki so poleg blaga od zveze ilegalno prodajale še drugo blago.

Kot primer naj navedem zadruga v Dobrlivasi. Za trgovskega nasprotnika smo imeli močno nemško zadruga, ki je blago ceneje prodajala, kot smo ga morali mi plačati naši zvezi. Vsa naša pismena dokazovanja, da tako ne bo šlo, pri zvezi niso zalegla. Kmalu nismo mogli več plačati našega skladiščnika in predsednik sam je brezplačno pretegal vreče in razprodal še preostalo blago. Le na ta način smo našo zadruga likvidirali, ne da bi prišlo do zgube. Pri vseh takih redukcijah smo zgubljali zaupanje ljudi v našo stvar. Strah združnikov, da bi bilo treba zgubo osebno plačati, je bil

zadružnikom še v kosteh izza časa polomije slovenske blagovne zadruge v Sinčevasi 1930.

Kot prvi podpredsednik ZSZ, sem bil tudi v ožjem odboru štirih. Seje so bile zelo pogosto. V začetku skoraj tedensko. Gospodarski nazori dr. Mirta in moji, so se le redko ujemali. Obveljala je po navadi dr. Mirtova. S svojo prisotnostjo sem pa bil soodgovoren za ukrepe, ki jih sicer nisem odobral, a jih nisem mogel preprečiti. Odločil sem se, da se odgovornosti umaknem na ta način, da se ne udeležujem več sej. To naj bi bila nekaka demonstracija, ki pa je žal ostala brez učinka.

Z nevoljo so avstrijske oblasti opazovale trdoživost slovenskega koroškega življa. Nobena prerokba, ne prvega poplebiscitarnega deželnega glavarja ne Hitlerja, o skorajšnji iztrebitvi koroških Slovencev, se ni hotela uresničiti. Spoznali so, da je za ohranitev koroških Slovencev odločilno dejstvo, da so kmetje. Kakor hitro pa morajo zapustiti domači krov in iti s trebuhom za kruhom, se mnogi kmalu potujčijo. Torej, če se jih hoče čimprej germanizirati, jih je treba iztrgati izpod domače strehe. To uspe le, če se jim doma ne nudi kruha. Delat naj gredo v Celovec, v Beljak. Tam se pomešajo z nemškimi delavci in vsi potem govore nemško. Še bolje je, če gredo na Tirolsko, v Vorarlberg, Švico ali Nemčijo. Od ondod še manj pogosto morejo priti domov. Včasih pripeljejo s seboj še nemške žene, ki so potem nemški kvas sredi slovenske vasi.

Torej logični sklep: nobenih velikih industrijskih podjetij na južno Koroško in če že, potem morajo biti v rokah nemških podjetnikov, ki zabranijo slovensko govorico v obratih. Na noben način pa se tu ne smejo naseliti podjetja, ki bi bila zgrajena s slovenskim denarjem, kot bi to n.pr. bil primer pri gradnji tovarne Gorenje pri Pliberku.

Tem bolj pa se na Koroškem forsira tujski promet. Ta pripelje v naša naselja maso nemško govorečih tujcev, s katerimi domačini morajo govoriti nemško. Polagoma se na nemščino navadijo tako, da potem tudi brez tujcev govore nemško. S tem nikakor nočem reči, da bi tujski promet od-

klanjal. Saj je ta edini, ki razen kmetijstva in živinoreje našim ljudem na domači zemlji da zaslužka. Povedati hočem le, da je tujski promet nam, pod sedanjimi okoliščinami v narodno škodo, ker je stoletna germanizacija v šolah našemu ljudstvu vzela hrbtenico in narodni ponos. Če bi nam šola dala narodno vzgojo, bi naše ljudstvo tujcem s ponosom pokazalo, da zna dva jezika. Naši fantje bi jim z veseljem zapeli slovenske pesmi, kot so jih nekdanj peli svojim dekletom. Tujcem bi to bilo v veselje in Koroški v ponos, da se na njeni zemlji gojita dve kulturi. V svoji ozkosrčnosti pa občine niti pri »Kärntner Abende« ne dajo slovenske pesmi na program.

Iz vsega, kar smo slišali, sledi za Heimatdienst samo en logičen zaključek: treba je samo še čakati in opazovati. Čas dela v pospešenem tempu zanj. Istega mnenja so tudi oblasti in vodstva strank. Vseh teh trenutno mnenje je: Pustimo jih! Gremo preko njih! Saj se bodo zaradi notranjih razprtij sami uničili.

Vse to se vrši na miren, na toleranten, a za germanizacijo nič manj uspešen način. To je politika tako imenovane »mirnega sožitja«, katerega mojster je sedanji deželni glavar Hans Sima. O njem pravi avstrijska revija »Profil« št. 7 — 1971:

Citiram: »Pred Slovenci se deželni glavar dela tolerantnega in konciliantnega, pred drugim občinstvom pa zna zbuhati nacionalne emocije.«

Socialist Wedenig je (z avstrijskega vidika gledano) uspešno rešil koroško šolsko vprašanje. Socialist Sima z uspehom rešuje koroški gospodarski problem. Heimatdienst bo z njima lahko zadovoljen.

Takšna je torej SPÖ in njeni voditelji, kakor jih vidimo in občutimo mi koroški Slovenci. Mi vemo, da od teh nimamo kaj pričakovati; mi nadalje vemo, da je naša moč le v skupnosti vsega slovenskega naroda.

Drugače pa mislijo pri vladnih krogih Slovenije. Sicer so tudi tam mnenja, da smo koroški Slovenci preslabi, da bi se sami mogli upirati germanizaciji. Mnenja pa so, da bomo

to zmogli če se povežemo z avstrijskimi socialisti. Prepričani so, da se bomo v socialističnem zavetju laže obdržali.

Reči moramo, da je to politika vrhov, ki je nastala brez sodelovanja naroda, vsaj ne tistega dela naroda, za katerega kožo gre.

Mi koroški Slovenci pa pravimo, da smo taki, kakršni trenutno smo, zares slabi. Toda močnejši bi bili z enotnejšim vodstvom naše narodne politike, z enotnejšim skupnim nastopom za naše narodne pravice. Toda ta enotnost ni odvisna samo od nas Korošcev, temveč tudi, oziroma še bolj, od ustreznih nasvetov, to je direktiv iz Ljubljane.

To je eno. Razen tega se je izkazalo za iluzorno, in razne predvolilne obljube na tem nič ne spremene, zanašati se na razumevanje in pomoč avstrijskih socialistov. Večja enotnost koroških Slovencev in močnejša diplomatska pomoč Slovenije in Jugoslavije bo vse bolj učinkovala na zaježitev germanizacije, kakor pričakovanje razumevanja in pomoči od avstrijskih socialistov.

Kar se tiče mnenja, da bi se koroški Slovenci pod okriljem SPO narodno laže obdržali, naj na dveh konkretnih primerih pokažem, da to ni tako. Nasprotno, opazovati moramo, da imajo pri SPO samo tisti koroški Slovenci pričakovati napredka in časti, ki se potem, ko so vstopili v SPO, pokažejo narodno brezbrizne. Socialistom naj služijo samo še za vabo. Ta dva primera vzamem, ker sta oba vidna župana.

Ogris Janko ml., župan občine Bilčova in poslanec SPO v koroškem deželnem zboru, si ne upa dati dvojezičnega napisa na svojo gostilno v Bilčovsu, na kateri je njegov oče, razen v dobi nacizma, ko je bil izseljen, vedno imel tudi slovenski napis.

Sadjak Albert, nekdanji urednik »Našega Tednika« in sedanji župan SPO v Globasnici, se spričo deželnega glavarja H. Sime v svoji lastni občini ne upa javno govoriti slovensko. To je dokazal ob blagoslovitvi novega gasilskega doma v Globasnici.

Veliko večino ostalih Slovencev, ki so včlanjeni v SPO smemo imenovati državljane »mirnega sožitja«. Oni puste

oblasti pri miru in oblasti njih in oboji so zadovoljni. Takšen je njihov »boj« za manjšinske pravice.

Da pa so socialisti proti drugim koroškim Slovencem sovražni, če se udeležujejo v NSKS, naj pokaže primer dr. Marka Dumpelnika v Pliberku. Ta mož je že več let nastavljen pri kor. dež. vladi. Med tem časom so ga že dvakrat prezrli pri imenovanju okrajnih živinozdravnikov, dasiravno ima izpolnjene vse pogoje. On je še vedno provizorični nastavljenec, katerega vsak dan lahko odpuste. Kje je tu enakopravnost državljana, ki je garantirana po avstrijski ustavi, kje mednarodna zaščita, katero bi moral uživati kot koroški Slovenec?

Vprašali me boste, kaj koroški Slovenci sploh hočejo?

Predvsem hočemo, da bi se končno enkrat v celoti izvajal člen 7 deželne pogodbe. Mi hočemo, da se naše šolstvo uredi, ne po želji večinskega naroda, temveč tako, kot to želi manjšina, ker le ona uživa posebno mednarodno zaščito. Vse to se mora izvesti le na mednarodni ravni. Države sopodpisnice avstrijske državne pogodbe so dolžne, da Avstrijo k temu prisilijo. Med njimi je tudi Jugoslavija.

Drugo, kar želimo je, da se pri nas preneha z dvotirnostjo. Hočemo, da se vsaj približamo demokraciji, kot smo jo imeli v poplebiscitarni dobi. Mi potrebujemo samo eno pisarno, a tista naj bi bila dobra. Mi potrebujemo samo en list, a tisti naj bi bil bojevit za naše pravice. To je sicer naša koroška zadeva, a izvedljiva je le s sodelovanjem vsega slovenskega naroda.

Tretje velja predvsem vam v svobodni domovini. Zdi se mi, da se je v preteklosti vse preveč zanemarjalo narodna vzgoja slovenske mladine. V svesti si moramo biti, da le tedaj, če smo narodno zavedni, bomo mogli vzdržati tudi kot narod. Le tedaj bomo tudi v inozemstvu samozavestno nastopali kot Slovenci in s tem vsestransko pomagali tudi Slovencem onstran meje.

Ker v svetu le gospodarsko močni kaj veljajo, naj nazadnje še izrečem željo, da bi Slovenija — Jugoslavija go-

spodarsko kmalu postali tako močni, da bodo jugoslovanski delegati tudi v Avstriji lahko odločno zahtevali pravice za koroške Slovence. Tedaj bomo tudi Slovenci onstran meje s ponosom gledali na svoj slovenski narod v svobodni domovini.

■

V brazilskih pragozdovih živi še nekaj tisočev prvotnih prebivalcev. Kakor za vsa primitivna plemena, je bila tudi zanje kolonizacija belcev usodna. Izpostavljeni so bili raznim oblikam izkoriščanja, boleznim, preseljevanju v rezervate a tudi pravemu iztrebljevanju. Še posebno na poti pa so sedaj, ko je brazilska vlada sklenila zgraditi veliko transkontinentalno avtocesto od Atlantika do Pacifika. Pokončujejo jih kar z dinamitom, napalmom in zastrupljeno hrano. Ker so ovira za našo civilizacijo in napredek (za katera marsikdo že ve, koliko sta vredna), jih je treba iztrebiti kakor podgane. Čeprav so ti primitivni Indijanci ljudje, jih nihče ne ščiti, kajti Brazilija je suverena država, članica Združenih narodov! Le tu pa tam se jih kak žurnalist spomni s kratko notico. Kdo naj jih brani? Saj ne pripadajo ne prvemu, ne drugemu, ne tretjemu svetu. Pa tudi kristjani niso. In niso vpisani v nobeno napredno stranko.

GANDHI NAŠEMU ČASU

I. UVOD

»Gandhi je ena od najbolj vzvišenih, najbolj ne-sebičnih in najčistejših moralnih osebnosti, kar jih poznamo v svetu. Tudi jaz ga dobro poznam. Njegovo življenje in delo spremljam od blizu že štirideset let. V njegovo zvestobo verjamem kot v svojo. Če hočemo natančno oceniti njegovo družbeno vlogo, moramo dobro poznati resnično stanje Indije zadnjih štirideset let. Bila je popolnoma podjarmljena in malodušna. Gandhi ji je (pogosto zaprt, pretepen, pod grožnjo smrti) s svojim herojskim zgledom ponovno vrnil zavest dostojanstva in je prebudil v njej močan duh neodvisnosti.«

Romain Rolland, Indija, dnevnik, str. 371

Misel Mahatme Gandhija (1869-1948) ne izgublja veljave, dokler so kje ljudje in narodi, ki morajo trpeti ponižanje in zatiranje. Njegova misel se je razvijala in rastla, ko se je bojeval za pravice svojega naroda, najprej v Afriki in potem v Indiji. Ni bil le voditelj, ki je pomagal svoji deželi izbojevati svobodo izpod angleške kolonialne uprave, bil je predvsem učitelj, ki je znal ljudi zdramiti iz stoletnega suženjstva. Ko je pričel svoje delo, je imela angleška oblast še dokaj malo težav. Narod je namreč še vedno tonil v malodušju, razcepljen ter sprt med seboj. Ljudje niso več upali v svobodo in so se vdajali v usodo. Gandhijeva prva naloga je torej bila prebuditi svoje lastne

ljudi. Spodbujal jih je k pogumu in odločnosti, obsojajoč strah in malodušje. Ljudem je vcepljal ponos in samozaupanje. Učil je, da je osvoboditev mogoča, če človek že v svojem vsakdanjem ravnanju plemeniti svoje življenje. Predvsem mu je torej šlo za moralni prerod: za to, da bi se značaj ljudi krepil, z zvestobo resnici in z neomejeno resnicoljubnostjo. Zahteval je poštene odnose med ljudmi, med drugim tudi poštenje v odnosih med spoloma. Hotel je, da obvladamo svoja nižja nagnjenja, ki nam tratijo moč, da bi se tako zbrali in dobili voljo, da usmerimo svoje želje in napore k najvišji Resnici. Na tako začrtani človekovi poti naj bi nikdar ne uporabljali slabih pripomočkov. Gandhi je menil, da je pot, ki pripelje k začrtanemu cilju, samo tista, ki je poštena. Zato je bil zoper nasilje. Verjel je, da se lahko dobro porodi le iz ljubezni. Toda ljubezni ni pojmoval kot neodločnost, mehko ali celo mlačnost, v ljubezni je videl pogum in pripravljenost za žrtvovanje. Njegova ljubezen se ni uklanjala nasilju. Govoril je, da se mora zatirati narod z vso odločnostjo upreti vsemu, kar je zoper človeško dostojanstvo in kar ga ponižuje in razkraja. Svoj narod je popeljal v boj zoper razne krivične postave, ki jih je vpeljala takratna angleška oblast: učil je, da jih ni treba ubogati, pa čeprav bo oblast poizkušala z nasiljem vzpostaviti svoj red. Pa ni le učil, tudi sam je tako delal, da bi bil vsem za zgled. Velikokrat je bil zato zaprt.

Kljub temu si je ohranil celo spoštovanje kolonialnih oblasti. Razoroževala jih je njegova rescoljubnost in odkritost: svojih namer in dejanj ni skrival. Kar je hotel storiti, je javno razglasil in prav s to odkritostjo potegnil ljudi za seboj. Ljudje so se privadili, da ni sramota biti zaprt, če je človeka doletela taka usoda, ker se je potegnil za pravo stvar. Bolj ko so se množili priporniki v zaporih, več je bilo bojevnikov za prostosti, ki so se udeleževali velikega gibanja za osvoboditev Indije. Priznanja, celo od nasprotnika, pa je bil deležen tudi zato, ker svojega boja nikoli ni uperil zoper angleški narod, saj je vedno razločeval med narodom in njegovimi oblastniki.

Njegova beseda je bila kot seme, ki rodi v bogati zemlji. Ljudstvo jo je slišalo in mu sledilo. Stotisočglave množice so se zbirale ob njem in ga poslušale. Tako moč si je pridobil, ker je bil najprej neizprosno strog sam s seboj, da bi bil svojim ljudem res zgled. Trudil se je, da bi bila beseda in dejanje vedno v soglasju. Preden je pričel govoriti o vzdržnosti in obvladanju, je oboje uresničil pri sebi. Če je bilo treba odreči poslušnost kaki postavi, je storil to najprej sam. Če je bilo treba prestreči udarec, je dal, da je udarilo najprej njega. Zato so mu ljudje verjeli. Prav na tak način si je pridobil veliko telesno in duhovno moč, čeprav je bil sicer krhkega telesa. Nauk o odpovedi si je utrjeval s postom in z molitvijo. Pa tudi sicer se je odrekel raznim telesnim užitkom. Do kraja je bil zvest veri svojih prednikov, toda v svoji veri ni poznal ozkosrčnosti. Sprejemal je tudi vse druge vere, ker je vedel, da so poti k Resnici različne.

V Gandhiju smo imeli človeka, ki je lahko za zgled vsem trpečim in tlačnim ljudem in narodom. Njegov upor zoper nasilje je bil poln dostojanstva. Žalostna usoda je hotela, da je ravno apostol nenasilja padel od nasilja. Ustrelil ga je neki hindujski fanatik, ker se je Gandhi zavzemal za bratstvo med muslimani in hindujci. Padel je kot žrtev, da bi njegova misel še toliko bolj zaživela in se preselila v vse dežele, kjer razmere kličejo po njej. Ni torej govoril samo svojemu narodu. Tudi vsem tistim Slovencem, ki jih tujec še vedno tlači in prezira, lahko velja njegova beseda, najprej kot svarilo zoper malodušje, potem kot upanje v lepšo prihodnost in končno kot spodbuda, da si pošteno in odločno priborijo svoje pravice. Za vse tiste, ki včasih klecajo, ker jih je malo, nasprotnikov pa veliko, je rekel: »Nenasilje predstavlja vso duhovno silo naroda, ki se vzdiguje zoper tirana. En sam človek lahko na kak način kljubuje celemu imperiju in izzove njegov propad.« Poleg tega pa je še zapisal, da ne smemo »...imeti za izgubljeno nobeno stvar, ki je notranje pravična.«

II. ZOPER STRAH IN OTOPELOST

»Komaj sem se izkrcal (v Južni Afriki), me je nekaj mladih ljudi spoznalo in so pričeli kričati »Gandhi, Gandhi«. Kakega pol ducata ljudi je pohitelo zraven in se pridružilo kričanju. Gospod Laughton se je zbal, da bi se gruča povečala, pa je poklical rikšo. Nikoli se nisem hotel voziti z rikšo. To je bil moj prvi poizkus. Toda mladinci mi niso pustili, da bi vstopil v njo. Dečka z rikšo so zastrašili, da je pobegnil. Ko sva šla naprej, je gruča nenehno rastla, dokler ni bilo več mogoče iti naprej. Najprej so zgrabili gospoda Laughtona in naju razdvojili. Tedaj so me zasuli s kamenjem, z opeko in s pokvarjenimi jajci. Nekdo mi je zbil turban, medtem ko so me drugi pričeli tepsti in brcati. Omotičen sem se oprijel za sprednjo ograjo neke hiše in postal, da bi zajel sapo. Toda vse je bilo zaman. Vrgli so se name, me suvali s pestmi in tepli.»

M. K. Gandhi: Avtobiografija, str. 189.

Največji sovražnici moralnega preroda sta mlačnost in otopelost. Oboje pa je hkrati eden najboljših zaveznikov vsem tistim oblastem, ki želijo kak narod držati v pokorščini. Izguba svobode kaj rada pripelje v tako stanje, da se ljudje predajo malodušju in se pričnejo sramovati svojih navad, govorice in celo samega sebe. Tuja oblast potem najde na tisoče načinov, kako bi to izkoristila in tako ozračje še bolj okrepila. Tako je bilo tudi z Indijo. Tudi tam je narod polagoma otopel in izgubil upanje. Pričel je klečeplaziti pred tujcem, sramovati se je pričel svojih starodavnih oblačil, nekateri so celo zamenjali svojo govorico z angleško itd. Otroci so se morali na srednjih šolah učiti vse le v angleščini. Gandhi je zapisal, kako je bilo zanj hudo.

»Muka se je pričela v četrtem razredu. Vse smo se morali učiti v angleščini... Tiranija angleškega jezika je bila tako velika, da smo se morali prek angleščine učiti celo sanskrt in perzijščino. Če je kak deček govoril v razredu domač jezik, gužrati, je bil kaznovan. Angleški jezik je po-

stavil nepremostljivo oviro med menoj in mojo družino, ki ni bila obiskovala angleških šol ... Hitro sem postal tujec v svoji rojstni hiši; postal sem višja osebnost. Celo način, kako sem se oblačil, se je neopazno spremenil.«

Tako in drugače je angleška oblast laže držala Indijo v pokorščini. Slabe lastnosti, ki so se razvile med Indijci, so bile potemtakem zgolj plod hudih razmer, v katerih je ta narod živel, ne kaka posebna, prirojena indijska lastnost. Gandhi in še drugi pred njim so svojim ljudem pokazali, da njihova prava narava ni taka, kot se vidijo v suženjstvu, temveč, da je v njihovem značaju skrito vse zatajevano dostojanstvo, ki bo s svobodno odločitvijo dobilo zopet vso veljavo.

Narodnemu pa se je pridružilo tudi družbeno zatiranje. Indija, ki je bila nekoč zelo bogata dežela, — še pri nas se spominjamo, kako smo v pravljicah označevali to teželo kot »Indijo Koromandijo« —, je postala revna in izčrpana. Kolikor je bilo domačih industrijcev, je bilo med njimi veliko takih, ki so se tujcu prodali, da bi skupaj s kolonialnimi uradniki postali zveste oprode tuje oblasti. Nekateri oblastniki, čeprav indijskega porekla, so bili med najbolj zvestimi janičarji kolonialne uprave. Mednje lahko štejemo tudi premnogelega policijskega častnika, ki se ni sramoval zapovedati svojim ljudem, naj s palicami in puškami planejo nad svoj narod.

V takih razmerah so se mnogi zlomili. Veliko jih je bilo, ki so pustili, da so jim zlomili hrbtenico. Pošteno upanje in hotenje se je umaknilo med izbrance. Drugi ljudje so se vdajali življenju, kakršno je pač bilo. Zvesto so služili angleški gospodi, prevzemali njene navade in celo jezik. Če bi jih polt ne razlikovala, bi bili hoteli postati kar pravi Angleži. Svoje otroke so sami pošiljali v tuje šole. Namig gospodarja jim je postal postava. Ponekod klečeplazenje in pokorščina nista poznala mej. Domačin je utihnil

v navzočnosti tujca, odstopal mu je prednost v trgovini, v vlaku, avtobusu itd. Mnogi celo biča že niso čutili več. To je bil čas teme in obupa. Malodušnost se je vselila v mnoga srca ter spremenila ljudi v množico, ki je postala nezmožna, da bi se lotila kakršnegakoli napora ali odpora.

Toda Anglija kljub temu ni zmagala. V začetku so se upirali redki. Med prvimi je bil duhovni preroditelj Ramakrišna, ki je učil dostojanstvo vsakega človeka. Svoje ljudi je učil da je njihovo bistvo božanstvo, tako kot je božanska narava vseh ljudi na zemlji. Zoper to dostojanstvo je, če se kdo vdaja tujcu, ali če kdo zaslužnjuje manj močnega. Tako Ramakrišna kot njegovi učenci so s tem obnovili nekdanjo indijsko modrost, ki ni učila uklanjanja in pokorščine krivici, temveč je od vsakega zahtevala, da v svojem življenju do kraja izpolni naloge, ki mu jih narekuje vest. Na bojišču življenja ne more biti strahu in umika. Negov najvidnejši učenec Vivekananda je zapisal: »Družinski poglavar mora biti junak proti svojim sovražnikom. Njegova dolžnost je, da se jim postavi v bran. Ne sme se usesti v kot ter tarnati in blebetati o poslušnosti ... Poglavar družine ne sme kazati spoštovanja do zlobnih, saj s tem le opogumlja njih zlo, ko se jim ne upa postaviti v bran.«

Gandhi je imel torej velike zglednike. Čeprav je bil vseskozi učitelj nenasilja, je tudi on nenehno svaril pred mlačnostjo in otopelostjo. Imel ju je za bolezen duha, ki mu je bila tako nevarna, da je na več mestih zapisal, da je celò nasilje boljše kot pa nedejavno, mehkužno in nemočno podložništvo.« Zato je mislil: »Tisočkrat rajši bi uporabil silo, kot da bi pustil, da ljudstvo izgubi svojo močatost.«

Podobne misli naj prikažejo še naslednji odlomki iz Gandhijevih spisov in govorov: »Verujem, da bi moral priporočati silo povsod tam, kjer bi bila edina izbira le med strahopetnostjo in silo.« »Molk postane strahopetnost, če okoliščine zahtevajo, da spregovorimo vso resnico in da

ustrezno ravnamo.« »Vse je boljše od strahopetnosti. Ta je dvakrat destilirano nasilje.«

Kljub takim mislim pa Gandhi nasilja vendar ni učil. Višja od sile mu je bila moralna moč pogumnega odpora proti nasilju, to je tisto pravo nenasilje, ki se ne uklanja krivici in ki je uspešnejše od nasilja, ker ne povzroča sovraštva. Toda preden uporabimo to moč, je treba premagati mlačnost, saj je to tisto, kar je resnični vzrok zla. Zaradi te mlačnosti se, če sta dva naroda v sporu, ali če eden tlači drugega, razkrajata oba: člani večinskega naroda ne uvidijo hudodelstva, ki se godi v njihovem imenu nad manj številnim ali slabotnejšim, člani manjšega naroda ali manjšine pa se ne zganejo in pustijo, da jih tujec tlači. Tako izgubljajo oboji; pri obeh se naselijo klice moralne trohnobe. Postaneta kot hrast in lipa na Otoku v Messnerjevi črtici, kjer je eno drevo hotelo drugemu odvzeti prostor, pa je v sovražnem objemu še samo strohnelo.

Če danes gledamo s takega stališča na svojo lastno usodo in na usodo nekaterih narodov, ki živijo v podobnih okoliščinah, moremo reči, da je odločitve za Resnico še vse premalo. Moč teme je še vedno velika. Ljudje še vedno trpijo, ker se bojijo. Potrebni so Gandhijevega klica k prebuditvi, pa tudi njegovega spoznanja. »V trenutku, ko se podložnik neha bati despotske sile, tiran izgubi oblast.« Njegov klic je pripomogel, da je 1947. leta zadnji angleški vojak zapustil Indijo.

(Nadaljevanje sledi)

»FATTI DI LUGLIO«

(Okoličanski bataljon - 1868)

Odmev dogodkov pri Kandlerjevi izvolitvi se je polagoma polegel.

Zaradi volilnih prekrškov nekaterih volilcev je komisija zavrnila na seji 18.XI.1865, tudi Primožičevo izvolitev. Pri dopolnilnih volitvah je bil Primožič spet izvoljen in komisija je to izvolitev odobrila.

Na seji novega občinskega sveta 24.I.1866. je Nabergoj prvič spregovoril pri debati o občinski sklepni bilanci. Njegove začetne besede so bile:» Prosim, naj mi slavni svet oprosti, če se ne morem prav izraziti v italijanskem jeziku, ker sem Slovenec.«

V tem (tretjem) občinskem svetu je bilo prvo obdobje za liberalce precej težko; za liberalno stranko najhujše. Hermet piše v svojih »Spominih« (str.15):» Po prvem letu« (t.j. od zadnjih volitev, ki so bile konec 1865.) »so tisti ljudje pri liberalni stranki, ki sem jih pravkar označil kot omahljivce, krenili na desno in liberalna stranka se je skrčila na pet ali šest oseb. Njih nezaupnost je bila tako velika, da so se skoraj vsi odločili podati ostavko. Meni pa se je zdelo, da se moram temu namenu postaviti po robu, in sem jih energično in trdno spodbujal, naj ostanejo; uspelo mi je. *Kar se je zgodilo dve leti pozneje, 1868,* (podč. J.M.) potrjuje, kakor bomo videli, da je bila sreča, da so moj svet sprejeli.«

In res, po julijskih izgredih leta 1868. so liberalci bili mogočni gospodarji Trsta do prve svetovne vojske, s katero se je končala tudi avstro - ogrska zastarela monarhija.

Tale municipalni svet je prehodil cel statutaren rok in dokončal svoje delo spomladi 1869.

IV. *municipalni svet* je bil izvoljen marca 1869 in liberalci so dosegli veliko zmago. Massimiliano d'Angeli je bil celih deset let tržaški župan. Število volilcev pri teh volitvah je bilo 5758, prebivalcev pa 123.098! (Iacono, str. 115 in nasl., ter Montanelli, str.50).

Okolica si je končno izvolila vseh šest slovenskih svetovalcev. Njih imena so: Cegnar Francesco, Zor Giovanni, Piano Giovanni, Nabergoi Giovanni, Primosich Giuseppe in Starz Giovanni Maria.

To nezaslišano dejstvo je v očeh one gospode postalo še hujše, ko sta na prvi seji novega občinskega sveta (31.III.1869) pri imenskem pozivu občinskih svetovalcev Zor in Cegnar odgovorila »tukaj« (*). V zapisniku seveda ni o tem besede.

Okolica pa je to »predrznost« precej drago plačala.

Na II. seji mestnega sveta je komisija za pregled volitev zavrnila kar pet od šestih slovenskih svetovalcev! Potrjen edini: Nabergoi Giovanni.

Zanimivo je, kako so zavlačevali z razpisom dopolnilnih volitev, ki je sledil, in v tem pogledu še posebno zanimiva, je Hermetova akcija.

»Primorec«, slovenski časopis, je 28. marca negativno ocenil izid volitev in trdil, da novi mestni svet ni predstav-

(*) »La Voce del Popolo« (Glas ljudstva) piše: »I Consiglieri Zor e Cegnar risposero all'appello nominale nella prima riunione del nuovo Consiglio, con la parola *Tukey!* — Che pretendino che il nostro Consiglio tratti gl'interessi della Città nel loro dialetto? — oppure vorrebbero che ognuno parlasse la propria lingua materna? — allora si, che il Consiglio municipale diverrebbe la Torre di Babele!«

»Svetovalca Zor in Cegnar sta pri imenskem pozivu na prvi seji novega mestnega sveta odgovorila z besedo *tukaj!* — Kaj neki zahtevata, da bi naš svet obravnaval koristi mesta v njih dialektu? — ali bi želela, da bi vsakdo govoril v lastnem materinskem jeziku? — to bi bila zmešnjava, ker bi v tem primeru *municipalni svet postal pravi babilonski stop.*« — (Podč. J. M.). (58)

ljal nobenega stvarnih interesov Trsta (tako »Il Cittadino«, 31.III.1869).« (Iacono, str.117).

Da utemeljijo zavrnitev petih svetovalcev, so najprej ugotovili, da so volišče v V. okrožju, kjer so izvolili Primožiča, zaprli ob dveh popoldne namesto ob treh. Nato je komisija prejela pritožbe, da je v istem V. okrožju Matej Hrovatin, openski municipalni poverjenik in član komisije, vplival na volilce, da bi glasovali za Primožiča; potem še, da so nekateri volilci vtaknili v žaro ne samo svojo, ampak tudi glasovnice drugih volilcev in da volilna komisija, ki so jo predstavljali predsednik in štirje volilci, ni bila zmeraj prisotna v zakonitem številu.

Kar se tiče III. okrožja, so ugotovili, da gosp. Piano (učitelj in organist - J.M.) ne sme voliti ali biti izvoljen, ker je občinski uradnik v razpoložljivosti.

V VI. okrožju pa, da gosp. Ivan Marija Starc ni bil vpisan v volilnih seznamih med onimi ki imajo aktivno in pasivno volilno pravico.

Za tem je ista komisija pregledala štiri pritožbe, prijavljene od I. in II. okoličanskega okrožja ter iz mesta; te so soglasno trdile, da so v volilnih seznamih vpisane v velikem številu osebe, ki se po predpisih paragrafa 35, črke b) morajo črtati, ker dobivajo podporo za ubožne. Že zaradi tega zahteva razveljavitev volitev v vseh šestih okrožjih okolice.

Komisija je zahtevala od Magistrata nadroben seznam onih, ki so leta 1868 prejeli tako podporo. Seznam kaže sledeče rezultate: volilcev v okolici je bilo 2592; od teh je prejelo v letu 1868 tako podporo 661 (59) (kar se je pozneje izkazalo za netočno! — Glej v zapisniku seje mestnega

PO VOLITVAH

Ste vidu buetr Dreja, kaku je ratou uošaben ta nou poslanc, nam je pasou čez treb'h pres pozdraut...

Kej češ de b'nas pozdravu; glas nam je plačou, taku smo glih, samo de an druh buet mu ga bomo strili plačat več...

(prevod iz ital.)

(«Il Pulcinella politico di Trieste», 2. decembra 1865)

sveta 25. avgusta, str. 234/II : «...era stato indicato in numero di 661 (...) senonche depurate attentamente le specifiche dei poveri questo numero si ridusse a 504, essendo alcuni per mera svista e per l'uniformità dei nomi stati conteggiati doppiamente» - (sic!) navedeno je bilo število 661, ali po natančnem pregledu seznamov ubožnih se je število skrčilo na 504; samo zaradi pomote ali podobnosti imen so nekaj ljudi dvakrat šteli) (sic!). (60)

Tukaj se moram vrniti na zgrešeno število 661:

»Pri zadnjih volitvah je glasovalo 682 oseb; od teh je kar 201, torej skoraj tretjina, bila deležna v letu 1868 take podpore.«

V zapisniku se je sledi podrobno število za vsako od šestih okrožij. Nato se zapisnik nadaljuje: »Take protizakonite okoliščine dovoljujejo aktivno udeležbo pri volitvah ljudem, ki take pravice nimajo, in vrže v past spletkarjenju in vsake vrste vplivu razred ljudi, v katerih se ubožstvo spaja z nevednostjo («ignoranza») ter paralizira volilno pravico volilcev, ki tvegajo nasilstvo ilegalne, prisiljene večine; tako anormalne okoliščine, ki omogočajo nevaren in škodljiv volilni proletariat, so vašo komisijo močno vznemirile, nič manj kot iznenadile, ko se je spraševala, kako in zakaj ni do danes nihče pomislil napraviti konec taki zlorabi.

»Da se za prihodnost izključi ponavljanje te *velikanske zlorabe pri okoličanskih volitvah* in preden pride do *eventualnih* dopolnilnih volitev, tako misli komisija, bo treba volilne sezname pregledati v skladu s statutom.« (Podč. J. M. — Beseda »eventualnih« pa ni v skladu s statutom! J. M.).

(Komisijo so sestavljali: F. Hermet - dr. d'Angeli - M. dr. Luzzato - dr. Gregorutti. - Poročevalec je bil A. dr. Vidacovich). (59)

Tudi za tiste čase žaljive, poniževalne besede so napisali prevzetni liberalci, pijani zmage, na račun predobrih Slovencev.

O tej seji bi moral dodati vsaj še nekaj besed iz članka, ki ga je objavila »Triester Zeitung«: »Naval občinstva na galerije in pred glavnim vhom« (veža na levi strani glavnega vhoda gledališča, ki se danes imenuje "Verdi"; tam, v reduti, ki je danes sedež Krožka za kulturo in umetnost, so tedaj bile seje municipalnega sveta), »je pričal o živem zanimanju občinstva za včerajšnjo sejo, na kateri so imeli overoviti volitve novih svetovalcev, posebno onih iz okolice, o katerih se je govorilo, da bodo enega samega potrdili in pet zavrnili. Tudi je bilo pričakovati negodovanje v primeru, da bi svetovalca iz okolice, gospoda Zor in Cegnar, uradnika tukajšnjega telegrafskega urada, skušala govoriti v slovenskem jeziku.« Kar se pa ni zgodilo, ker jima je v predhodnem posvetovanju predsednik-starešina baron Pascotini povedal, da bi jima ne mogel dovoliti besede v slovenščini in tudi v nemščini ne (61). (Pascotini je bil v II. municipalnem svetu - 1863/Jan. 1865 - *okoličanski svetovalec*).

V naslednji seji je cesarski komisar, dr. de Jenny, stalno dodeljen novemu občinskemu svetu, temu priporočil, naj z vso vnemo pospeši pregled volilnih seznamov za čimprejšen razpis dopolnilnih volitev. »Zakaj«, je rekel komisar, »(to se je zgodilo) brez najmanjše krivde volivcev, ki so neoporečno ravnali in so pri volitvah popolnoma spoštovali volilne sezname, ki jih je pregledala in objavila zakonita oblast.« (Podč. J. M.) (62)

Komisarjeva prha je nekoliko ohladila vroče glave in predsednik je priznal, da ima komisar prav, ter skušal pojasnjevati, da so *netočnosti* (podč. J.M.) ena od številnih podedovanih bolezni, ki jih je moral svet sprejeti že leta 1861 (od desetletnega sveta. J.M.). Sezname naj bi bili že od vsega začetka netočni *zaradi (svojčas) sprejetega načela* (podč. J. M.), ki po določenih statuta ne bi smelo biti priznано.

Predsednik je menil, da je to zdaj treba »popraviti« *'colla massima sollecitudine'* — t.j., kar se da hitro.

Kar se da hitro, ker so na prejšnjih sejah o tem že razpravljali. Kakšne zvrsti pa je bila ta »massima sollecitudine«, je pri isti seji povedal Nabergoj: »Da quanto so circa i lavori di rettifica delle liste elettorali, si procedette a questo lavoro; ma, io credo che, o per trascuratezza o per malignità, l'impiegato incaricato di questa verifica lasciò le cose come erano in passato.«

(Kolikor mi je znano, je bil pregled seznamov res opravljen; toda menim, da je uradnik, ki je to delo opravljal, iz malomarnosti ali zlobnosti pustil vse pri starem«.)

Nato je Nabergoj predložil, naj se to delo poveri komisiji, ki naj bi si iz vsakega šestih okrožij pridružila po dva sodelavca, ki svoje okrožje dobro poznata. Predlog je bil sprejet. (60)

Sledečemu stavku moram žal postaviti na čelo besedo, ki bi jo najrajše izpustil: Najbrž so pritožbe o podporah (in ne samo tiste) bile pripravljene v društvu »del Progresso«, ki ga je ustanovil Hermet leta 1868. Kakor je bral Dr. Moise Luzzatto v prvem poročilu društva, »... gli sforzi di codesta Società furono coronati da splendido successo e la novella rappresentanza cittadina fu a buon diritto chiamata ed ufficialmente cresimata »figlia del Progresso«. (... napore društva je kronal najlepši uspeh in novo predstavništvo mesta so z vso pravico poimenovali in javno krstili kot »hčer napredka«. (63).

Še nekaj o besedah: »Massima sollecitudine«.

Dopolnilne volitve so imeli šele 12. septembra in kandidati so bili potrjeni na seji 29. istega meseca. Za I. okoličansko okrožje je bil izvoljen Antonio Lorenzutti; za III., Guglielmo dr. Mestron; za V., Giacomo Struckel; za VI., Giovanni Maria Starz. (Za IV., kakor vemo, je bil že prej potrjen Ivan Nabergoj). Za II. okrožje je bil ponovno izvoljen Franc Cegnar, a spet so ga zavrnil: Pritožbo so podpisali neki Giuseppe Gobbi, Giovanni Compara in Francesco Gazet di Osvaldo; pritožba kaže precejšnje poznanje administrativnih zadev; tam je povedano, da »je stalo že ob 9. uri

zjutraj pred Ubožnico« (Istituto dei Poveri, kjer so bile dopolnilne volitve za II. okrožje) »več kmetov. Nihče bi si ne bil mislil, da so se tisti kmetje tam preračunano nahajali, da bi vplivali na volivce. In res, ko se je približal kak volilec, so ga ustavili in izpraševali. Vemo za gotovo, da so nekaterim volilcem vpisali na glasovnice ime, in druge *prisilili* (podč. J.M.) voliti za osebo, ki so jo oni izbrali.

»Ta operacija je trajala celo jutro, ker vsega zaupanja vredni ljudje, ki so šli mimo, so jih videli še ob eni uri popoldne, kako so prežali na volilce.

»Tak volilni manever ni na noben način sprejemljiv; vsekakor, če bi se tako vedli navadnji ljudje ali volilci, bi mi tega ne javili ali poslali pritožbo.

»Ker pa je bil glavni voditelj tistih kmetov neki Giovanni Maria Purich, občinski poverjenik s Kjadina, oseba, ki oskrbuje poluradno službo v tistem okrožju, tako sodimo, da je imenovani izvrševal nedovoljen moralni pritisk na volilce.

»Tudi ne moremo zamolčati dejstvo, da komunalni sel, ki je tisto jutro večkrat prišel na ulico in govoril s tistimi kmeti, *ni obvestil spoštovane komisije, kaj se je tam zunaj dogajalo pred njegovimi očmi.* (Podč. J.M.).

»Zdelo se je, da je sel skoraj varuh omenjenih kmetov, da bi tako varneje opravljali svoj posel, namesto da bi on varoval zakonitost volitev.

»Še več: prisotnost municipalnega uslužbenca, oblečenega v svoji uniformi z municipalnim grbom ob komunalnem poverjeniku istega okrožja, predstavlja samo ob sebi v očeh volilcev (kmetov J.M.), posebno manj izkušenih ali novih, oblast, in zato ni čuda, če je mnogo volilcev kapituliralo, ne da bi se pustili preveč prositi, in dali svoj glas kandidatu kmetov.« (sic!)

Občinski poverjenik Ivan Marija Purič ter sel municipalne delegacije Franc Kriščak sta bila prijavljena županu ter delegaciji za disciplinski postopek. (64)

(Namesto Cegnarja bi tam najbrž moral biti izvoljen dr. Enenkel; gl. zapisnik seje z dne 29.IX.1869, str. 260/II.)

Pritožba se je ujemala z zapisnikom komisije dopolnilnih volitev in bi bilo odveč, če bi nadaljeval z izvlečki zapisnikov sej, ki sem jih mestoma že prevedel.

Na seji 22.X. znova najdemo predlog za razpis dopolnilnih volitev, potem do konca leta več ničesar. V letu 1870 izsledimo še dve omembi teh dopolnilnih volitev na sejah 26. januarja in 11. februarja.

Cegnar pa v ta municipalni svet le ni prišel!

Zaradi ponovne izpremembe politične smeri v Cesarstvu so leta 1870 že imeli voliti nov občinski svet.

V. municipalni svet. (I. seja: 17.VIII.1870). Za okoličanska okrožja so bili izvoljeni: G. B. Sclemba, Francesco Cegnar (*), Stefano Nadlischek, dr. Fausto Nakić-Vuino-
vich, Giuseppe Burgstaller in Giovanni Nabergoi.

Doslej navedena imena izvoljenih za razne municipalne svete so imena predstavnikov, ki so res bili v teh svetih ob začetku mandata. Niso upošteevane morebitne spremembe svetovalcev v teku mandatne dobe raznih svetov.

Zadnji dve volitvi sta bili že po času, ki nas tukaj zanima.

*

V starejših časih so bili okoliški in mestni Slovenci preprosto ljudstvo, ki sploh ni imelo predstavnikov v občini kakor so jih imeli nakateri sloji meščanstva; in, ko so jih pozneje dobili, ti predstavniki niso bili »njih« predstavniki.

(*) (v zapisniku prve seje je pomotoma navedeno ime Giuseppe (Cegnar).

Kljub neaktualnemu sklepu starega volilno-popagandnega letaka, ga posredujem bralcem, ker osvetljuje žalostne razmere naših ljudi v dobi, ki je danes v nekem smislu nepravilno imenujemo preteklo.

Autokandidatu Dr. Cimadori-ju.

Cimadori

— »Špendi bori«,

Da postal bi »konšiljer«

— Če zabit bo manderjer;

A naš Miče

Mu zakličē:

»Cimadori!

No že bori,

Ki bi podkupili nas —

Ne zares in ne za »špas«;

Saj bi to bil grd »bordel«,

Ko bi naše glase štel. —

Časi taki so minoli,

Ko smo bili še »pandoli«;

Ko smo bili vedno zvani

»Porki ščavi, fiobunkani«;

Ko smo se za liter vina

— E per una »tripa fina«,

Daši radi zapeljat',

Ter prodajali mandat. —

Pa še nekaj vedi mi:

Če kupuješ ti ljudi,

Delaš djanje »od kudlč«,

Ki zasluži »katafič«.

Tam mi »kiblo« nosil boš;

Toraj bodi pravi mož!

A tud' ti okoličan

Bod' Slovan in ne **Frlan!**

Ni je tripe, ni ga vina,

Ki bi zapeljala sina

Naš'ga milega naròda: —

»Vsak bod' mož in ne obloda«.

Miče.

Kakšenkrat so dobili tudi »svoje« predstavnike; a šest slovenskih domačinov proti 48 preizkušnim, mogočnim vletrgovcem, bankirjem, odvetnikom, zavarovalcem, zdravnikom (in njih pomagačem iz IV. volilnega telesa — na galeriji —) vseh narodnosti in veroizpovedi, ni moglo ničesar opraviti!

Če so predstavniki kmetov bili meščani in posestniki v okolici, so njih interesi lahko prišli navzkriž s koristni lastnih volivcev. S kom so v tem primeru glasovali v občinski dvorani taki svetovalci za lastne potuhnjene (ali tudi ne) interese? — Saj je bilo vseeno! Zaradi lepšega pri svojih volilcih so se lahko tudi vzdržali glasovanja ali celo glasovali proti. Liberalci so imeli večino: interesi mogočnikov, med njimi tudi konzervativcev, so bili obvarovani.

Taki prijemi pa navadno niso bili potrebni; zakaj, ko je v občinskem svetu prišla na dnevni red npr. debata o pomeriju, ni bila zemlja, o kateri so razpravljali, ali vsaj večji del te zemlje več kmečka imovina.

Okoličanska zemlja pa je imela svoj vpliv na bataljon, katerega miličniki *so do objave zadnjega pravilnika (1860)* morali biti predvsem domači posestniki.

Takih posestnikov pa je bilo zmeraj manj, kar nam indirektno potrjuje neka seja deželnega zbora leta 1864, ko je poslanec dr. Tommasini povedal med drugim, da »mnogo tistih krajev, ki se štejejo k okolici na podlagi katastrskih ugotovitev izpred 40 ali 50 let, tvorijo danes del mesta in jih ni mogoče ločiti od tega, ne da bi bili kompromitirani najvažnejši interesi onih, ki imajo (tam) svoja posestva.« (65)

Najbrž je prav v tem dejstvu iskati razlog, da je leta 1860 v imenovanem pravilniku paragraf 3 uvedel novo možnost, morda nujnost: »da se smejo, *ako bi domačih posestnikov manjkalo*, tudi drugi občinski možje, ki so zato k bataljonu vzeti, da se število dopolni (...).« (V italijanskem pravilniku: »atti alle armi, che non possedessero beni im-

mobili« — 'sposobni za orožje, brez nepremičninskega posestva').

Leta 1868 pa so liberalci v poročilu o julijskih izgredih drugače tolmačili isti paragraf 3 in pisali, da je bil s tem bataljonu »vsiljen« proletariat. (66)

Po tem si lahko predstavljamo, da razmere niso bile take, da bi volilna žara predstavljala za okoličane posebno valbo. Zato jih mnogo ni šlo na volišče.

Brez voditeljev, kakršnih bi bilo treba, brez finančne zmogljivosti, so v svoji naivni primitivnosti razumeli, da je izvolitev maloštevilnih okoličanskih svetovalcev preneznatna, »sodelovanje« takih predstavnikov pri upravi občinskih zadev brez praktičnega učinka in ne pomeni dejanske pridobitve za njih okrožja. Delo domačih okoličanskih svetovalcev med mestnimi »kolegi« je bilo za njih glavne probleme brez odmeva. Tudi ni mogoče trditi, da bi bila *forma mentis* vladnih komisarjev, dodeljenih občinskim svetom, drugačna od »oficialne« do naših svetovalcev, ki so često trpeli krivico.

Ko vse to upoštevamo, menda ni pretirano videti v zajtrku, s katerim so mogočnejši občasno kupovali volilne glasove manj razvitih okoličanov, njihov skoraj edini dobiček.

(nadaljevanje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA (VII)

Če ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere Trst.

(58) LA VOCE DEL POPOLO - 3.IV.1869, str. 3.

(59) VERBALI DELLE SEDUTE DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' - (II. seja) 14.IV.1869, str. 5 - 11.

(60) ISTOTAM - (XX. seja) 25.VIII.1869, str. 234-236.

(61) TRIESTER ZEITUNG - 15.IV.1869, str. 3.

(62) VERBALI DELLE SEDUTE DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' - (IV. seja) 28.IV. 1869, str. 20-22.

- (63) DELL'OPEROSITA' DELLA SOCIETA' DEL »PROGRESSO« NEL-
L'ANNO 1868-1869, primo della sua istituzione; Relazione pel
Comitato dirigente del sigr. Moise dr. Luzzatto; Maggio 1869
(Lepak).
- (64) VERBALI DELLE SEDUTE DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' -
(XXII. seja) 29.IX.1869, str. 259-261. (Pozor; stran 261 ima zgre-
šeno numeracijo 161).
- (65) VERBALI DELLE SEDUTE DELLA DIETA PROVINCIALE -
(XVII. seja) 9.V.1864, str. 210/II.
- (66) VERBALI DELLE SEDUTE DELLA DIETA PROVINCIALE -
(VI. seja) 12.IX. 1868, str. 81/I.

POT SKOZI TEMO

*Pesmi vrejo z lepoglasimi valovi
veličastno se vzpenjajo obale
ptice iščejo pot domov
Kraški bori med rumeno travo
med kamni demoni krvi
zdiyo se osamljeni možgani
preglušeni z iglastimi sencami*

*razmajan svet prihaja
s čredo belih slapov
zapoj
tvoje telo bo rodilo mnogo sadov
pomladne besede imajo tople sledi
jaz pa prihajam domov zasopla
vlažnih oči in zgaranih rok
dala sem vse, kar želiš od mene
tržem svoje duše obrok*

*Povej še enkrat resnico o meni
saj prihajaš skozi svetove ustvarjene v raju
Izustil si veliko laž
nevredno mladega človeka
Ljubezen ni nikoli duša na križpotju*

*ljubezen je nežna stran zimskih noči
sanje o šakalih ki hitijo na obzorju
neznani glas na stranpotih noči
ljubezen je v vetru
vihra in ljubkuje*

koprive pesek narcize planjave gora
mlada pokošena trava pa diši
njen vonj je opojen močan
podoben dihu bogov samotnih svetov iz daljin
krhkost mladosti je svet nepoznan
rezek glas pripoveduje krik strašan
opravljanje resnice
črnožolte postave prihajajo iz grobov
sence žrtev se stezajo z vrhov
komur verjameš danes bo jutri daleč

Vzemi me na pot skozi temo
vzemi me na svojo mlado dušo
zmedena sem nekdo me mora urediti
moja preteklost je opisana
daleč pod rušo

Veter prinaša pozdrave svetov
Čim dlje si od mene
srečna bom
ljubezen duše je telesa polom
Živeti na svetu je čudno lepo
vedno ostane nekaj pomij počenih posod
včasih suho zlato

V katakombah noči slonijo žene na oknih
prosojni mrak
duša hrepeni po sreči
plah korak
otroci spijo svoj globok sen
novodobni soj zaves
Žene želijo dan krotak
dobro noč
resničen odmev svojih misli
želje temne v noč
zdrami jih krohot, žvenket, oddaljeni hrup

*ples na razkošnih obalah
tihe stopinje na mestnem pločniku*

*Žene sklenejo svoj obračun
ko se poročijo otroci
včasih prej
ko zveze temnijo v razveze
brezskrbna mladost med bregovi omame*

žene nočejo obračuna prej

*Nekoč sem pisala pismo pomembnih stavkov
tkala sem dneve z obročki prihodnosti
ljubila življenje
včeraj jutri zdaj
nosila sem kupo mladosti svojemu človeku
potem je udarilo
očitek arhaizem*

*Žene, ki hodijo iz Istre v Trst ne mislijo o tem
tista, ki previja otroke, ne premišljuje o tem
dekle v objemu ljubega ne premišljuje tako
premišljuje o laseh, ki naj ga prepričajo
ljubega, da jo ljubi še*

*Lasje
obrobljeni s soncem
pisati pesem o poljubih*

*Lastovke cvrčijo
še dolgo jih ne bo gnalo na jug
letijo v pesem*

K VPRAŠANJU SLOVENSKE BITI ALI NE - BITI

V številki 30-31 Zaliva smo se dotaknili vprašanja slovenske biti ali ne-biti z idejno političnega vidika, sedaj se ga pa želimo prvenstveno z biološko sociološkega, ne da bi pri tem prezrli težo njegovih idejno političnih, ekonomskih, kulturnih in vseh drugih nanj delujočih dejavnikov. Kajti vprašanje je treba obravnavati v vsej njegovi celovitosti, v razvojni sovisnosti in enovitosti. Prav enostransko, površinsko presojanje stvari (n. pr. zgolj z idejnega ali z ekonomskega ali kakršnegakoli drugega posamičnega vidika) je naša usodna zmeta in napaka. Zaradi poenostavljanja in polovičarstva se nam tako dobljene polresnice vsiljujejo za resnice. To onemogoča realno sliko položaja in prave rešitve. Tako ostajamo v zmotnem kolobarju in položaj se brezizhodno slabša. Nasprotno pa je dokaz zrelosti v tem, da skušamo v vsakem problemu odkriti vse raznovrstne dejavnike, ki ga pogojujejo in da s pomočjo znanosti ugotovimo zakonitosti njihovega vzajemnega delovanja. To nam omogoča, da skladno z zakonitostmi življenja uredimo svoje osebno življenje v zasebno in občo srečo.

Pod tem zornim kotom si želimo ogledati konkretno demografsko stanje, predvsem vprašanje rodnosti in otroškega varstva med Slovenci, tako pri nas v zamejstvu kot v matični domovini, upošteva je specifičnost položaja tu in tam, predvsem dejstvo, da mi nimamo v rokah oblastvenih prerogativ, ki bi nam tu omogočale in olajševale adekvatne rešitve. Pač pa moremo in moramo dati svoj delež k osveščanju v tem vprašanju. Gre za našo osnovno problematiko, ki si jo hočemo podrobneje ogledati in poiskati znanstvene rešitve zanjo. Zastavljeno vprašanje želimo obravnavati po

realistični metodi, izhajajoč iz obstoječe stvarnosti, ki jo determinira narava človeka, narava naše demografske situacije in narava naše družbene ureditve.

Kot nam izpričuje zgodovina, se v stanju rodnosti in otroškega varstva zrcali kultura vsakega naroda v določeni dobi; tako bomo odkrili svojo podobo v našem času in prostoru.

Stanje rodnosti med Slovenci

O naši rodnosti smo v zadnjem času brali več razprav, argumentiranih z najnovejšimi statističnimi podatki. Tako je ljubljansko Delo 5. februarja letos objavilo razpravo Dolfa Vogelnika pod naslovom: Ali Slovenci izumiramo? Revija Prostor in Čas pa je v 1/2 letošnji številki priobčila razpravo: Rodnost, rodoljubnost in standard izpod peresa Ivana Gamsa.

Iz obeh člankov izhaja porazna ugotovitev, da smo Slovenci s 15,6 živorojenimi na 1000 prebivalcev leta 1971 padli pod evropsko poprečje, da ne govorimo o svetovnem. Ob upoštevanju celotnega slovenskega narodnega prostora, vključno zamejstvo, se Slovenci neogibno usmerjamo na pot narodnega izumiranja. To dokazujejo podrobni statistični podatki v obeh razpravah.

Preden preidemo na problematiko slovenske rodnosti, bi bilo po Gamsu potrebno rešiti vprašanje, ki si ga zastavi ob zaključku svojega članka, ko povzame svoje misli: »Smo pred izbiro, da se odločimo ali za narodovo smrt ali za narodovo življenje.«

Postavljeno vprašanje je več kot značilno za naš čas in za naš prostor. Kako je mogoče, da se kot tako sploh postavi? Ali smo Slovenci padli že tako daleč pod raven osnovne življenjske zavesti, da si moramo zastavljati tako vprašanje? Zakaj in kako smo prišli do takega stanja? Ali smo res izgubili že vsak čut odgovornosti, smisel za vrednote življenja? Ali nas je sodobni način življenja in mišljenja že tako razčlovečil?

Zato je več kot čas, da se vprašamo, kam nas vodi zgodovinska pot?

A prav zgodovina je tista, ki utemeljuje našo narodno bit — in prav iz naše zgodovine izhaja naše narodno poslanstvo. Zadostuje pričevanje samo polpretekle dobe. V drugi svetovni vojni smo se Slovenci skupno z ostalimi jugoslovanskimi narodi zmagovito uprli sovražniku. S svojo narodnoosvobodilno vojno smo priborili svobodo in suverenost slovenskemu narodu v matični domovini, ki ostaja zgodovinska zaveza za vse Slovence. Po vojni smo se Slovenci, prav tako skupno z ostalimi jugoslovanskimi narodi, podali na svojsko, narodno pot v socializem; na mednarodnem področju smo v okviru jugoslovanske politike plodni zagovorniki ideje enakopravnosti vseh narodov, torej tudi in zlasti malih narodov. Slovensko zgodovinsko poslanstvo leži zatorej prav na liniji narodnosti; smo pričevalci zgodovinske resnice, da tudi majhen narod, ki se zaveda svojega poslanstva (v viziji človečanstva) more in mora veliko, celo odločilno prispevati k zmagi dobrega na svetu. Zato smo lahko srečni in ponosni, da smo pripadniki malega, a zgodovinsko velikega slovenskega naroda.

Zatorej ostaja za nas vprašanje slovenske narodne biti ena osnovnih in vrhunskih vrednostnih kategorij, po kateri in s katero se osmišljajo vse ostale vrednote, naše življenje samo.

To stališče je naše izhodišče za obravnavanje rodnosti in otroškega varstva na Slovenskem.

Glede na to je sedanje demografsko stanje na Slovenskem za nas ne samo pretresljivo, ampak nam je grozeč opomin za kategorično reševalno akcijo. Za nas je to dejansko alarm za narodno obrambo v pravem pomenu. Položaj je težji kot na vojaški fronti pred odkritim sovražnikom, ker se nam je boriti proti skriteму sovražniku, ki je v nas samih — in borba proti samemu sebi je najtežja. Vendar spoznanje, da je rešitev v naših rokah — je že delna rešitev. Seveda rešitev, če to spoznanje preide v zavest slehernega Slovenca in ga spodbudi za rešilno akcijo.

In namen tega prispevka je sodelovati pri tem osveščanju.

Prvi postulat vidimo v zahtevi, da naša družba, javnost in odločujoči družbeni dejavniki priznajo in zajamčijo demografski politiki na Slovenskem značaj narodnoobrambne akcije, da se zanjo mobilizirajo vse potrebne moralne in materialne sile za ohranitev slovenskega naroda.

Ustrezni koncept demografske politike se nam bo nakazal iz pravilne presoje problematike rodnosti in otroškega varstva na Slovenskem. Vprašanje je načeloma več ali manj enako v zamejstvu kot v matični domovini; različni so le načini in sredstva reševanja glede na specifičnost politične ingerence tu in tam.

Problematika rodnosti med Slovenci

Vogelnik in Gams ugotavljata v svojih razpravah, da gospodarska rast ne pospešuje rasti naroda in njegove kulture, ampak obratno, da sorazmerno porastu ekonomskega standarda na prehodu iz agrarne v industrijsko družbo to pada. Gamsov članek je posvečen trditvi, da so «iluzorna pričakovanja, po katerih bi nadaljnja gospodarska rast sama od sebe rešila vprašanja rodnosti, čeprav ji verjame del strokovnjakov in, kot bi sodil po praksi, tudi del naših politikov.»

Naš demografski položaj je bolj ali manj izraz splošnega položaja v svetu, zato vidi v njem Vogelnik neko sociološko zakonitost. Res je to odraz neke «amerikanizacije» življenja, ki se je svet vrgel v neizprosno borbo za poslovno uspešnost in ekonomski standard, pri tem pa je pozabil in celo pogazil — človeka. Naša rešitev je prav v tem, da se borimo proti tej negativni zakonitosti, da odkrijemo in uveljavimo pozitivne sociološke zakonitosti. Gre za povratek k naravi, za povratek k človeku, za usklajenje z zakonitostmi življenja, razumljivo v dialektičnem smislu na višji, znanstveni ravni.

Človek se je šele zadnji čas ovedel samega sebe in se začel preučevati; od tod nastanek novejših ved o človeku kot so paleontologija, psihologija in druge. Odkar je človek prodril v tajne zakonitosti sveta in življenja ter sebe, odkar se mu približuje možnost, da vzame celo vzmeti razvoja v svoje roke, se rojeva nova doba — počlovečenja. Tu bo šele pravi prostor za človeka, prostor za Otroka z veliko začetnico. Otrok se pojavi tu kot posledica in kot povod vsega našega prizadevanja za napredek, za srečo, za mir na svetu. S tem dobi vprašanje otroka naenkrat povsem drugo, svoje prvinsko obeležje in pomen; izstopi kot vprašanje človekove sreče, napredka in miru.

Tako se problematika rodnosti nakazuje v vprašanju človekove pravice do otroka. Z njo povezana problematika otroškega varstva se pa nakazuje v vprašanju otrokove pravice do roditeljev — družine. V korelativni dolžnosti družbe to neodtujljivo pravico človeka do otroka in otroka do roditeljev zajamčiti pa leži pravica družbe do otroka. Tako se krog pravic in dolžnosti skladno sklene v obče dobro — po teoriji.

Ostaja pa vprašanje konkretizacije teh stališč v praksi.

Človekova pravica do otroka

O rojstvu otroka odločata naravno roditelja dasi bolj ali manj pod vplivom splošne družbene miselnosti (klime) in gospodarsko družbenih razmer, v katerih živita. Danes je videz, da je vse to proti otroku. Ljudje se ukvarjajo s tem, kar je koristno ali prijetno; otrok pa po splošnem mnenju ni ne eno ne drugo. Otrok se smatra danes za «nerentabilno investicijo», za «luksuzni predmet», je «ovira v borbi za standard», pomeni «obremenitev matere in oviro za njeno poklicno in javno delovanje». Skratka otrok je modernemu človeku ovira za uživanje življenja. Spričo tega je danes otrok na splošno nezaželen. Naravna posledica so splavi, nerodnost, zanemarjanje otrok, dasi je videz lep in varljiv.

Razumljivo, da ostajajo zato pozivi k rodnosti bolj ali manj brezuspešni, še zlasti kako pridiganje o «zakonskih dolžnostih», o «potrebi žrtev za otroke» ali apeli na čut narodne odgovornosti in slično. To so «sentimentalna filozofiranja», ki gredo mimo ušes, ko je pa sodobnemu človeku otrok ovira na poti k sreči!

Ali pa je res otrok ovira k sreči?

To je vprašanje. V tem se razrešuje problematika rodnosti.

In kaj je sreča?

To vprašanje naj bi zahtevalo najbolj individualne odgovore. In vendar je sodobna veda o človeku našla zanj nekaj osnovnih predpostavk. Odkar se človek zaveda, teži po sreči, saj je to ena največjih naših značilnosti. In dasi si je človek to svojo naravno, neodtujljivo pravico kot tako sankcioniral celo v ustavi, si za njeno realizacijo zgradil izreden tehnično ekonomski standard, pa očitno sreče ni našel. To izpričuje njegovo psihofizično zdravje, ki je (naravnim potom) v upadanju. Kako to? Odgovor iščimo v znanosti o človeku.

Ta nam razodeva, da je človek tridimenzionalno bitje. Za zdrav psihofizičen razvoj in samouresničenje človeka je potreben skladen ter integriran razvoj vseh treh komponent njegove narave, tako fizičnih, intelektualnih kot emocionalnih. Čustvena razsežnost človeške narave pa je bila v zapadnem človeku bolj ali manj zanemarjena, zaradi česar je prizadeta kulturna dejavnost zapadnega človeka, katerega je vodil prvenstveno «ratio».

Zato je naša dejavnost v svojem racionalizmu obtičala pretežno na ravni tehnične civilizacije, ne da bi se ustrezno povzpela na raven prave človeške kulture, ki jo pogojuje emocionalni svet. Čustveni svet je namreč neobhodna prerogativa za človekovo dopolnjenje in samouresničenje, za polnovredno ustvarjanje, za kulturo medčloveških odnosov — za avtentično človeškost.

Človekova emocionalnost je bistveno pogojena v človekovi ljubezenski sferi, od erotično seksualne do agape v

človekoljubju. Tu ima za človeka osrednjo vlogo in pomen otrok. Z njim ta svet stoji in pade.

Poglejmo kako?

Otrok kot vrhunec in plod človekove ljubezni osredotoča v sebi vse ljubezensko vitalne silnice roditeljev, očeta in matere; jih preraja v novo, višjo kvaliteto, s katero bogati sebe ter iz sebe in po sebi tudi očeta in mater. Prirodno okolje otrokovega življenja je namreč družno, skupno življenje z očetom in materjo, to je družina. Ta predstavlja edinstveni vir ter rezervoar ljubezni ter življenjske moči in ustvarjalnosti za svoje člane. Psihologija nam danes razkriva neizčrpno bogastvo medsebojnih vplivov ter vezi v tej osnovni človeški in družbeni celici. Ne gre za navajanje vseh ponatankosti, ki jih nenehno razkrivajo psihološki izsledki. Večji del so podani v obširnem delu letošnjega Kidričevega nagrajenca prof. dr. Antona Trstenjaka v Orisu sodobne psihologije.

II.

Eno verjetno največjih psiholoških spoznanj je Eriksonova ugotovitev, ki je po Trstenjaku (Oris del, str. 149) nedvomno pravilna, ko trdi, da »mirno lahko rečemo, da družina vzgaja otroka v tem, ko otrok vzgaja njo.« Te resnice se doslej sploh nismo zavedali ali vsaj ne v dovoljni meri. Otrok pomaga k samovzgoji očeta in matere, ju čustveno pa tudi intelektualno bogati, dopolnjuje in tako odločilno prispeva k njenemu samouresničenju — torej ju vodi na pot — sreče. Kaiti človek (oče in mati), ki osebno živi iz pedagoško psihološkega zaledja družine, črpa ob otroku neusahljiv vir impulzov, fantazije, izvirnosti, kar mu daje neizčrpno moč in elan za življenjsko borbo, za delo, za ustvarjalnost. In ustvarjalnost je po Ernestu Fischerju (Problemi mlade generacije str. 135) najvišja človekova zabava, torej najizraziteje osredotočena, že biološko, prav tako ali pa še bolj psihološko

pedagoško ter vse splošno tudi umetniško in znanstveno. Skratka kaŕipot in simbol razvoja in napredka je — otrok.

V druŕinski skupnosti raste posamezniku tudi osebna trdnost, tako da se hitreje in zanesljiveje ulovi, četudi ga kdaj zanese, ugotavlja Trstenjak (Oris II. del, str. 171). Tako je kaŕipot in simbol tudi etike — otrok.

Vse lepo in dobro, kar je človek ustvaril trajne vrednosti, je ustvaril po zaslugi otroka, zato je kaŕipot in hkrati simbol tudi nesmrtnosti — otrok.

Spričo navedenega je logičen zaključek, da se polnovredno razvije in samouresnii samo tisti človek, moŕki ali ŕenska, ki je doŕivel (ne samo imel) otroka, sicer ostane nevidni invalid. Njegovo delo, dasi je videti ŕe tako pozitivno, se izkaŕe slej ali prej za bolj destruktivno kot konstruktivno. To velja prav tako ali ŕe bolj za moŕke kot za ŕenske. Saj je znano, da moŕki potrebuje prav toliko, e ne celo več čustvenosti kot ŕenska. In kdor ni doŕivel ljubezni ob otroku, kako naj jo daje, kako naj bo resnično dober? Taki ljudje se kaj zlahka sprevrŕejo v amoralne in asocialne avanturiste vseh vrst, celo vojne, kot nam v polpretekli dobi dokazuje Hitler in drugi.

Iz tega izhaja neprecenljivo spoznanje, da je za **lovekovo srečo, napredek in mir v individualnem kot obestvenem smislu kaŕipot — otrok.**

Ta ŕivljenjska resnica potrjuje človekovo naravno poslanstvo; očetovstvo in materinstvo ter **osmisluje** loveka na viŕji, duhovni (ne zgolj bioloŕki) ravni, v svoji skrajni razseŕnosti — v nesmrtnosti.

Koliko bolj bo človek zadevno osveŕen, toliko bolj bo videl svoj polnovreden razvoj in srečo v otroku in po njem. Svojo naravno, neodtujljivo pravico do sreče vo zael isto-
vetiti s pravico do otroka. Torej je osnovna zahteva, da **druŕba prizna** loveku, moŕkemu in ŕenski, naravno neodtujljivo pravico do otroka. Ne gre tu samo za neko deklarativno, naravno povsem upravičeno normo (sicer bi druŕba zagreŕila najbolj grobo alienacijo, odtujitev loveŕke narave same, spričo katere je ekonomska ali politična alienacija

docela sekundarnega pomena), marveč gre za to, da družba z ustrezno ekonomsko, družbeno ter prosvetno kulturno politiko to pravico pravno in dejansko zaščiti ter izvede v praksi.

Osnovni pogoj pa je, da se docela spremeni miselnost, javno mnenje in politika. Stvari je treba postaviti na pravo mesto. Spričo tega je *conditio sine qua non*, da se človekovemu naravnemu poslanstvu — očetovstvu in materinstvu prizna prvorazredna družbena funkcija, vloga in pomen. Človekovo poklicno delo je vzporediti kot dopolnjujočo funkcijo. Danes je prav obratno. Naša družba žigosa materinstvo kot »škodljivi tradicionalizem pri poklicnem usmerjanju žensk«, ko proglašča, da je »usoda ženske usoda proizvajalke« — v ekonomskem smislu (Ljubljansko Delo 4.3.1972). Po tem enostranskem, zgolj ekonomskem gledanju na življenje se sredstva zamenjujejo s cilji. To je zmota, ki bi utegnila biti usodepolna za naš narod, kakor dokazuje dosedanja praksa: za ceno ekonomskega standarda usiha življenjska moč naroda. A to ne gre. Zadnji čas je, da priznamo življenjsko in družbeno zakonitost, da se ravnamo po znanstvenih izsledkih in zahtevah, ki postavljajo »biološko reprodukcijo« na prvo mesto, sicer tudi nobene druge ne bo. Zato je naša zasebna in javna naloga ustvariti z ustreznimi sredstvi tako klimo, da bo vsak Slovenec in Slovenka doma in izven doma videla svojo srečo v — otroku. To je naša narodna zaveza, da se ohranimo kot narod in tako izpolnimo svoje zgodovinsko poslanstvo kot celota in kot posamezniki. Kajti samo tisti, ki raste iz domačih tal, iz lastne zgodovine, kulture in tradicije, kdor se je nasrkal sokov svoje zemlje, bo lahko trden in močan kot kraški hrast, kljubovalen v sovražnem neurju in bo lahko ustvarjalen v skupni človeški družini in bo svetovno duhovno zakladnico obogatil s svojo izvirnostjo. Zato leži naša osebna in narodna usoda v slovenskem otroku.

Mednarodni dan otroka, prvi junij, mora postati tudi slovenski praznik, tudi **dan slovenskega otroka**. Slovenci praznujemo solidarno z ostalim svetom »dan žena« 8. marca,

enako »dan delavstva« 1. maja. A za dan otroka, ki bi moral biti za nas, kot smo videli, najvažnejši, niti ne vemo, kaj šele, da bi ga kdo praznoval, saj ni o njem v javnosti ne duha ne sluha. Kako je to mogoče? — In otrok je ogledalo naroda, njegove kulture. Ali je to pri Slovencih, ki se štejejo za kulturen evropski narod, v kulturnem 20. stoletju, mogoče?

Odgovor je samo eden, namreč ta, da storimo vse za to, da bo 1. junij tudi dan slovenskega otroka, da, pravi **slovenski narodni praznik** v smislu narodno obrambne akcije v korist otroka, za ohranitev slovenskega naroda. Tako bomo dopolnili svoje zgodovinsko poslanstvo in prispevali svoj dolžni delež kot enakovreden narod za uveljavitev »stoletja otroka,« kakor se je na svojem začetku naše stoletje vizionarno najavilo. Več kot paradoks pa je, da je prav naše stoletje krutejše do otroka kot katerikoli drugo v zgodovini (koliko vojn, lakote). Zato je ena največjih nalog človeštva, da ob koncu stoletja vsaj deloma uresniči njegovo začetno vizijo, vizijo človečnosti.

Tako naša zahteva po pravici človeka do otroka, izhajajoča iz slovenske narodne bitne potrebe in naše zasebne potrebe po sreči, dobiva občečloveško in človečansko obležje, pomen in vrednost. Prav to pa še bolj utemeljuje upravičenost naše borbe za pravico do otroka.

Pravica otroka do roditeljev

V naši industrijski družbi, ko je večji del mater zaposlen izven doma, je vprašanje rodnosti tesno povezano z vprašanjem urejenega otroškega varstva. Po statističnih podatkih je v Sloveniji med zaposlenimi skoro polovi a (43 odst.) žensk. Od teh je mater z otroki do 15 let starosti najmanj 60 odst. Družbeno varstvo zajema 11,6 odst. predšolskih in 5,45 odst. šolskih otrok. Kako je z varstvom in vzgojo ostalih, večine slovenskih otrok? To je vprašanje, ki terja neodložljiv odgovor za rešitev. (V zamejstvu vprašanje verjetno ni tako zaostreno, dasi je v načelu podobno.)

Na dlani se zdi odgovor: povečati družbeno varstvo v vzgojno-varstvenih ustanovah. To je tudi težnja vseh prizadevanj v Sloveniji. (V ta namen se tudi razpisujejo družbeni samoprispevki.) In vendar to stališče NE ustreza psihološko pedagoškim zahtevam za zdrav razvoj otroka v detinstvu do izpolnjenega tretjega leta starosti. Očitno ne izhaja varstvena politika na Slovenskem s stališča interesa otroka, marveč iz proizvodnega interesa gospodarskega poslovanja, za katerega uspešnost se smatra delo žensk — mater neobhodno potrebno. V ljubljanskem Delu dne 4.3.1972 beremo, da moramo razbremenjevati mater doma s tem, da preskrbimo otroku družbeno varstvo, da bi lahko v redu ona opravljala poklic in tako res postala enakovreden delavec — v proizvodnji. V tem naj bi bil izraz ženske enakovrednosti.

Vprašanje pa je ali je to res?

Odgovor iščimo v znanosti o človeku, najprej z vidika otroka. Kar se otroka tiče, njegovega razvoja in vzgoje, ugotavlja prof. Trstenjak v svojem delu (Oris II. del, str. 149), da so VSI psihologi edini v zahtevi, da naj bi otrok ostal vsaj TRI leta v varnem in ljubečem zavetju svoje matere, sicer utrpi nepopravljivo škodo za vse življenje. Spričo tega je ugotovljeno, da je izprijenje otrok v premem sorazmerju z dolgotrjjo časa, v katerem je dojenček pogrešal ljubezen staršev. Več ali manj vse psihične kakor tudi veliko fizičnih anomalij izvira iz dejstva, da je otrok v ranem otroštvu pogrešal ljubezen in nego svojih staršev. To najbolje vedo vzgojitelji, zdravniki in sociologi, ki v šolskih in drugih rehabilitacijskih zavodih skušajo pozneje večinoma zaman popraviti, kar so starši in po njih posredno družba zamudili oziroma zagrešili nad otroki v rani mladosti.

Iz tega spoznanja izhaja prva, osnovna zahteva, da naša družba prizna in zajamči otroku njegovo naravno in neodtujljivo **pravico do roditeljev**. Glede na to je potrebno spremeniti politiko otroškega varstva na Slovenskem skladno z znanstvenimi izsledki in zahtevami, da bo v korist otroka in družbe, ne pa v škodo kot doslej.

O tem priča sedanja slika položaja:

Večino slovenskih, komaj rojenih, nekaj mesecev starih otrok matere po preteku porodniškega dopusta, zapuščajo, ker odhajajo na delovno mesto izven doma. Malčke često že pred peto uro zjutraj budiijo in silijo iz toplih posteljic, da jih pred službo odnesejo v mrazu, snegu, neurju v varstvo, družbeno ali zasebno. »Veliko srečo« jim pomeni, če imajo pri roki sorodnike, babice, za varstvo. Često, prečesto, pa zapuščajo otroke, tudi dojenčke same doma, kot smo že ponovno brali v slovenskem tisku, (n.pr. Tovarš, dne 21.2.1968 in pozneje), ker ni možnosti za oddajo v varstvo zaradi pomanjkanja sredstev, ustanov in ljudi, ki bi jih sprejeli.

To je podoba naše »ljubezni« do otrok, to je podoba **ne-kulture**, da ne rečemo »barbarizma« slovenskega naroda v »kulturnem« 20. stoletju, ko si kroji sam svojo usodo — torej svoj propad.

Ni in ne more biti nobenega opravičila za tako stanje. Edino kategorična sprememba celotne varstvene politike na Slovenskem!

Za njen kašipot naj služi znanstvena ugotovitev, da je za otroka-dojenčka do treh let neobhodno potrebno, da ostane stalno v istem okolju, **ob eni in isti osebi** (materi — da je vzgoja enotna), sicer utrpi nepopravljivo škodo. Ta se po ugotovitvah psihologinje Christe Meves iz Uelzena izraža v najrazličnejših nevrotičnih razvojnih motnjah. Zunanje se te izražajo n.pr. v mahanju sem in tja z gornjim delom telesa, z glavo, s puljenjem las, s pasivnostjo. Pozneje so taki otroci nesposobni za kakršenkoli čut odgovornosti, ne znajo se čustveno vezati na nikogar, ne znajo se koncentrirati, lažejo, so leni za vse, radi kradejo in zatorej so nesrečni, v breme sebi in okolici.

Otrok in ženska enakopravnost

Vprašanje rodnosti in otroškega varstva je v najtesnejši zvezi z vprašanjem enakopravnosti žene. Teoria in praksa kaže, da je otrok na Slovenskem ženi ovira v njeni borbi

za enakopravnost. Kako je to mogoče, če pa je otrok človeku, torej tudi in posebno ženi pot do sreče? Očitno gre tu za nerazčiščene pojme in zato za neustrezno prakso.

Žensko enakopravnost pojmuje kot že sam izraz pove, tako, da se ženi prizna enakopraven položaj v družbi, konkretna enakopravnost za njeno delo v družbi. Za »družbeno« delo se smatra poklicno oziroma vsako delo izven doma. Prav tu pa nastane problem in je jedro vprašanja.

Žensko naravno poslanstvo — materinstvo naj bi ne spadalo v »družbeno« delo. To pa je največja zmeta, iz katere se poraja vse naše zlo. Edini kriterij za vrednost človeškega dela je družbena potrebnost in koristnost tega dela. Prav materinstvo pa je po merilu družbene potrebe in koristi prvo-razredno družbeno delo; v našem slovenskem primeru ima celo značaj narodnoobrambne dela.

To znanstveno stališče je naše izhodišče za razreševanje ženske enakopravnosti in politike rodnosti ter otroškega varstva na Slovenskem.

Iz pravilnega družbenega vrednotenja materinstva kot enakovrednega, če ne večvrednega, družbenega dela izhaja zahteva po ekonomski enakopravnosti. Torej zahteva po plačilu za delo materinstva in to v smislu naprednega načela: »vsakemu po njegovem delu«.

Iz tega izhaja zahteva po **materinski plači**.

Materinska plača izraža dejansko priznanje ženske enakopravnosti v družbi. Zato ni moč govoriti o kakšni ženski »enakopravnosti« brez materinske plače.

Materinska plača pritiče torej ženi-materi že iz naslova njene enakopravnosti. Družba pa hoče z njo stimulirati rodnost in varstvo ter vzgojo otrok. Zato je bila prvo uvedena v državah, kjer je začela upadati rodnost in so se pokazali pedagoško in socialno negativni pojavi zaradi pomanjkanja matere za varstvo otrok. Tako so materinsko plačo pod tem ali drugačnim imenom (n.pr. »družinska podpora« z dodatno »doklado za varstvo otrok«) uvedle razne zahodne države, med drugimi Švedska, Francija, Belgija, na vzhodu so razni zadevni poizkusi v Bolgariji, na Poljskem, najbolj občuteni

pa na Madžarskem (Tu je v obliki triletnega »porodniškega« oziroma »otroškega« plačanega dopusta.)

Ker gre za plačilo matere za njeno družbeno potrebno in koristno delo v materinstvu, je edino pravilno, da se ta odmena imenuje »materinska plača«. Praviloma jo morajo dobivati v s e matere ne glede na to, ali so sicer v »delovnem razmerju« ali ne; to pomeni tudi kmetice, vse »gospodinj« in sicer matere v prostih poklicih. Materinske plače mora dobivati mati za vsakega otroka do izpolnjenega tretjega leta otrokove starosti v celoti, dokler je po znanstvenih zahtevah potrebno, da ga varuje mati, nakar je mišljeno, da ga lahko odda brezplačno v družbeno varstvo — otroški vrtec. Materi pa še vedno ostane delo, nega in vzgoja otroka do izpolnjenega 13. leta, zato ji pritiče do tedaj materinska plača sicer v toliko manjšem obsegu, kolikor manjše je njeno delo za otroka. Če pa mati ne more dati s četrtem letom otroka v brezplačni otroški vrtec, ker ga v kraju ni, ji pritiče še nadalje do vstopa otroka v osnovno šolo materinska plača v celoti. Do te dobe, praktično od tretjega do dopolnjenega šestega leta ima mati pravico poleg delne materinske plače tudi do delnega (samo polovičnega) delovnega časa zato, da se lahko več ur dnevno posveti svojemu otroku. Od šestega do izpolnjenega štirinajstega leta otrokove starosti pa naj bi se materin delovni čas začel šele po 8. uri zjutraj in končal najkasneje ob 14., tako da mati lahko zjutraj pripravi otroka za šolo in ga ob povratku sprejme v urejenem domu.

Materinska plača pomeni za matere v delovnem razmerju praktično plačani dopust, za matere brez delovnega razmerja se mora doba, ko ji pritiče materinska plača, šteti v starostno dobo za pokojnino. Kajti sodobne države morajo danes (kolikor že niso) uvesti pokojninsko zavarovanje za vse svoje državljane, tudi za tiste brez delovnega razmerja, kot so kmetje, gospodinjje in drugi. Kajti vsi državljani, tudi zasebniki, opravljajo praviloma družbeno potrebno in koristno delo in po načelu socialne pravičnosti jim pripada obvezno starostno zavarovanje.

Materinsko plačo bi v načelu sprejela verjetno tudi naša družba, ki je v jedru nedvomno zdrava in humana, dasi daje na zunaj danes kaj čudno podobo, kot smo videli; a konkretno gre za vprašanje od kod sredstva? Da, to je vprašanje, ki ni vprašanje. Kajti stvar je v bistvu nadvse preprosta, zahteva enostavno računico.

Kako, ko pa smo tako revni, da nimamo niti za ustrezni otroški dodatek?

Ali smo res revni? Ali nismo v resnici 'bogati', celo 'razsipni'? Seveda na nepravem kraju in času. Namesto da bi

Preteklo jesen so bile razstavljene v Tržaški obč. galeriji spominske in druge kolajne, ki imajo umetniško vrednost ali pa so pomembne iz kakega drugega razloga. Med temi je bila tudi lepa bronasta spominska kolajna, kovana na Dunaju po osnutku kiparja Josefa Tautenhayna sen., leta 1883, ob sedemdesetletnici slo-

rentabilno investirali relativno manjša sredstva v preventivo, prav razkošno tratimo neprimerno večja sredstva potem za neobhodno nujno kurativo. Samo nekaj primerov: ni sredstev za stimulacijo rodnosti, a letno gre v Jugoslaviji po poročilih tiska več desetih milijard samo za dovoljene splave, da o skritih ne govorimo. Ne moremo plačevati mater, da bi varovale in vzgajale svoje otroke, a kriti moramo milijardno škodo, ki nastaja v zvezi s težkovzgojljivimi, fizično in duševno prizadetimi otroki in mladino, ki se neredko podaja na pot zločinstvenosti, mamil in samomorov. In pri tem

venskega filologa Franca pl. Miklošiča (1813 - 1891). Lastnik kolajne, g. Sergio Fazzini - Giorgi, nam je vljudno oskrbel posnetek kolajne, ki ga objavljamo, ker je lani preteklo 80 let od smrti Frana Miklošiča, enega najznamenitejših in najpomembnejših predstavnikov slovanske filologije.

so finančne izgube spričo socialno etičnih in življenjskih minimalne. In še in še bi lahko naštevali, če ne bi bila že itak preveč razvidna naša iracionalna »revščina in bogastvo«.

In vendar je racinica tako enostavna. Treba je samo načrtno porazdeliti razpoložljiva sredstva skladno z dejanskimi narodnimi potrebami. Pri tem je potrebno edino eno: prava stališča.

Fond za materinske plače se kar hitro zbere iz našega škodljivega »bogastva«, povečajmo preventivo in zmanjšala se bo potreba kurative. Uvede naj se samski davek, dalje obdavčitev alkoholnih pijač, cigaret, luksuznih predmetov, vikendov in podobno. Sredstev bo nedvomno dovolj, treba jih je samo znati, še bolj pa hoteti zbrati. Tu je le eno: ne denarja — srca nam manjka! Naša ekonomsko uglasena družba naj ve, da bo materinska plača naša najrentabilnejša investicija, zlasti dolgoročna! Danes investiran dinar se bo jutri dvakrat obrestoval, a ne samo ekonomsko, še bolj socialno, etično in narodno etično. In za to gre.

Materinska plača ima pa poleg svoje finančne tudi socialno stran. Gre za vprašanje delovnega mesta pri zaposlenih materah, in to v dvojnem pogledu. Prvič gre za nadomestno delovno moč, ko mati izpade iz delovnega procesa, drugič za njeno ponovno vključitev v delovni odnos. Nadomestno delovno moč je danes kaj lahko dobiti, saj že itak odhaja odvišna delovna sila v tujino. S tega vidika bo materinska plača še pomagala k večji zaposlitvi doma; v tem teži njen važen socialni pomen. Ponovna vključitev matere v delovni proces pa tudi ne more biti problem. Pri specializiranih vrstah dela se vrzeli nadoknadijo z dopolnilnimi tečajji, ki so v ostalem potrebni tudi za stalno zaposlene za strokovno napredovanje, kjer sodobne metode širjenja znanja spadajo že v sam delovni proces.

Važnejše kot sama tehnična je socialna vključitev odn. vrnitev mater v gospodarsko družbeno življenje. Gre za to, da družba prizna vsaki ženski, torej tudi materi, pravico do samouresničenja, (kakor seveda tudi moškemu.) To pomeni zajamčiti ženski pravico do dela, tako materinskega kot po-

klicnega, in to v najširšem smislu. To predpostavlja tudi strokovno izobrazbo, tehnično usposobljenje za **obe** vrsti dela, zagotoviti možnost dela — delovno mesto, izmenično; v službi, doma in ponovno v službi in ji pri tem nuditi vso potrebno pomoč. V tej zvezi je nadvse važna psihološka ugotovitev o pomenu komplementarnosti poklicnega dela z materinstvom odn. očetovstvom. Zadnje s svojo ustvarjalnostjo obogati sicer s tehničnim delom razosebljenega človeka, mu tako rešuje osebnost in mu pomaga k samouresničenju. V tem je psihološka in socialna vrednost povezave poklicnega dela z naravnim človekovim poslanstvom.

Tako postaja borba za materinsko plačo, s katero se dejansko sankcionira otrokova pravica do roditeljev, hkrati borba za srečo poedinca in narodnega občestva.

Očetovstvo

Pravica otroka do roditeljev vsebuje poleg pravice do matere tudi pravico do očeta, kar se je doslej bolj zapostavljalo. Prav to pa je usodna napaka. Kakor je mati nepogrešljiva za razvoj otroka v zgodnjem detinstvu, tako je oče v poznejši razvojni dobi. Sicer pa je podoba matere in podoba očeta enako važna za oblikovanje otrokove osebnosti, kjer je odločilno pravo razmerje otroka do staršev kot ugotavlja Trstenjak v Orisu II. del str. 149. Pri vprašanju očeta gre v bistvu za princip očetovstva, ne toliko za »delo« kot pri materi. Zato se tudi ne postavlja vprašanje »očetovske plače«.

Pravo razmerje med otroki in starši omogočijo starši, ki znajo igrati svojo vlogo. Za očetovstvo je važno, kdo in kakšen je oče. Princip očetovstva se izraža v možatem očetu, ki zna delovati avtoritativno, kar pa ne pomeni grobost, diktaturo ali tiranijo v družini in je daleč od slabiča. Gre za osebnost možkega, očeta. Bistvo očetovstva je v tem, da zna oče otroka sprejeti in obdržati, je v srečanju očeta z otrokom v smislu dialoga, ko oče v razumevanju otroka tega vodi na samostojno pot v življenje. In vzgojil bo ženske in materske hčere ter možate in očetovske sinove, ki bodo znali igrati svojo vlogo kot žene in matere ter kot možje in očetje

v življenju. Če pa oče ne zna biti »očetovski«, bodisi da je družinski tiran ali slabič, ne bo znal svojim otrokom privzgojiti prave življenjske vloge. Namesto da bi jih vodil na pot življenjske sreče, jim to sam otežuje in onemogoča. Spričo te ugotovitve je prišel Fritz Leist v svojem delu O življenju, laži in ljubezni, (Herder Bücherei, Band 245, str. 109) do maksime: OČE JE USODA.

To je eno najpomembnejših psiholoških spoznanj, ki ne zavezuje samo očeta, moškega, temveč celokupno družbo, da nudi otroku pravo očetovstvo — razumljivo poleg pravega materinstva. Tu je poudarek predvsem na očetovstvu, ker se je njegov pomen za življenje otroka vse premalo upošteval do nedavna ali pa se večji del še danes. Mati poraja in ohranja življenje, oče ga usodno oblikuje.

Da, oče je usoda, toda ne samo za otroke, marveč tudi za ženo-mater, za vso družino, in vključno ali prvenstveno zase. Saj je prav po svoji močatosti ne samo očetovski, ampak res ustvarjalen, torej je to zanj pot do samouresničitve. V tem je veličina očetovstva za moža — kakor je za ženo materinstvo. Mnogi vidijo v očetovstvu celo važnejšo funkcijo — zato večjo odgovornost.

In ker hočemo imeti srečne otroke, moramo imeti najprej polnovredne moške in ženske, osebnosti, ki bodo znale svoje naravno poslanstvo osmisliti v srečo otroku, tako sebi in družbi. Vprašanje otrokove pravice do roditeljev se razrešuje torej v problematiki očetovstva in materinstva, ta pa v prosvetno kulturni politiki družbe, da usposobi mlade fante in dekleta za njih življenjsko nalogo, za ustvarjalce sreče sebi in svojemu narodu (in jih pri tem stimulira). Ekonomsko socialna politika za dvig življenjskega standarda je le sredstvo k temu cilju.

Ko bomo postavili stvari na svoje mesto z vso potrebno odgovornostjo, se bodo tudi pravilno, nekako kot same po sebi reševale. V tem se razodeva smiselnost življenjskih zakonitosti.

(Se nadaljuje)

MOČ V BELEM

2. poglavje

Zdravniško znanstveno časopisje in strokovni sestanki zdravnikov za notranje bolezni, vse je že poznalo znameniti primer neobičajne ožiljenosti desnega spodnjega pljučnega režnja, tako kot ga je svetu prikazal internist in profesor doktor Ventura. Bolnika, ki je znal tako pomembno bolehati, je doktor Ventura z vso znanstveno pedantnostjo tudi že bil strokovnjakom vseposod pokazal. Vsekakor je bil ob takih priložnostih bolnik še živ.

Zdaj pa je bolnik umrl. Prinesli so ga v mrtvašnico zgodaj zjutraj in ga položili k ostalim mrličem, ki so čakali, da jih tega dopoldneva Kacova asistentska trojica obducira. Ležali so v provizoričnih, zabojem podobnih krstah, poviti v rjuhe v kletnem prostoru, kjer so se na stenah razbohotile bujne plesni. Da ni skoz prostor od časa do časa zarožljalo železno kolesje vozička, s katerim so prepeljevali trupla, bi bil prostor bolj podoben katakombi kot pa rudniškemu rovu.

Znamenitega Venturovega bolnika je obduciral dr. Deu. Pošteno se je mučil. Neprestano sklonjen nad truplom se je v vsiljeni drži hrbtenice izčrpaval fizično, Ventura pa mu je - stoječ zraven ko na preži - neutrudno masiral potrpljenje. Deu je moral preparirati glavno odvodnico v telesu in potem slediti njenim vejam v prsno votlino, da naj bi končno našel tisto, ki prek vsega reda zleze v pljučni reženi in ga spremeni v množico prevelikih, za dihanje nesposobnih votlin. Natančni Ventura je votline krstil za ciste. Popolnoma v duhu medicinske znanstvene misli.

»No, poglejte, tale pa je tista abnormalna,« je silil Ventura.

»Tale... ni. Gre normalno v medrebrje.«

Nekaj sekund je bila nato tišina. Deu in njegov strežnik sta obračala navzgor zdaj pljuča, potem srce in Deu je prizadevno iz rahlega vezivja rezljal žilice.

«Tako, tale. Ta pa je.»

»Tale... tudi tale ni. Gre v medrebrje in potem nikamor več.«

Razgovor se je ponavljal enolično, čim je Deu iz tkivja spet izbrskal novo žilo. V nekoliko tesni, za posebne primere določeni obdukcijski sobi, kjer je Deu razvozljaval primer doktorja Venture, je monotonost dvogovora prišla sijajno do izraza. Slišati je bilo najprej ko nekoliko pretrgano žebranje litanij. A profesor Ventura pobožnosti litanije ni bil dorasel. Energično je zakoračil po sobici.

»Poslušajte vi, Deu!« je povzdignil glas, »vi se mislite iz mene norčevati! 'Tole ni — tole ni — tole — tole'! Kaj se pa to pravi? Jaz sem tole izjemno arterijo dokazal, razumete! In opisal! in obelodanil! Če vi ne znate žile poiskati, pojdite k vragu! Neroda!«

Deu je moral zbrati nekaj poguma, da je zapičil svoje oči v Venturo in še nekam zbrano dejal:

»Predvsem vam povem, da ne nameravam oditi k vragu. In dalje, neroden nisem jaz, nerodna je vaša diagnoza. Tiste nenormalne ožiljenosti pljuč, o kateri vi pravite, da je, pač ni.«

Profesor Ventura je osupnil. Vzelo mu je sapo, a ne energijo in je hotel nad Deua spustiti povodenj malo plemenitih misli. Tedaj je v secirno sobo pomolil glavo dr. Gale. Deuov nekoliko bojeviti pogled in Ventura v drži vojskovodje pri Waterlooju sta mu dala slutiti, da nekomu od obeh, ki si stojita ob mrliču nasproti, trda prede.

»Kakšno korist sploh še imamo od obdukcij, če ne znate poiskati tistega, kar smo mi diagnosticirali!« je rohnel profesorski glas, ki je postajal vse bolj zvočen in narejeno vzvišen.

Gale je v primerjavi z Deuom imel eno lastnost manj: potrpežljivost mu ni bila vrojena, njegovo otroštvo v indu-

strijskem predmestju ga je — nasprotno — naredilo za pretepača, ki je hitro napel fiziko svojih mišic, če je le malce kazalo, da utegne zmagati.

»Profesor!« je nekoliko preteče vskočil v situacijo. »Vaši nazori o nalogah obdukcije so zelo samovoljni.«

Profesorju Venturi je zdaj, ko je še Gale nepreklicno povečal borbena moč patologije, doslej obstoječe v sicer tihi secirni sobici in še dokaj mirnega Deua, bilo vsega preveč. Viharno je odšel. Do izhoda iz prosekture je moral še skoz dvoje vrat in oboja so s treskom povedala, da je šel Ventura pravkar mimo. Nato je nastala blagodejna tišina.

Deu je razrezal pljuča. Kar je zdaj ugotovil, je bilo vredno posebnega veselja, Gale je poklical še Pegana. Ob imenitnih pripombah so do kraja složno pomendrali Venturovo znanstveno diagnozo. V desnem spodnjem režnju je šlo namreč za zelo navadno razširjenje sapnikovih vej. Zijale so ko tuneli sredi brazgotinastega tkiva in iz njih se je cedil gnoj.

»Ventura je vedel, kdaj mora odnesti pete. Slutil je, da ne sme čakati do obdukcije pljuč.«

»Ventura je sila.«

»Vivat Ventura...«

»...pereat mundus!«

»Je sila. Zaradi napačnih diagnoz ga nikoli ne boli njegovo najvišje nadstropje.«

»Misliš reči, njegovo podstrešje. Tisto tik pod klobukom.«

»Tam mora vladati silovit prepih.«

»Kaj se ve — morda se v prepihu porajajo genialne ideje.«

Duhovitost mladih zdravnikov, ki bi sicer lahko bila neizčrpna, je tja v dopoldanske ure hitro ugasnila. Hiteti so morali z obdukcijami, ki jim tega dne ni hotelo biti konca in prosektura se je, tako kot vedno ob velikem obratu, spremenila v nekakšno polobrtniško delavnico, kjer so vsi hiteli, ročno delovali, se motali od obducijskih miz do

mrliške veže. Obdukcijski strežniki in pogrebci, zdravniki in svojci umrlih, vsak je na svojem koncu prihajal in odhajal, delal gnečo, prinašal pred vrata z napisom »vstop prepovedan« belino svoje zunanosti z vrednostjo uniforme ali črnino v znamenje žalosti. Mrtvašnica je že zato edinstven prostor, ker se v njej tako kot nikjer drugje stika belo in črno, uradna humanost in pravica dol solz.

V obdukcijskih sobah je od časa do časa zapela žaga, odmevala so dleta in kladiva za odpiranje lobanje sredi slabotnega žuborenja vode, ki je pritekala ko bister izvir iz gumijastih cevi in odtekala kot nesnažna godlja po žlebovih secirnih miz. Tla so kmalu bila vsepovsod poškopljena s krvjo, v zraku so se zmešale neobičajne dišave, značilne za cinjenje, vlago, kri, gnijoče meso in črevesno vsebino. Pod stropi so brneli ventilatorji. Razen šuma od njih ni bilo učinka. Klima v secirnicah je postajala svojevrstno težka.

V pisarno poleg vhoda za svojce umrlih so stopile tri osebe. Nosili so žalne vence in z njimi so ustvarili okrog sebe nekaj pokopališčnega ozračja.

»Prosim, prišli smo zaradi umrle mame. Zaradi gospe Majer.«

Uradnica za pultom je iskala v dnevnem seznamu mrtvih. Pri tem se je držala ko dolgoletna solistka v cerkvenem zboru, pripravljena da vsak hip začne z oddajanjem glasov vsem svetnikom v slavo. Ime Majer je tudi takoj našla in je z nekoliko dušenim glasom rekla:

»Točno, gospa Majer. Počakati morate, lepo prosim. Kar sedite, prosim. Ko bo obdukcija opravljena, boste pokojnico lahko videli.«

Pokazala je na klopi pri steni in jih še nekajkrat spodbudno poprosila, naj sedejo. Ko so posedli, jih je prepustila njihovem molku. Njeno vajeno oko je bilo medtem že ocenilo, da bodo sicer jokali, a mirno obsedeli in nazadnje odšli brez zapletljajev. Bila je doživela že marsikaj s svojci. Omedlevali so, bruhalo, se ponesnažili, peli turbobne žalostinke, pretili s pištolami in podobno. Tile

trije niso z ničemer kazali, da bi znali uprizoriti kaj enakega. Zato jih je prepustila njihovi usodi.

In so res čakali. Mirni in blede, ne da bi dali vedeti, kako so tudi njim kot vsem tistim, ki morajo nekaj časa prebiti v čakalnici mrtvašnice, minute čakanja drugačne časovne enote kot na primer tiste minute, ki jih človek doživi na plesišču. Odkar so prejeli brzojavno sporočilo bolnišnice, da jim je umrla mama, so minile ure, ki so zanje postale večnost. In sredi te večnosti stoji zdajle prosekura, čudna starikava stavba, kjer morajo čakati, da zdravniki poobducirajo njihovo mamo.

V dnu pisarne so se odprla majhna vrata. Na vratih se je pojavil mož, oblečen v nekoč belo, zdajle nekoliko nedoločljivo umazano haljo. Rokavi, zavihani nad komolce, so odkrivali debele mesnate roke s pordelo hrapavo kožo.

»Tisti, ki čakajo na Majerjevo, naj gredo z menoj,« se je raskavo izmotalo iz možakarja. Njegova zunanost in stil njegove vljudnosti sta bila v čudovitem soglasju.

V mrliški veži, kamor je krenila povorka, je ob krsti nastala zmeda.

»Saj to... to ni naša mama!« je izdabila iz sebe mlada žena, ko ji je strežnik odprl krsto.

Strežnik je neodločen segel k vznožju mrliča v rakvo, izvlekel na plano zelenkast listič.

»Kaj boste pravili, da ne!« je zmagoslavno izjavil. »Tule preberite: Majer! Tako je zapisano.« Še višje je dvignil pokrov krste, da je nekaj več svetlobe padlo s strani na mrliča. Medla svetloba se je ujela na uveli obraz starke z nekoliko odprtima očesnima špranjama in vstran zategnjenimi usti.

»Ni naša mama...« je ponovila žena in se zgrudila.

Spremljevalca sta jo odnesla iz mrtvašnice.

Bolnišnica ne stopa v stik z ljudmi samo kot obdelovalnica njihovega zdravlja. Ona z njimi tudi posluje. Pravzaprav posluje z njihovimi imeni, ki jih uvršča, razvršča, premešča, sprejema, odpušča. V ta namen, ki je skoro toliko duhamoren kolikor neizogiben, se je razvil v bol-

nišnici administrativni mehanizem. Zanesljivo tog, nepopravljivo šablonski, kompjutersko brezdušen. Ko deluje, s počasnim sistematskim zaporedjem nadomesti inteligenco, ki je nima. Če se zatakne, ustvarja kolobocije, ki bi si jih namerno bilo težko omisliti.

Zaradi omedlevice ob krsti v mrtvašnici je skoro ves administrativni mehanizem bil v neredu. Najprej je minovala dobra ura, da se je v upravni pisarni bolnišnice nekaj zganilo. Potlej se je kake pol ure skoz pisarno prosekture in upravo bolnišnice mehanizem gibal v zagonih, iz česar je nastala »zadeva Majer«. »Zadeva Majer« je spravila v pogon kataloge, telefone, spiske ekonomov in sezname bolnikov, dokler ni nazadnje pristala pri oddelčni sestri na kirurškem oddelku. Tam, kjer se je »zadeva« spočela, se je po nekoliko ovinkasti logiki nazadnje razvozljala.

»Saj je pri vas umrla Majerjeva, kajne?« je povprašala administrativna pisarna uprave.

»Je. Je že v prosekturi,« je odgovorila sestra.

»Pa zakaj je hčerka ni spoznala?« sili naprej administracija.

Sestra: »Kakšna hčerka?«

Administracija: »Njena lastna.«

Sestra: »Hčerka Majerjeve?«

Administracija: »Ali ste gluhi, da ne razumete, o čem se pogovarjamo?«

Sestra: »Kaj se pa derete? Nisem gluha, ne! Vi bi lahko bili bolj vljudni!«

Administracija: »Ta pa je lepa! Da veste: sem popolnoma dorasla in vi me ne boste učili olike!«

Sestra: »Na — kar zapomnite si, o oliki se z vami ne bom pogovarjala!«

Administracija: »Zakaj pa ste tako nervozni? In glasni? Ali mislite, da je to olikano? Potem se motite, draga moja. Presneto motite!«

Sestra: »Veste, kar nehajva! Saj vpijete v telefon, da vas še razumeti ni mogoče!«

Sestra je odložila slušalko.

Telefon je koj spet zazvonil.

»Takoј se javite v upravni pisarni!«

Naročilo je zvenelo ko vojaška komanda in prihajalo je tokrat iz moških ust. Sestri potlej ni preostalo nič drugega, ko da je v naglici potegnila s šminko preko ustnic, si nekoliko popravila lase pod čepico in odšla negotovosti naproti.

V upravni pisarni so jo sprejeli šef administrativne pisarne, uradnica s personalnega oddelka in pomočnik direktorja. Zmenili so se zelo hitro. Na oddelku sta ležali dve bolnici z istim priimkom: Majer. Umrła je od obeh le ena, gospa Marta, medtem ko je gospa Marija Majer bila živa, ne da bi kazala sploh kakšno voljo do umrtja. A oddelčna sestra je v naglici svoje prizadevne dejavnosti prisodila smrt gospej Mariji in obvestilo o smrti je zato odšlo brzojavno svojcem gospe Marije Majer. Nič več kot malenkostna administrativna pomota.

»Popoldne se zglasite še pri direktorju,« so naročili sestri in ji s tem dali vedeti, da bo odpuščena.

Direktor je bil tovariš od fare. Če bi znal peti, bi razen direktorja lahko igral tudi Figara v Seviljskem brivcu. Če pa bi bil do kraja naredil večerno gimnazijo, bi gotovo ne bil obsedel na nepomembnem mestu direktorja kliničnih bolnišnic, temveč bi bil vsaj med vidnimi osebnostmi skupščine. Takšen fant je torej bil in ker je razen tega imel srce na pravem mestu, je pozno popoldne — če že ni šlo morda proti večeru — oddelčna sestra iz njegove tapingirane sobe prišla sicer nekoliko pomečkana, a zelo zadovoljna. »Zadeva Majer« je s tem bila urejena.

3. poglavje

Predavalnica je bila tokrat spet nabito polna. Kako tudi ne. Za pultom je stal masiven možakar v sivkasti kostasti obleki vojaškega kroja, v škornjih, v jahalnih hlačah. Narejal je nepotvorljiv vtis krotilca zverin na orožnih vajah.

»... in pomnite, kar vam bo zdajle povedal ravnatelj profesor doktor Vili Jazbec: celotnost — ali, če hočete, kajneda-ne — v celinskost psihosomatike je vgrajen tudi seksus.«

Poslušalstvo je začelo uživati. Končno je Jazbec prišel do točke, v kateri je neprekosljiv.

»Zato je treba — kajneda — raziskati klientovo seksualno sfero...«

Profesor Jazbec je bil notoričen psihiater. Duševnost je razdeljeval na sfere, ki se druga drugi vdajajo ali postavljajo po robu, ki obvladujejo celotnost oziroma celinskost ali so ji podrejene. Nekatere teh Jazbečevih sfer so bile za poslušalstvo manj, druge bolj privlačne. Gibalno sfero duševnosti so nasploh šteli za dolgočasno, čustveno sfero za pretirano plastično. Področje duševnosti, s katerim je profesor Jazbec navdušil svoje poslušalce brez pridržkov, je bila seksualna sfera.

»... in seveda, kajneda-ne, dragi tovariši, nikar raziskovati štorasto. Če boste, na primer, načelnika z notranjega ministrstva v svoji ordinaciji vprašali takole: 'no, pa mi povejte, kdaj ste začeli onanirati', potem vam lahko kar takoj zdajle napovem, tako kot se pišem doktor Vili Jazbec, da boste kmalu onanirali v kakšnem popravišču.«

Poslušalstvo se je za takšne didaktične domislice profesorja Jazbeca, kakršna je bila na primer tale o onanirajočem načelniku z ministrstva, vselej zelo hvaležno odložilo. Začelo je ploskati in se smejati na vse grlo. Ker je bilo sestavljeno manj od študentov medicine, katerim je bilo predavanje namenjeno, temveč predvsem od študentov drugih fakultet ter publike s ceste, si ni težko predstavljati, kako je ob takih prilikah zvenela predavalnica. Ko se pod stropom amfiteatra zmeša rezgetanje bodočih juristov z zvoki študentov akademije za glasbo in z mogočnim trobentanjem kolporterjev. Tudi medicinci kajpak niso ostali tiho, čeprav se je dalo ugotoviti, da so bolj zadržani od drugih. Najbrž že zato, ker so se med vsem poslušalstvom vendarle šteli za edino strokovno pristojno

elitno manjšino. Morda tudi zato, ker so med študenti sedeli posamezni zdravniki.

Pred občinstvo je zdaj profesor Jazbec posadil bolnika, mršavega moža z zmedenim nasmehom na uvelem obrazu.

»Tale suhljač zraven Jazbeca gotovo ni načelnik z ministrstva,« je dejal Gale Peganu. Z Deuom so sedeli v zadnji vrsti amfiteatra. Pegan je namreč oboževal psihiatrijo. Nekaj zavoljo gledališko-govorniškega talenta profesorja Jazbeca, nekaj zato, ker ni nikoli do kraja doumel, zakaj se v rokah psihiatra človeška duševnost nepopravljivo zaplete. Da bi nedoumevanju ne ostal kaj dolžan, se je posvečal predvsem nevropatologiji in je visel zdaj na Kacu, potlej pri Jazbecu. Tako je na najbolj neposreden način vsrkava: trdno nekolebljivost Kacovega oblikoslovja in Jazbečeve elastične izventelesne kategorije. Dvoje protislovij sicer, ki pa Pegana nista spravljali v zadrego. Spoštoval je Kaca in redno hodil na Jazbečeve predstave. Deu in Gale včasih iz gole solidarnosti z njim.

Profesor Jazbec se je medtem pogovarjal z bolnikom. Občinstvo je s salvami smeha spremljalo, ko sta se moža sredi amfiteatra sprehajala po seksualni sferi zdaj enega, potem drugega. Jazbec je prepričeval svojega sobesednika, da je on sam začel onanirati z dvanajstim letom, a ga je mršavi možak takoj potolkel. On je onaniral že z devetim letom in zelo dobro mu je delo Jazbečevo javno priznanje zavoljo tako svojevrstnega časovnega rekorda. Vstal je in začel odpenjati hlače in nič ni pomagalo, da ga je Jazbec na najbolj prijateljski način poskušal prepričati, da demonstracija te vrste trenutno ni potrebna. Mož je hotel biti trdovraten, dokler ni profesor Jazbec poklical negovalcev iz duševne bolnišnice, ki so Jazbečeva predavanja itak vselej aktivno spremljali, Zagrabili so moža na štirih koncih in ga odnesli iz predavalnice.

»V zaključku — kajneda-ne — povzemam izkušnje iz današnje psihoanalitske raziskave,« je začel profesor Jazbec, ko je stal za pultom spet sam. Njegovi zaključki so

bili praviloma dolgi, današnji izjemno obširen. V njem je bolnika, ki so ga medtem bolničarji natovarjali v avtomobil z zamreženimi okni, varno pripeljal v naročje znanstveno neizpodbitne diagnoze 'ekshibicionizem', in nato je diagnozi naprtil na glavo bolnikovo zatirano otroštvo.

»Zatrto otroštvo,« ni mogel nehati profesor Jazbec, »ono je, kajneda, ključ mnogim vedenjskim anomalijam, blodnjam in nenaravnim nagnjenjem. Ne smemo izdajati imen — poklicna tajnost, kajneda-ne — a malone vsi moji kolegi z univerze so tudi moji pacienti. Zakaj, boste vprašali. In profesor Vili Jazbec vam takoj daje znanstveno pojasnilo: zatrto otroštvo!«

Psihopatološka pomembnost zatiranja v otroštvu bo zagotovo vsem pričujočim ostala neizbrisno v spominu. Zelo verjetno tudi zaradi malone vseh Jazbečevih kolegov. Občinstvo se je razhajalo po dveh urah predavanja židane volje.

Vtisi iz Jazbečevega predavanja še niso povsem splahneli, trije Kacovi asistentje so jih deloma še vroče prinesli s sabo v prosekturo. Pegana se je nenadoma polastila želja, da bi jo mahnil v gozd. Ni mu bilo sicer jasno, odkod se je bila vzela nagnjenost do zelenja in vejevja, a prav razločno si je želel, da bi ta hip stopal navzgor po svoji priljubljeni poti, po kratkem vzponu se pot prevesi v senožet in onstran nje je opekarna, potisnjena v dolino z mastnim rjastim prstenim tlom. Peganu se je zdelo smešno, a zasumil je, da se v želji po vetru in ilovnatih mlakah poraja upor zoper vtise, zoper okolje. Morda zoper Kaca in Jazbeca? Kar nosilo ga je v mislih skozi hosto, dokler se ni v njegovo hojo po prostosti iznenada vpletla zdravniška diagnoza.

Slučaj je hotel, da se je moral pripraviti na obdukcijo mrliča, ki so ga v mrtvašnico poslali iz duševne bolnišnice.

»Splošni vegetativni propad,« je pisalo na mrliškem listu. Diagnoza je tokrat Pegana zelo motila. Pokazal jo je Galetu.

Gale je z Jazbečevega predavanja odnesel vtise pone-srečene cirkuške predstave. Diagnoza, ki mu jo je kazal Pegan, ga zato ni motila, pač pa ga je spodbujala k raz-mišljanju.

»Propad, zakaj pa ne?« je dejal. »Države propadejo. Družbe propadejo. Biološko, moralno. Zakaj ne bi smel propasti posameznik? Psihiatri vsaj pravijo, da sme. So-cialni bankrot, etični propad, no, zdaj imamo črno na belem še vegetativni propad.«

Pegana je včasih šolniška filozofija kolega Galeta za-bavala, a zdaj se mu je modrovanje o variacijah propada-nja zdelo neslano. Začel je odpirati mrliča, a Gale je lezel za njim k obdukcijski mizi in ni odjenjal.

»Psihiatri vstavljajo človeka v drugačne koordinate kot mi, oblikoslovci. Mišica, kost, drobovje, to je za psihia-trične ordinate diferencialna ničla. Neskončno majhna, za-nemarljiva varianta. Duh pa je integralna veličina. Od te veličine je odvisno, če človek živi ali ne.«

Pegan je hotel obducirati naglo, a se mu je delo vse bolj zatikalo. Ko je seciral srce, je uvidel, da bo čas južine prebil z mrličem in nič ni kazalo, da bi ga zapustil vsaj Gale.

»Na primer včeraj,« je razlagal Gale, »včeraj sem pri obdukciji spoznal, da duševna neveličina človeka ubije. Za-res. Psihiatri so napisali kot vzrok smrti 'slaboumnost'. Za-me je vsekakor bilo odkritje, biti tako prismojen, da je treba zato umreti. A to so dušeslovci napisali. Edina ugan-ka v včerajšnjem primeru je, zakaj je bolnik imel tudi navadno, telesno bolezen. Počil mu je namreč čir na že-lodcu. Navaden, trapast čir, ki ga lahko vsak poprečen kirurg izreže.«

Gale je utihnil. Pegan je razrezoval srce in na loput-kah glavne odvodnice so se pokazale globoke razjede. Po-časno, a vztrajno vnetje je razžrlo žepke zaklopke tako temeljito, da je kri imela prosto pot in je anarhično drla z utripi zdaj navzgor in potlej spet padala nazaj v prekat. Srce se je nekaj časa borilo v brezupni tekmi s preveliko

količino krvi, ki je udarjala ob njegove stene, nazadnje je onemoglo.

»Zdaj vemo, kako je tale mrlič 'propadel'. Čisto nič vegetativno. Na vnetju srčne zaklopke.«

Učinkovitost strokovnosti profesorja Jazbeca, tako kot se je zgovorno vlekla od predavalnice do mrtvašnice, je za nekaj časa vrgla psihitrijo v ospredje.

»Dejal bi, da je psihiatrija nerazvita, ugibajoča stroka,« je dejal Deu. Naj je poskušal svojo misel še tako zaviti v pogojnik, je delovala vendarle neposredno.

Pegan, navajen Deuove popustljivosti bolj kot kompromisnosti, je Deua začudeno pogledal, njegova kritičnost je zvenela nekam galetovsko. Prav res, tale mirni fant se bo v Galetovi bližini spremenil v prekucuškega nemirneža.

Sedeli so v dnevni sobi in Sava, Peganova žena, je kuhala čaj z mnogo ruma. Galetu je postajalo toplo in lepo je poprosil, če sme odložiti suknjič.

»Tebi gotovo ne more biti prevroče,« je dejal Peganu. »Tičiš doma v zračnih trenirkah — si že kdaj preštel, koliko moljev jih je že načelo? In piješ kislo vodo — kri se ti bo zato počasi spremenila v lug, ki ne oddaja nobene toplote.«

Pegan je pol leže zasedel zofo in vsaki Galetovi pripombi je kislo prikimal. V zelenkastih trenirkah je bil podoben podeželskemu učitelju telovadbe, ki preživlja dopust na domači zofi.

»Ne, ne — o psihiatriji mi trije premalo vemo. Namreč o moderni psihiatriji,« je dejal Pegan. »In — tole je že treba upoštevati... profesor Jazbec nima nobene zveze z mrličmi iz duševne bolnišnice.«

»Zakaj pa ne?«

»Zato da ne. Saj vemo vendar, da pušča Jazbec proste roke oddelčnim zdravnikom. Drugače tudi ne gre. Pri tolikih bolnikih.«

»Zakaj pa ne gre drugače?«

Razgovor gotovo ni potekal na tvorni višini a Deu je v njem kot poslušalec užival. Pegan je vztrajno hvalil tisto, v kar sam ni bil preveč prepričan in Gale je namenoma streljal neprestano v črno. Besedno nategovanje je kmalu pripeljalo Pegana v držo občinskega uradnika, ki po uradni dolžnosti zagovarja neki nesmisel, Gale pa je postal neusmiljena opozicija. Pegan je hvalil na vse pretege dosežke moderne psihiatrije, Gale je na Jazbecu cepil polena, ne da bi pred vzponom psihiatrije pokazal vsaj malce spoštovanja.

Zmagala je nazadnje Sava s kuhanim rumom. Gale je bil sicer zavihal rokave na srajci, a videlo se je, da je to naredil iz gole navade. V dialogu je nenadoma popustil in Pegan je izkoristil izjemno priliko ter takoj prodrl z najbolj konstruktivnim predlogom, kar bi se ga dalo v danih pogojih ustvariti.

»Nič — jutri moram itak k profesorju Jazbecu. Zaradi sprememb na možganskem žilju pri alkoholikih. Problem ga zelo zanima. No. pojdita zraven. Povedali mu bomo zgodbo o počenem želodcu in o vnetju srčnih loputk.«

Gale se je boril z obilico ruma, ki se je skupaj s čajem prelivala skozi njegove ledvice, pa se ni upiral. Deu je medtem potihoma že sklenil, da se bo sicer udeležil pohoda do Jazbečevega kabineta, a da bo zatrdno pravočasno dezertiral. Nič ni dvomil, da bosta Pegan in Gale v nekoliko čudni avdijenci tudi brez njega zelo uspešna. Najbolj vneto se je zato strinjal s Peganovim predlogom in nič se potlej ni več protivilo, da se ne bi fantje spomnili, zakaj so se pravzaprav sešli pri Peganu. S Savo sta praznovala obletnico poroke. Spomnil se je tega iznenada Gale, ko je vprašal Pegana:

»Ti, jazbečar... imaš čudovito ženo. Kako si pravzaprav uspel in skočil v zakon?«

»Kako? Prekleta enostavno. Zamizal, pa skočil.«

(dalje)

ODREZANI JEZIKI (IV.)

prevaja MARIJA KACIN

Nemška manjšina

Manjšina nemškega jezika je ena najmočnejših etničnih in jezikovnih manjšin naše države. Če sodimo po nekaterih značilnih terorističnih dejanjih, h katerim se je zatekla, je tudi najbolj obupana.* Računa se, da jo sestavlja danes okoli 300.000 italijanskih državljanov. Južnotirolski polotok (ki ga v Italiji imenujejo Gornje Poadižje) strnjeno podaljšuje proti jugu ozemlje, na katerem prebiva nemška etnija, in ne upošteva alpskega razvodja, torej naravne meje. V Gornjem Poadižju in istočasno v vsej Avstriji so se naselili Bavarci v VI. in VII. stoletju. Leta 1918 se je Gornje Poadižje znašlo v italijanskem kraljestvu; to je bila posledica prve svetovne vojne. Fašizem je preko običajnega ustanavljanja industrij (ki so potegnile za sabo delavsko silo) in močnih birokratskih struktur povečal italijansko priseljevanje. Leta 1910 so na južnem Tirolskem šteli od 242.000 prebivalcev 7.000 Italijanov. Leta 1960 je bilo Italijanov 130.000, avtohtonih pa 230.000. 12) Reči moramo, da se tirolska manjšina v letih okoli druge svetovne vojne ni hudo sijajno izkazala, kar zadeva antifašistične zasluge; valdostanska pa se je. Nedvomno pa je bila žrtev fašizma in njegovega zaveznika nacizma. Mussolini in Hitler sta sporazumno sklenila (23. junija 1939) popolno izselitev tirolskega prebivalstva z Ladinci vräd. Izseljevanje se je začelo. 65.000 oseb je zapustilo svojo deželo. Potem je vojna prekinila to množično izseljevanje. Po tako imenovanem premirju pa se je začelo neko sicer sporadično sodelovanje med nacisti in Tiroinci Gornjega Poadižja. To

je bila morda naravna reakcija, čeprav ne pod nasprotnim znamenjem, na dotedanje ozke stike med fašizmom in italijansko manjšino. Ta obžalovanja vredna okolnost pa ne more zanikati neovržnega dejanskega stanja, o katerem se zdi, da ima italijansko javno mnenje preveč nejasne predstave. Južno Tirolsko ali Gornje Poadižje je etnično nemško vsaj dvanajst stoletij. Nihče ne sme pozabiti, da je dalo Nemčiji in svetu prvega velikega liričnega pesnika nemškega jezika Waltherja von der Vogelweide. Etnični ponos te neuklonljive manjšine je pa republika v nekem smislu nagradila. Ni ji sicer bila priznana z demokratičnega stališča formalno neoporečna pravica do »samoodločbe«. Bila pa je jezikovno in kulturno zaščitena po sporazumu De Gasperi - Gruber dne 5. septembra 1945. Bocenska pokrajina je torej dvojezična (v ladinskih dolinah Gardena in Badia trojezična). Dvojezičnost se izvaja dosti bolj v skladu s črko zakonov kot v Dolini d'Aosta. Zaščita se vsekakor ne omejuje na dvojezičnost v šolah, v javni upravi in v krajevnem imenoslovju. Južni Tirolci imajo močno politično stranko, krajevno zelo razširjen dnevnik, revijo, kulturna in zabavna društva, folklorne skupine, radijske in televizijske programe v nemškem jeziku. Toda pogledimo nekaj podatkov, ki se nanašajo na drugo stran medalje. Leta 1960 je bilo v upravi 700 funkcionarjev nemškega jezika od 7800; na sodiščih štirje sodniki od 56; na železnicah so zasedali južni Tirolci samo 9,3 odst. mest. Vendar so južni Tirolci v primeri z drugimi manjšinami gotovo »dobro« zaščiteni. A tudi v tem primeru naležimo na običajni paradoks. Naša ustava ne omenja samostojne tirolske dežele, temveč govori o samostojni deželi »s posebnim statutom« Tridentinsko - Gornje Poadižje. Bocenska pokrajina (ki je po podatkih iz leta 1961 tako razdeljena: 232.717 germanofonov, 128.271 italofonov, 12.594 ladinofonov), je povezana s tridentinsko pokrajino, ki je skoraj popolnoma italijanska. Manjšina nemškega jezika, ki je v okviru pokrajine večina, postane na ravni samostojne dežele in seveda tudi na ravni države spet manjšina. Toda italijanska manjšina nemškega jezika ni omejena na Gornje Poadižje. Videli smo, da je nemško prebivalstvo naseljeno v Dolini d'Aosta. Drugi **walserji** prebivajo v nekaterih krajih Valsesie v pokrajini Novara

(Alagna, Rima S. Giuseppe in Rimella) in v dolinah Anzasca ter Formazza v pokrajini Novara (Macugnaga in Formazza). Kljub upravni razdrobljenosti v tri pokrajine gre dejansko za polotoček, kjer govorijo narečje alemanske skupine (visokonemško, kot je bavarščina, h kateri spadajo vsa druga nemška narečja, ki se govorijo v Italiji). Potem so otoki nemškega jezika v tridentinski pokrajini; ti »otočani« so mókeni doline Fersina in meščani Luserne. Spadajo v deželo Tridentinsko - Gornje Poadižje, toda v tridentinsko pokrajino. Zato nimajo zaščite. Do zadnjega rodu so bili nemškega jezika tudi tako imenovani Tredici Comuni pokrajine Verona in Sette Comuni pokrajine Vicenza. Danes se je ta manjšina, katero sestavljajo znameniti »Cimbri« (tako jih še sedaj imenujejo po neki zgrešeni zgodovinsko-jezikoslovni razlagi), ohranila samo v zaselku Giazza občine Selva di Progno (Tredici Comuni) in v občinah Rotzo in Roana (Sette Comuni). Nemškega jezika so tudi otoki Palù in Sappada v pokrajini Belluno ter Sauris in Timau v pokrajini Videm. Položaj vseh teh etničnih skupin je obupen. Še kakih dvanajst let pa bo od njih ostal samo spomin.

Slovenska manjšina

Manjšina slovenskega jezika šteje 120.000 italijanskih državljanov, ki so tako naseljeni: 60.000 v tržaški pokrajini, 20.000 v goriški pokrajini, 40.000 v tako imenovani Beneški Sloveniji, to se pravi v videmski pokrajini. Vsi spadajo ne samo v italijansko državo, temveč tudi v isto samostojno deželo Furlanijo - Julijsko krajino. Kljub temu je ravnanje z njimi v vsaki pokrajini različno. Tisti, ki živijo na Tržaškem in Goriškem, so »zaščiteni«, čeprav v dveh različnih merah; oni v videmski pokrajini pa niso. Spet sramotni paradoksi! Takoj naj povemo, da najstarejše naselbine Slovencev na ozemlju, na katerem prebivajo še sedaj, segajo v čas pred trinajstimi stoletji. Zdi se torej, da tudi tedaj niso imeli prav jasnih pojmov o naravnih mejah med slovanskimi in romanskimi ljudstvi. Vsekakor pa je položaj danes takle. Norme za zaščito Slovencev privilegiranih pokrajin so obsežene v deželnem statutu, v 3. in 6. členu ustave, v mirovni pogodbi iz leta 1947 in v znamenitem

»memorandumu o sporazumu« med Italijo, Jugoslavijo, Veliko Britanijo in ZDA iz leta 1954. Zaradi teh mednarodnih dogovorov Slovenci v goriški in tržaški pokrajini lahko imajo slovenske šole ter razvijajo krepko kulturno dejavnost. Imajo dnevnik, tri tednike, revije, zabavna društva, stalno gledališče, slovensko narodno knjižnico, gospodarsko-prosvetne zveze in središča, politične stranke, radijski in televizijski program. Toda pogledjmo takoj drugo stran medalje. Na razpolago so nam kot primer naslednji podatki iz tržaške doline. Doktorjev slovenskega jezika je 1,05 odst. slovenskega prebivalstva, doktorjev italijanskega jezika je 2,18 odst. italijanskega prebivalstva. Slovenskih diplomantov je 4,22 odst. slovenskega prebivalstva, italijanskih pa 8,65 odst. italijanskega prebivalstva. Slovenskih absolventov nižje srednje šole je 21,47 odst. slovenskega prebivalstva, italijanskih pa 28,57 odst. italijanskega prebivalstva. Javnih uradnikov slovenskega jezika je 2,92 odst. slovenskega prebivalstva, italijanskih pa 28,57 odst. italijanskega prebivalstva. Statistika pa se prekucne pri podatkih o podrejenih delavcih: 70,16 odst. slovenskih, 58,80 odst. italijanskih. Vsekakor pa morda ta manjšina uživa najboljšo usodo, ako bi ne bilo sramotnega položaja, v katerem živijo tisti Slovenci, ki so upravno odvisni od pokrajine v Vidmu. Ti niso ne priznani ne zaščiteni. Gre za dve skupini: prva, zelo številna, je pod Matajurjem (Nadiška dolina in Rezija), ki spada v italijansko državo od 1866; še prej pa je spadala pod beneško republiko, če odračunamo habsburški čas; druga, številčno omejena, v tako imenovani Kanalski dolini (avstrijski Kanaltal), je bila priključena leta 1918 skupaj s Trstom in Gorico; tam je še živ spomin na slovenske šole, ki so delovale pod vlado Franca Jožefa. Slovenci v videmski pokrajini so gospodarsko nerazviti; prebivalci se v množicah izseljujejo iskat delo, ki bi jim jamčilo višjo življenjsko raven. Koristno se nam zdi omeniti, da jih je Serenissima leta 1442 priznala kot narod zase, z lastnim parlamentom, s pravico kovati denar in z vojsko, ki je imela nalogo braniti meje beneške republike. Leta 1866 so Slovenci videmske pokrajine pri ljudskem glasovanju imeli možnost izbire med Avstrijo in Italijo. Italija, ki je dala obsežne obljube glede avtonomije, zlasti šolske avtonomije, je dobila 100 odst. glasov. Ko je bil

ta predel priključen, je takoj pozabila na svoje obljube. To je madež na časti savojske monarhije; republika bi ga z lahkoto izmila. Kako? S tem, da bi izpeljala 6. člen ustave. Imela je pogum, da si je ta člen naložila; da bi ga popolnoma izpeljala, za to poguma nima.

Okcitanska manjšina

Okcitanzi so velika evropska neznana in zasmehovana manjšina. Njihova kulturna tradicija je zares velikanska. Dali so zunanji obraz dvorski družbi srednjega veka, izoblikovali so prvo veliko romansko slovstvo. Nikoli pa se jim ni posrečilo, da bi ustanovili lastno etnično državo. Francoska država jih je podjarmila, grdo delala z njimi, napravila iz njih kolonijo, dokler niso izgubili etnične zavesti in morda jezikovne svojskosti. Del okcitanskega prebivalstva živi, odkar je nastal jezik d'oc, na ozemlju, ki je italijansko vsaj eno stoletje. Po previdnih cenitvah gre za 200.000 oseb, ki tvorijo manjšino drugega razreda. Ne obstoje niti za francosko in špansko državo, kjer živijo etnično in incognito drugi Okcitanzi. Okcitanzi prebivajo v štirinajstih dolinah zapadnih Alp, ki ležijo v pokrajini Turin (del Doline Susa ter doline Dora, Germanasca, Ghisone in Pellice) in v pokrajini Cuneo (Po, Varaita, Maira, Grana, Stura, Gesso, Vermentagna, Alta Corsaglia, Pesio ed Ellero) ter v občini La Briga Alta v pokrajini Cuneo in v občini Olivetta S. Martino (pokrajina Imperia). Morda bi bilo bolj pravilno reči, da prebivajo na pobočjih teh dolin, kajti dolinsko dno je že skoraj popolnoma italianizirano. Tudi tukaj je gospodarski položaj beden: zelo razširjeno je sezonsko izseljevanje, gospodarstvo je na meji zgolj življenjskega obstoja. Manjšina okcitanskega jezika skuša sama ščititi svojo kulturno izvirnost. Njen napor je zares ganljiv. Tirolska in slovenska manjšina imata dnevnik, Okcitanzi pa izdajajo v dokaz svoje prisotnosti tromesečni vestnik, razmnožen na ciklostil. Narečna igralska skupina potuje v ugodnem letnem času iz doline v dolino. Neki pogumni učitelj je v eni izmed osnovnih šol vpeljal krajevni govor. Tem redkim znamenjem se pridružuje folklorna in kulturna dejavnost ustanove Escola d'ou' Po; to je

cisalpinsko društvo, včlanjeno pri novo-mistralski Felibrige; politično pa dela MAO (Movimento Autonomista Occitano — Okcitanško avtonomistično gibanje). Italijanska okcitanska manjšina pa ne biva samo na ozemlju opisanega etničnega polotoka; sestavljajo jo tudi nekateri jezikovni otoki južne Italije. To so Guardia Piemontese v pokrajini Cosenza, Celle S. Vito in Faeto v pokrajini Foggia. Nastali so ob naselitvi leta 1560 (Guardia) in v srednjem veku (apuljski otoki). Ni potrebno omeniti, kako je njihov jezikovni položaj nestalen.

Albanska, grška, hrvaška in katalonska manjšina

Do sedaj smo delili ozemlja, na katerih prebivajo manjšine, po njihovi razsežnosti, predvsem pa po njihovi legi, v polotoke in otoke. Polotoki so tisti zadostno obsežni predeli, ki vsaj na eni strani mejijo na tujo državo, v kateri prebiva ista etnija, kot živi v tistih predelih. Otoki so pa tista vobče zelo majhna ozemlja, ki so nekoliko podobna jezikovnim izpuščajem na strnjeni italofonski površini. Etnični otoki (često tudi otočki) so precej značilni za italijansko ozemlje. Izhajajo iz ponavljajoče se zgodovine drobnega izseljevanja ter iz poznejših krajevnih naselitev, povezanih z vojnimi dogodki, s kmečko kolonizacijo in verskimi eksodusi. Politično vprašanje teh »otoških« manjšin se postavlja na tak način, da ne povzroča državnim oblastem preglavic glede njihove možne ozemeljske odcepitve. Na drugi strani pa so njihove izvirne kulturne dobrine skrajno dragocene ter bi morale biti ohranjene, kot se ohranjujejo umetnine. Toda tudi pri teh pohlevnih in razpršenih manjšinah se 6. člen ne uporablja. Tudi one si pomagajo, kakor morejo. Z lističi, igralskimi družinami, shodi, folklornimi slavnostmi, prostovoljnimi tečaji za učenje materinega govora, z resolucijami občinskih svetov, kjer se etnično zavedajo svojskosti ozemlja, na katerem imajo oblast. Mladina pa se medtem izseljuje in raba italijanskega jezika prihaja do praga starih hiš; v mnogih primerih gre tudi čez prag. Od časa do časa je vložen v državnem zboru zakonski predlog v prid Albancem v Italiji; v razpravo pa ne pride nikoli. Leta in zakonodajne dobe tečejo; v parlamentu je

vložen drug zakonski predlog o zaščiti Albancev, a spet ga pustijo ležati kot vedno. Prav škipetarska manjšina je, čeprav je razpršena na mirijade otokov in otočkov (ki so pa vsi, vsak na svojem mikroskopskem ozemlju, etnično strnjeni), ena najštevilnejših jezikovnih manjšin. Danes računajo, da je Albancev v Italiji 100.000. Naselili so se v XV. stoletju. Predele, v katerih prebivajo še danes, so dosegli v raznih skupinah deloma kot vojaki najemniki, katere je poklical kralj Alfonz Aragonski, deloma pa so ušli pred turškimi preganjanjem, ki je izbruhnilo po junaškem Skandenbergovem odporu. Hitro so se spremenili v kolone; govorili so tosko narčeje; po veri so bili kristjani. Cerkev je najprej prepovedala rabo njihovega »grškega« jezika; zato imajo prve albanske naselbine, tiste v Molise, še danes latinski obred. Druge, številnejše in pozneje naseljene skupine so pa lahko ohranile svoj obred in vsaj pri obredu tudi svoj jezik. Morda se prav zato vez med italo-albanskimi pesniki in njihovim materinim govorom in njihovim škipetarskim občinstvom v Albaniji ni nikoli pretrgala. Prvi zavedni pesnik v albanskem jeziku je bil Leke Matranga, ki se je rodil okoli leta 1560 v Piana degli Albanesi. Italija je dala Albaniji in svetu nekaj največjih škipetarskih pesnikov. Eden izmed Treh Kron albanskega slovstva je bil prav Girolamo De Rada, Albanec iz Kalabrije. Še prej pa, v začetku 18. stoletja je albanska lirika prejela umetniški krst s pesnitvijo, katero je napisal Giulio Variboba, ki je tudi bil Albanec iz Kalabrije. Drug slaven albanski klasični pesnik je Sicilijanec Giuseppe Schirò. Vidi se, da je bila albanska manjšina, čeprav razpršena v 70 občinah, ki so raztresene v enajstih pokrajinah in sedmih deželah, dolgo časa kulturno aktivna. Italijanski državljani albanskega jezika so torej prebivalci zaselka Villa Badessa v občini Rosciano (pokrajina Pescara), občin Montecilfone, Campomarino, Portocannone, Ururi, Santa Croce di Magliano (pokrajina Campobasso), Greci (pokrajina Avellino), Chieuti, Casavecchio di Puglia (Foggia), S. Marzano, Roccaforzata (Taranto), Barile, Maschito, S. Costantino Albanese (Potenza), mnogih občin pokrajine Cosenza, med njimi S. Giorgio Albanese, Spezzano Albanese, S. Demetrio Corone, mnogih občin pokrajine Palermo; največje med njimi so Piana degli Albanesi, Contessa Entelina in S. Cristina Gela.

Grška manjšina šteje okoli 20.000 oseb. To so potomci delavcev, ki so se priselili v 17. in 18. stoletju. Ni potrebno pripominjati, da njihovi jezikovni otoki niso ne priznani, še manj zaščiteni. Največja skupina je v pokrajini Lecce (Calimera, Sternatia, Zollino itd.) Grške naselbine so tudi Bora, Condofuri, Palizzi, Roccaforte in Rochudi v pokrajini Reggio Calabria.

Hrvatska manjšina združuje danes le 5.000 oseb. To so prebivalci treh občin v Molise, namreč Montemitro, S. Felice Slavo in Acquaviva Collecroce. Tudi oni niso ne zaščiteni ne priznani. V zadnjem času pa je opaziti neko kulturno prebujanje tistega prebivalstva. Ustanovili so dvojezično revijo in navezali so stike z zastopniki hrvatskega naroda v Jugoslaviji in s hrvatsko emigracijo v Rimu.

Zadnji jezikovni otok, ki ga moramo omeniti, je Alghero, mesto na Sardiniji. Osemdeset odstotkov sedanjih prebivalcev Alghera je še katalonskih. Gre za 25.000 oseb, ki tvorijo strnjeno tradicionalno manjšino, ki je na svojo svojskost precej ponosna. Tudi ona ni ne priznana ne zaščiten. Pomaga si sama s tem, da ustanavlja svobodne in prostovoljne tečaje za pouk jezika. Ima neko društveno in prosvetno življenje in v občinskem svetu predlaga dvojezične cestne napise. Katalonska etnija je spet en bolesten primer nepoznavanja in zatiranja v evropskem okviru. Njen jezik je v Španiji, kjer katalonski narod tvori četrtino prebivalstva, prepovedan in preganjan. V Franciji (Rosiglione) in v Italiji sicer ni prepovedan, ni pa priznan in zaščiten. Na srečo pa je uradni jezik v državi Andora.

Ladinska manjšina

Tako smo izčrpali seznam manjšin, ki so jasno drugojezične. Rekli smo »jasno«, to se pravi »tradicionalno so jih imeli za take«. Sedaj pa je čas, da omenimo dve manjšini, ki sta najštevilnejši, a sta se šele pred nekaj desetletij ob podatkih zgodovine ljudstev, zlasti pa modernega jezikoslovja, opredelili kot taki: ladinsko in sardsko. O ladinskem vprašanju smo že govorili obširno. Dali bomo nekaj drugih podatkov. Predvsem: izraz »ladinski« rabimo

za tista romanska narečja, katera drugi imenujejo »retoromanska«, ker mislijo, da je ta izraz točnejši. Carlo Tagliavini nas uči, da je ta izraz dejansko nenatančen, ker ta narečja obsegajo samo del stare Recije, so pa znatno razširjena v starem Noriku. (13) Izraz »ladinski« je pa dvoumen. Z istim imenom namreč označujemo romansko narečje (ki izginja ali je morda že izginilo), katero so govorili balkanski Judje španskega izvora. Kljub temu se ga bomo posluževali, ker je, kot smo rekli, najbolj znan in razširjen in je vsaj tukaj tudi po pomenu nezamenljiv. Ladinsko etnijo, ki je bila nekdanj strnjena na ozemlju od gornje Renske doline do Trsta, so v teku zgodovine drobile in stalno objedale naselbine prebivalstva nemškega in italijanskega jezika. Danes je razdeljena v tri veje; dve od teh sta znotraj vsaka zase deljeni po znatnih neladinskih naselbinah. Zpadna veja v švicarskem kantonu Grigioni obsega Ladince v Surselva, Sutselva in Surmier ter Ladince Gornje in Spodnje Engadine. Osrednja veja so dolomitski Ladinci. Vzhodna, ki je najbolj strnjena in ozemeljsko najbolj razsežna, so furlanski Ladinci. Osrednja in vzhodna meja sta na italijanskem ozemlju. Izpodjedanje ladinskih narečij po mejnih narečjih z večjim kulturnim ugledom je bilo, kot smo rekli, nenehno. Tergestščino, ki je bila še pred dvesto leti ladinsko narečje Trsta, je popolnoma nadomestila tržaščina, ki je venetsko narečje. Računa se, da je ladinofonov italijanskih državljanov 750.000: od teh je 50.000 dolomitskih Ladincev in 400.000 Furlanov. Jezikovno je zaščitenih samo 12.000 Ladincev (v dolinah Gardena in Badia v bocenski pokrajini). Ker prebivajo v Gornjem Poadižju, služi njihovo etnično priznanje politično italijanski manjšini tiste pokrajine, ki na ta način ni več sama nasproti večini nemškega jezika. Ladinci v dolini Fassa (tridentinska pokrajina), ki tudi spadajo v isto samostojno deželo Tridentinsko-Gornje Poadižje ter pripadajo isti skupini Sella, ter bi morda lahko služili nemški pokrajinski manjšini nasproti italijanski večini, pa niso ne priznani ne zaščiteni. Enako ravnanje je pridržano za dolomitske Ladince v pokrajini Belluno, ki prebivajo v dolini Fedom (Cordevale), v dolini Ampezzo in v Comelico. Še slabšo usoda je doživel zadnji dolomitski ladinski otok v dolini Vajont, ki je zaradi znane katastrofe izginil. Zanj je vsaka zapozneta uporaba

6. členu tehnično nemogoča. Za republiko je eno jezikovno vprašanje manj.

Tudi Furlane v videmski, pordenonski in goriški pokrajini (rekli smo, da jih je okoli pol milijona), imajo v vsakem pogledu za prebivalstvo italijanskega jezika. Od zedinjenja Italije do fašizma in potem do nastopa formalne demokracije je bil napravljen velikanski napredek v razladinizaciji furlanskega ozemlja. Večina prebivalstva te dežele se niti ne zaveda svoje posebnosti in svojih jezikovnih pravic. Kulturni kolonizaciji se je kot v vseh manjšinskih predelih sploh hitro pridružila gospodarska. Letni dohodek je 480.000 lir na glavo, polovica srednjega dohodka v državi. 10 odstotkov prebivalstva sestavljajo sezonski izseljenci. Industrijske naprave so skoraj vse okoli Pordenone z venetiskim kapitalom v venetiziranem predelu. To dejansko stanje je pred kratkim potrdila tudi ustanovitev pordenonske pokrajine. V Furlaniji tudi ni mogoče razvijati turističnih možnosti zaradi številnih vojaških služnosti. Znano je, da je pol republikanske vojske še vedno nakopičene v tej deželi kot v času mrzle vojne. Poleg tega je tam tudi nekaj ameriških oporišč NATO. Obstajajo pa gibanja in društva (pedagoška, literarna, filološka, zabavna, folklorna), ki imajo jasno etnično in jezikovno zavest; imajo tudi precej številno in bojevito avtonomistično gibanje, čeprav za sedaj precej neodločeno pri vlaganju tovrstnih predlogov. Dejansko je treba premagati še veliko težav. V preteklem stoletju so poskušali in še danes poskušajo, da bi na letnih zborovanjih, ki se vršijo zdaj v tem, zdaj v drugem kraju ladinskega prostora, povezali tri ladinske veje: škoduje jim, ker nimajo enotnega jezika (in pisave). Etnična svojkost tega ljudstva ni nikoli pripeljala do ustanovitve ladinske države, še manj pa do ustvaritve neke **koinè**. Tudi v Grigionih, kjer je ladinščina uradni jezik, se rabi na šolskem, kulturnem in upravnem področju vsaj pet njegovih različic. Abecednik, ki se rabi v dolini Gardena v Gornjem Poadižju, trdi: »La rusneda de Gherdeina ie 'l ladin«. Abecednik v dolini Badie pa pravi: »'L lingaz de Badia e' 'l ladin«. (14) Radijske oddaje, namenjene tem privilegiranim Ladinem, pa se zdi, da hočejo obe narečni različici (in tudi fasansko narečje) poenotiti. V Radiocorriere TV beremo namreč: »Trasmi-

scions tla rusneda ladina (en collaborazion coi comites de le valades de Gherdeina, Badia e Fassa)«. Kljub tej poudarjeni narečni razdrobljenosti je bila ladinščina v zgodovini in je še danes kulturni jezik. Neglede na grigionsko slovstveno prebujanje v preteklem stoletju ne smemo pozabiti, da je sodobna lirika, ki so jo pisali v »lenga furlana« Franco de' Gironcoli, Pier Paolo Pasolini in Domenico Naldini na zelo visoki estetski ravni in da jo vsi priznavajo kot tako, žal samo v sumljivi nevarni kategoriji »italijanske narečne poezije«.

Sardinska manjšina

Najštevilnejša etnična in jezikovna manjšina italijanske države je sardska. Za to dejstvo najbrž ne ve večina državljanov te države, všteti Sarde. In vendar vedo to vsi glotologi in filologi; tisti med njimi, ki imajo vseučiliško stolico, učijo to že dolgo časa v Italiji in drugod. Noben učenjak ne zanikuje neodvisnosti sardščine od italijanščine, čeprav v obsežnejšem italo-romanskem okviru (iberska romanščina se na primer prav tako deli v gallego-portugalščino, španščino in katalonščino). V tem pogledu ni niti tiste izjeme, katero smo sporadično opazili v ladinščini. Toda tudi na Sardiniji je prisotno močno priseljeno italijansko prebivalstvo. Po tem sta tudi italifonska otoka Carloforte in Calasetta in katalonski otok Alghero. Vsekakor se računa, da sedaj sardsko tekoče govori in včasih tudi piše 85 odst. prebivalstva na otoku. Gre torej za najmanj 1.200.000 italijanskih državljanov, ki tvorijo absolutno jezikovno večino v okviru svojega tradicionalnega ozemlja, ki je vrhu tega organizirano kot »samostojna dežela«, a so kljub temu oropani svojih kulturnih pravic. Dvojezičnosti ni v javnih uradih, v šolah, v cerkvah, v krajevnem imenoslovju, na radiu. Samo v časopisih je kaka stran v sardščini, a je žal posvečena krajevnim čenčam in najbolj naivni folklori. Ali se lahko reče, da je bil pod vladno formalne demokracije izvršen nedvomno napredek, če pomislimo, da je fašizem prepovedal celo folklorne prireditve in petje v sardskem jeziku? Jezikovna kolonizacija, ki je bila na otoku posebno huda še iz časa piemontske vlade (piemontska država se je po bleščeči se imenski ironiji imenovala kraljevina Sardinija), je tudi

tukaj tesno združena z gospodarsko. Na otok se priseljujejo znatne količine uradnikov in kapitala (ta na zmeden in neproduktiven način), Sardi pa se izseljujejo. Pred kratkim so se izselili celo pastirji s čredami. Ta dogodek je sramotno značilen. Na Sardiniji smo priča nezadržanemu gospodarskemu propadanju, za katero je značilno vedno hitreje rastoče zapuščanje zemlje, in kljub znatnim industrijskim napravam paradokсно nižanje delovnih mest, obupno izseljevanje mladine, težavno in neprimerno višanje dohodkov (z vedno znatnejšo razliko v primeri z drugimi deželami), ustanavljanje področij krepke gospodarske ekspanzije, medtem ko se drugi predeli stalno razvrednotujejo (ta uvoženi vzorec gospodarskega razvoja čisto brez vsakega ravnotežja je bil značilen za italijansko državo; šele sedaj ga skušajo popraviti). Socialno-gospodarskega vprašanja Sardinije pa ne smemo istovetiti z vprašanjem južne Italije in Sicilije, ki mu je podobno po nekaterih platen. Sardinijo označujejo morda prav zaradi različne etnične dimenzije poleg posebnega gospodarskega ustroja (68 odst. zemlje, primerne za obdelovanje, je namenjenih za pašnike) tudi nekatere nespremenljive skupnostne socialne strukture, v katerih so še vedno žive celo rodovne vezi, ki razodevajo z ostrimi, izvirnimi potezami sardski problem, čeprav pod skupnim obzorjem neke nerazvitosti. Nedavni dogodki v Pratobello so jasen dokaz za to.

Danes se opaža na otoku obetajoče etnično in jezikovno prebujanje, sicer omejeno na zavedno in skrajno bojovito manjšino, ki je v svojih skrajnih izrastkih pobarvana z independentizmom ter istoveti sardsko vprašanje z vprašanjem kolonialnih ljudstev tretjega sveta. V tem pogledu se razvija zastava »različnega« jezika; to je otipljivo znamenje temeljne različnosti. (15) Republika se brani izpeljati svoj lastni ustavni predpis; ko pa istočasno dovoljuje, da se v njenih šolah poučujejo »znanstvene« razdelitve romanskih jezikov, dejansko podpihuje ta naivni separatizem. Niti sardščini pa se ni do sedaj posrečilo, da bi si dala lastni **koinè**. Govorijo jo vsak dan, toda na ravni njenih narečnih različic. Vendar je znano, da se logodureško narečje lahko imenuje sardščina v pravem pomenu besede; rabili so ga v vseh časih pisatelji in pesniki Sardinije kot neko vrsto izbranega ljudskega jezika. (16)

Spomeniki, kraji, gamsi in mòkeni. Vprašanje obnove.

Navedeni številčni podatki in tudi ozemeljski podatki so, kot smo večkrat rekli, strahotno začasni. Proces italijanizacije napreduje z zares neizprosnim ritmom ter pomete zdaj eno zdaj drugo krhko oviro, ki se mu še ustavlja. Res je, da ima ta jezikovni kolonializem v nekaterih krajih z bolj zrelo etnično zavestjo tudi nepredviden učinek: krepí namreč svojstveno zavest kake posebno razborite skupnosti. V večini krajev pa, v predelih brez zaščite že zmaguje italijanščina brez boja, zmaguje, ko napada preko anten televizorjev in tovarniških dimnikov, zmaguje totalno ter izganja iz njihovega zadnjega domačega zatočišča materinske govore in tiši svetovni nazor, katerega nezavedni nosilci so materinski govori. Zmaguje pa na napačen način. Ne stopa ob stran krajevnim govorom v korektnem sožitju, kot bi bilo pravično, temveč jih z zasmevanjem izriva. Rekli smo tudi, da je italijanščina jezik, s katerim se vrši kolonialno osvajanje gospodarstva dvojezičnih predelov. Gre pa kot v časih in po postopku 'osvajanja Afrike' za kolonializem raztrgancev. Drugojezičnih ljudi ne osvaja toliko državni jezik kot njegova narečja. Piemontščina izganja okcitanščino in franko-provansalsščino; venetsko narečje izriva dolomitsko in furlansko ladinsščino, a tudi slovenščino in nemščino; kalabreščina in sicilijanščina izrivata albanščino; vse to se godi preko vsemogočne TV. Pa poglejmo še malo to sijajno pridobitev. Majhne tvornice na dnu dolin, turistične naprave na vrhu: tako se izvaja italijanizacija alpskih predelov. In to često brez vsake tudi samo krajinarske državne zaščite. In vendar se javno mnenje bori, včasih celo uspešno, proti nezadostni zaščiti krajinarskih vrednot, zahteva dolžno varstvo spomenikov in krajev ter se upira prodiranju cementa. V tej smeri se pogumno borijo tudi nekateri državni organi. Nihče pa se niti teoretično ne bojuje proti uničevanju enako dragocenega zgodovinskega in človeškega patrimonija te države; nihče se ne zavzema za brambo jezikov in izvirnih kultur, nihče ne poskuša zavreti »cementnega« naskoka uradnega jezika in velikih nevarnosti izravnavanja, ki jih cement prinaša v svoji mešanici. Ščitijo se gamsi v narodnih parkih, mòkeni pa v krajih svojih dolin niso zaščiteni. Jasno je, da nihče nobenemu italijan-

skemu državljanu ne odreka prostosti, da gre kamorkoli ali da se naseli kjerkoli na vsem italijanskem ozemlju. Zahtevamo pa neko ureditev te sicer neodvzetne pravice, posebno pažnjo, da se ne poruši dragoceno ravnotežje, in določijo naj se neke »omejitve«. Ne želimo niti, pazite, kake rešitve na ameriški način, ustanovitve getov in muzejev, ki bi bili bolj ali manj slični bednim indijanskim rezervatom v ZDA. Hočemo pa strogo izvajanje 6. člena ustave. (17) In ker smo videli, da jezikovni kolonializem vedno spremlja gospodarski kolonializem, zahtevamo tudi stvarne ukrepe v prid tem prebivalcem. Jezikovne manjšine naj se ne ščitijo samo kot primerki jezikoslovno in folklorno dragocenih živali, ki izumirajo; država jim namreč mora pomagati pri njihovem gospodarskem in kulturnem razvoju. Ukrepi, katere zahtevamo, ostanejo seveda dobro prilepljeni na formalno sliko italijanske reščanske države, kakršna je (ali bolje: bi morala biti) vsaj po duhu, predvsem pa po črki svoje ustave, ki je žal znatno neizpeljana. Ti »realistični« predlogi in predurki gotovo ne izčrpajo vprašanja ali vprašanj jezikovnih manjšin v mejah katerekoli države. So pa kljub temu edina stvar, ki se da in se mora takoj napraviti. In naše raziskavanje se nujno omejuje na to, da vprašanja nakazuje.

Treba je pregledati še zadnji problem, ki je povezan s tem zapletenim vprašanjem. To je problem obnove. Etnisti trdijo, da etnična dimenzija kakega ljudstva živi še nekaj časa po izgubi jezikovne dimenzije. Zgodovinsko neskladje med tema dvema dimenzijama je menda vzrok travm in nevroz, ki niso samo kulturne. Šlo bi torej ne samo za zaščito manjšin, ki so ohranile svoje značilne posebnosti, ampak tudi za obnovo istih značilnosti v krajih, v katerih so te manjšine tradicionalno prebivale. Izguba matere jezika se je v teh predelih izvršila v teku časa. Kriterij jezikovne obnove se torej postavlja kot vprašanje časovnega reda. Toda kako dolgo etnična dimenzija preživi izgubo jezika? François Fontan govori o nekaj stoletjih. (18) Nihče seveda ne more tega trditi z neko gotovostjo. Palestinski zgled dokazuje, da se s pretvezo domnevne pravičnosti dela očitna krivica. Ljudstva niso naseljena na določenem ozemlju ab aeterno. Njihova naselitev ima natančne datume. Tudi ljudstva sama niso večna. V zapadnih Al-

pah so pred Okcitanci in Franko-Provansalci prebivali Liguri. Pred Galo-Italci so bili tout court Galci; pred Toskanci pa Etruščani. In ne bi bilo pravično, če bi nas kak od smrti vstali Etruščan zapodil iz uredniških prostorov z izgovorom, da je na teh tleh, kjer so naše sobe, prebival pred nami. Ali če bi se kak bolj ali manj puritanski Amerikanec, četudi bi ga morda polile tolpe oživiljenih Indijancev Sioux, vrnil v Plymouth ter s silo pregnal od tam sedanje prebivalce. Po našem mnenju bi moralo biti obnovljeno v svojih jezikovnih pravicah samo prebivalstvo, ki ohranja fizični spomin na materin jezik, različen od italijanskega in ki prebiva na istem ozemlju, za katero je bil ta govor nekdanj značilen. To pa seveda, če bi današnji otroci in vnuki posestnikov tega izgubljenega jezika hoteli. Gotovo, pomagati jim moramo, da spet najdejo svojo etnično posebnost, svoje odrezane jezike. Ako pa bi rajši jecljali ter rabili jezik iz plastike namesto svoje naravne mišice, bi jim tega gotovo ne mogli braniti. Sicer pa živimo v času presajanja organov. A tudi, na srečo, v času silovitih izmečkov. Toda prej naj vsaj enkrat poskusijo gibati resnični jezik, cel jezik.

(12) Guy Héraud, op. cit. str. 324.

(13) Carlo Tagliavini, op. cit. str. 319.

(14) Carlo Tagliavini, op. cit. str. 447.

(15) Kdor more, naj si ogleda dokument, razmnožen na ciklostil, Lotta di liberazione colonjalista, ki ga je razširilo M.I.R.S.A. (Movimento Indipendentista Rivoluzionario Sardo — Neodvisno revolucionarno sardsko gibanje — ki je včlanjeno v F.L.N.) dne 22. junija 1969 iz San Leonardo de Siete Fuentes. V knjigarnah pa se dobi zelo dobra razprava, ki jo je napisal Giuliano Cabitza, Sardegna: rivolta contro la colonizzazione (Sardinija: upor proti kolonizaciji) (Libreria Feltrinelli, Milano 1968), ki pa je še brez vsake »separatistične« dimenzije.

(16) Reči bi morali kaj tudi o dveh manjšinah, ki nimata ozemlja; običajno jih uvrščamo pod značko »nomadske in raztresene etnije«; sta pa vendar stalno prisotni na italijanskem ozemlju; to so **cigani** (okoli 50.000) in **Judje** (okoli 35.000). Cigani, bodisi jezika **rom** bodisi jezika **sinta** (oba sta indoevropska jezika) so nomadska manjšina v pravem pomenu besede,

čeprav so naselbine na istem kraju živečih ciganov izpričane v venetskem podeželju, v Rimu, v Pescari in v Reggio Calabria. Primer razpršene manjšine pa so Judje. Nobena od obeh ne spada v meje našega bežnega razpravljanja, ker nimata ozemeljske razsežnosti (cigani) ali ozemeljske in jezikovne razsežnosti skupaj (Judje). Kljub temu pa gre očitno za dve svojski etnični skupini, ki sta ohranili značilne znake svojih etnij kljub izgubi jezika ali pa kljub temu, da nimata tradicionalnega ozemlja ali pa sta ga izgubili. Tudi zanju je neka oblika zaščite vsaj dolžnostna zadeva.

- (17) iz okrožnice št. 11 (januar 1970) italijanskega odbora AIDLCM prepisujemo naslednji »Predlog za uresničenje 6. člena ustave v deželah z navadnim statutom«: »kar zadeva »navadne« deželne statute, je odbor pripravil naslednji osnutek za uresničitev 6. člena ustave. Norme, ki so predmet listine, katero predlagamo, so vse vzete iz sedaj veljavnih statotov; ne vsebujejo torej nič »novega« in še manj »izmišljenega«. Predlog temelji na dejstvu, da jezikovne manjšine ne obstojijo samo v deželah s posebnim statutom, temveč tudi v številnih deželah z navadnim statutom. Dežele s posebnim statutom se v svojem statutu sklicujejo na 6. člen, dežele z navadnim statutom pa so brez vsake določbe o uresničenju 6. člena. Pomankanje določb glede manjšin v navadnih statutih je zelo huda kršitev ustave.

BESEDILO PREDLOGA

JEZIK IN SOLSKI USTROJ

ČL. X 1 — Na ozemljih, kjer se po tradiciji govori jezik, ki ni italijanski, je raba tega jezika prosta v odnosih med državljani in organi ter uradi javne uprave, ki so na teh ozemljih (T. G. P., 85, 1).

Pri sejah kolegialnih organov krajevnih samouprav se lahko rabi jezik, o katerem govori prejšnji odstavek (T. G. P., 85, 2.). Organi in uradi, navedeni v prvem odstavku, rabijo v dopisovanju in v ustnem občevanju jezika strank. Kadar pa dopisovanje začne urad, se isto vrši v jeziku, o katerem se domneva, da je naslovljenec (T.G.P., 85, 3, 4). Javne uprave na ozemljih, o katerih govori prvi odstavek, sprejemajo v službo po možnosti funkcionarje, ki so v teh krajih doma ali pa poznajo zgoraj omenjeni jezik (Aosta: 38,3).

ČL. X 2 — Deželne radijske postaje oddajajo primeren program v jezikih, ki se govorijo v deželi in so različni od italijanskega.

ČL. X 3 — Krajevno imenoslovje v neitalijanskem jeziku je izenačeno z italijanskim in javne uprave ga morajo rabiti v odnosih z državljani tega jezika (T.G.P. 86, 87, 2).

čl. X 4 — Na ozemljih, kjer se po tradiciji govori jezik, ki ni italijanski, je ta jezik učni jezik vsaj v otroških vrtcih in v obvezni šoli. Ta jezik je tudi učni predmet v šolah vseh vrst in stopenj (Aosta; 39; T — G.P. 87, I).

Pouk raznih predmetov je urejen z normami in programi, ki so veljavni v državi; treba jih je primerno prilagoditi krajevnim zahtevam (Aosta, 40, I).

T.G.P. — Posebni statut za Tridentinsko - Gornje Poadižje, ustavni zakon z dne 26. februarja 1948 šte. 5)

(Aosta — Posebni statut za dolino d'Aosta, ustavni zakon z dne 26. februarja 1948 šte. 4) (Prva številka pomeni člen, druga odstavek)

(18) François Fontan, La nation occitane, ses frontières, ses régions, Librairie Occitane, Bagnols-sur-Cèze, 1969, str. 2.

Bojim se, da tudi z osveščenostjo doma ni vse najbolje. Zlasti mladina malo ve o naši bližnji preteklosti, o koroškem plebiscitu, o fašizmu, o naših zamajskih Slovencih, in o njihovem življenju. Naš tisk je cdprl svoje strani za te zadeve šele zadnja leta, veliko pa bi lahko storila tudi šola. Mladini bi morali naše narodnostne probleme prikazati kot živo, aktualno vprašanje in ne kot suhoparno zgodovino. Nasprotno pa opažam, da mladi malo vedo o teh stvareh. Koroški plebiscit je na primer za večino odrasčajoče mladeži španska vas.

Tedenska Tribuna 27.9.1972

CIRIL KASTELIC, Koper

EVROPSKE PODOBE

(Konec)

5.

Na terasi je vselej nekoliko prepaha. Velike sončne marele veseljaško frfotajo v vetru. Silhueta Krima zadaj za Barjem; Grad in Šempeter, z druge strani lezejo v obzorje Kamniške, bolj v ospredje se štuli Šmarna gora — vse to ti leži nekje pod nogami in se zgublja v daljavo.

Slučajno sva se s Franceljem našla na nebotačniku. On pri konjaku, jaz ob čaju, tudi s konjakom.

Svidenje s starim prijateljem po tolikih letih je zmeraj doživetje. Najprej me je pozorno tiho motril in jaz njega. Takole si prijatelji pravzaprav največ povedo. On meni: fant, kaj ti je dala tujina in kaj vzela? Živci? Soldi? Domotožje? Prezir? Slava? Bral sem vse to iz njegovih dobrohotnih gubic okrog oči. Iz njegovega tihega nasmeha, ki je vselej otekel v šobo, kakršne imajo navadno lesene lutke. In jaz njemu: stari, kako ti gre v domovini? Živci? Soldi? Tovarišija? Spoštovanje? Suvanje?

Vse to sva se tiso izprašala v nekaj minutah. Med prižiganjem cigarete, med prvimi požirki. Ista generacija: lomila se je pod plazom vojne. Ista nekdanja hotenja; utirjala so se v isto ilegalno.

Spodaj po Titovi, prek Tromostovja, po Cankarjevi je vrvelo. Pisan svet, mravljišče. Urejena anarhija posameznih poti, skupnih vozni prog, golobjega nadletavanja.

Francelj je zrl nekam preko. Morda so njegove oči tipale v štajersko smer, tam se je utrnilo največ njegovih življenjskih minut. Trd boj za kruh pred vojno, partizan-

ščina med vojno; sneg se je še zadrževal po kotanjah tiste zarukane pomladi 41, pa je že krevsaril po poteh upora zoper Švabe.

Pogovor je tekel o vsakdanjih stvareh in obema je breztežnost izgovorjenih misli bila prav prijetna. Tako kot je prijeten — recimo — dopust brez britve - mila - tranzistorja na samotnem otoku. Pogovor se je znebil sleherne nakičenosti z velikim in malim, bil je oaza pomirjujoče negibnosti sredi nervoznega gibanja po tleh in v zraku, beseda je dala besedo — opazil sem, da se sluh Francelju ni nič popravil. Kje neki. Odkar so mu prevzgojevalne klofute na Golem otoku prevrtale bobniča, je pač slabo slišal in s sluhom je šlo navzdol.

Francelja niti ne moti preveč njegov nesluh. Zdaj končuje — pravi — veliko, zamotano intarzijo. Zmeraj so bile intarzije njegov konjiček, a zdaj dela jelena v smrečju, v ozadju lovska koča.

Seveda, spet snuje, sem si dejal. Saj, kako more drugače. Ko je bil odložil puško in smodnik in zagrabil spet aktivistično beležnico tako kot nekoč v ilegali, je njegovo življenje dobilo stari smisel: snovati, prepričevati in ... tovariši sem - tovariši tja, preproste misli in volovska vztrajnost ... zmeraj z ljudmi, včasih med-nad-pod-pred .. potem naenkrat da pobesniš vse okoli mutasto, trmasto, samoljubno — Francelj pa trmasto vztrajen: saj bo šlo! zaradi njih, ljudi... pa zasuči rokave ... pregarani dnevi ... neprepane noči ...

Francelj je bil do vraga potrpežljiv. In zdaj, odkar hodi po svetu brez aktivistične beležnice, dela zamotano intarzijo; jelena z rogovi, smrečje, lovska koča. Snuje.

Še en konjak!

Dobro, pa sva vsak še en konjak.

Spomin mi tedaj, ko gledam proti Krimu, ustrelji za več let nazaj. Prav tukajle je moralo biti, morda za isto mizo. Kdaj? Morda tam okrog 1948. Z Janezom. Predlagal je kupčijo, seveda popolnoma legalno kupčijo. Šlo je za antikvarne knjige — moj konjiček — imel je tudi iko-

ne. Vse čisto legalno. Iz zapuščine nekdanj premožne meščanske hiše, po materi. Antikvarne reči Janezu niso koristile, pa jih je prodajal. Seveda legalno, preko starinarne.

Tako kot se je motal po moji glavi, je Janez ušel v pogovor zdajle s Francljem. Hotel sem vprašati, kako je že bilo takrat med vojno ... ujel je Janeza pri hajki na štab plavih, in so mu, vrag vedi zakaj, prizanesli — pa sem umolknil. Francelj si je spet naročil konjak.

Po Titovi je zavijala policijska sirena in se zgubljala nekam proti Šiški. Od nekod je v zagonih prihajala vreščava pop-muzika. Čeprav me sicer ne, me je tokrat vreščavost motila. Podzavestno, zaradi Franclja. Z njim, odkar ga poznam, je zmeraj hodila tista značilna atmosfera, ki je dajala zvoke brusa in kose, katjuše na bregu, oddaljenih zvonov Kremlja. Tudi zdaj — se mi je zdelo — sedi z njim isto ozračje, ozračje, v katerem se razglablja o dobrem in se pri tem misli na druge. Ne nase. Ampak to dosledno, z bolečo vztrajnostjo. Brez oportunitizma — bi dejal Francelj.

Janez — ko da se je vštulil zdajle k mizi! — kajpak tega ozračja nikoli ni prenesel. Ljudje tega ne marajo — je bil dejal, ko je v komiteju glasoval za Francljevo izključitev in so Franclja potlej poslali na prevzgojo, da so mu preluknjali bobniča.

Še en konjak za Franclja!

Razgovarjal sem se s Francljem spet o njegovih intarzijah, a nisem se več mogel znebiti Janezove prisotnosti. Silila je vame z ropotanjem ulice tam spodaj, vdiral je vame s histerično muziko, ki je parala v kdove kakšnem lokalu težak zrak; pozdravila me bo verjetno tudi jutri zjutraj, ko bo navsezgodaj iz ljubljanskega radia zadonela v angleščini napitnica «drink-drink!...» kot reklama za prvovrstno pivo Union. In Janez bo prisoten v reklami. Dokažoval mi bo koristnost reklame — za produkte je treba ustvariti kupce — bo rekel, in zato je potrebna reklama; vse čisto in legalno ... S Francjevimi pridigami, s pihanjem na ljudsko zavest se nikamor ne pride — bo doka-

zoval Janez. Nihče, tudi socializem ne — bo razvijal v nedogled — nihče ne more preprosto mimo določene ekonomske oportunisti.

Z ekonomsko oportunistjo je Janez začel že takrat, pred toliko leti tukajle. Takrat je njegova ekonomska oportunist imela podobo bogatega ameriškega strica — socializem bomo morali graditi s pomočjo ameriškega dolarja, je dejal in se že takrat vedel čisto legalno. Okrog njega se je že ustvarjalo ozračje legitimizirane ekonomske oportunisti, katera je mnogo obetala.

Francelj se je napol dvignil od mize. Bi še konjak?

Najprej je razmišljal. Nato je vstal in ko ga je hotelo malce zanesti, si je premislil. Bilo je dovolj. Saj — umrl bo itak za jetrno cirozo.

Ko je to rekel, mu je nasmeh spet otekel v lutkasto šobo.

Tako. Tudi smrt si je že bil izbral.

Odhajal je. Počasi, brez nepotrebnih ovinkov. Natak se mu je moral precej izogniti, sicer bi ga Francelj — še vedno je bil gora — bil podrl.

Vetrič je razposajeno pofrfotaval krog Nebotičnika. Hotel sem mu prepustiti svoje misli; poletel bi rad z njim malce h Krimu, potlej bi se spustil k barjanski močvirni kislici — motil me je še Janez. Slutil sem ob sebi njegovo vsiljivo podobo. Podobo že davnaj na odmrtje obsojenega slovenskega filistra. Pa mu je uspelo podaljšati si življenje. S pomočjo Franclja. Da ni bilo Franclja — na koga bi lahko Janez nagrmadil najprej vseh sto stalinskih naglavnih grehov? Na kakšen način bi lahko Janez potrdil legitimno oportunist svojega obstajanja? Ne brez Francljeve duše, prepojene z vizijo Kremlja; pripravljene vsak hip brez pepela zgoreti v naivnem aktivizmu — ta duša je prišla Janezu ko nalašč. Iz nje je Janez ustvaril nevarnega stalinskega agenta. Ustvaril ga je z rutino predvojnega slovenskega polizobraženca, ki vidi največjo nevarnost v politkomisarju in politkomisar je človek, ki pozajtrkuje vsako

jutro sveže pečenega otroka. Držite tatu! — je kričal in sam ušel.

Ne, Francelj je imel samo en naglavni greh. Da je namreč nevede oborožil slovenskega filistra z mislijo na socializem.

In potem ta usodna smola, da ne Francelj in ne Janez nista socializmu dorasla. Sicer se ne bi bila okrog njega spričkala.

Hotel sem še razmotrivati, a se je naenkrat vse v meni uprlo. Nič več s temi zadnjimi dvajsetimi leti! Zakaj ne? — sem si hotel priti na jasno. Zaradi vsestranskega potvarjanja, mi je govorilo puntarsko drobovje: najprej Janez z Rankovičem nad Franclja — potlej so Rankoviča v Beogradu nesli in Janez se je spet šel »držite tatu!« pokazal na Franclja in ušel — Franclja so ponovno zabrisali iz službe.

Konjake za Franclja bom zdajle plačal jaz. Namesto vbogajme za Franclja. Za tega dobrodušnega, nič hudega slutečega pozabljenega aktivista, ki ga je povozil Janezov stil življenja do kakršne koli oblike smrti; civilne ali politične; morda tudi »v nesreči« prave, somatske. Vsekakor tele v konjaku.

Evropski neodvisni socialisti bodo že enkrat morali razumeti, zakaj tako neslavno vselej molčim, ko je govor o socialističnih poteh na Slovenskem. Poti? No — bom potlej rekel — promenada slovenskih filistrov.

Plačam.

Vetrič — ta nič ne stane. Pihlja pa zdaj s te, potem z druge strani.

Doma moram pogledati v časopisu, kako se že piše tisti francoski bedak, ki je izjavil: globoko humana družba. In s tem je mislil nas.

—o—

Kot svež, z vedrino preprostega pogleda prežet dan je melodija, ki je zdajci zadrhtela v zraku in še ni izpeta. Nje-

ni zvoki se še niso ujeli v zaključne akorde, kot miren val zapljuskujejo misli, trkajo na dušo. Kot neponarejeno sozvočje prostora. Brez zanosnih višin epa, brez čaranja prispodob k babičnim bajkam, brez veličine, ki odpove in se porušijo poljane v vetru, pregnan je dih pomladi in ptice se splašijo k nemirnemu letu.

Nezagnan, v dan nebučno vtkan ritem.

Preprosto sozvočje prostora.

POPRAVKI

Naš škrat nam je spet zagodel. V Zalivu št. 34-35/1972 v članku »Programski preskus« se na *strani 129*, zadnji vrstici, morata glasiti:

...Centralistični organizacijski vzorci ljudi utrujajo, ljudje jih »čutijo« kot obremenitev; nacionalni okvir pa pomeni isto kot multiplicirani subjekt, ki se ga dojema brez slehernega napora, je »neorganizirana skupnost« brez lastnosti nasilnih dimenzij.

V tekstu so bile izpuščene podčrtane besede: ... ljudje jih »čutijo« kot obremenitev; nacionalni okvir pa pomeni isto kot...

In ... »neorganizirana skupnost« ... je v tekstu spremenjena v povsem neustrezno »neorganizacijsko skupnost«.

... in le-te pregrupira v svetu namensko »razvitim« v korist... ne pa:

...in le-te pregrupira v svetu namensko »nerazvitim« v korist..

PISMA BEVKU

Uredil in opombe napisal Marjan Brecelj

58.

24-I-29

Predragi!

Molčal sem, ker sem pripravljaj predavanje o Tolstem, o katerem Ti poroča priloženi listek. (323) Mož me je tako zgrabil, da sem bil nekaj časa kot v hipnozi. Silen človek je! Mislim, da sem zadel, če pravim, da tiči vsa tragika Tolstojevega življenja v njegovem brezmejnem ponosu. Rad bi to globlje utemeljil in priobčil študijo, ali v Dom in svetu ali v »Času«. (324)

Zadnji del Tvojega romana (325) pričnem danes brati, a potem bi moral vse še enkrat prečitati, da bi si ustvaril sodbo. Ko prideš, se o tem in o marsičem pomeniva.

Prašaj me, ali je vredno kupiti novo revijo »Pegaso«. (326) Mislim, da ne, vsaj po tej prvi številki sodeč ne. Pregledaj jo lahko pri meni.

Ali si ti prejel prvo številko obeh mesečnikov? (327) Jaz, razun »Mladike« nimam ničesar. Le Tratnik mi je pisal, naj mu preskrbim tisto številko. »Dom in sveta«, ki jo je nekoč po Bertotu (328) izročil adv. Targioniju. (329) Ali bi šel Ti pogledat k njemu? Stanuje na Corsu. Oglasi se v mojem imenu. Reci, da gre za revijo, vezano v sirovo rujavkasto platno (tela grezza), ki jo hrani v knjižnici. Stori mi to, ker s pisanjem nič ne dosežem.

Torej, nasvidenje čimprej Iskreno pozdravljena oba od obeh!

Tvoj

Gigi

Kuverta z naslovom: / Gospod France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 23-24 / 24.I/29. VII. Gorizia — arrivi e partenze / 25.1.29.-6. Znamka za 50 stotink. V pismu je priložen odrezek iz Gazzettina, kakor omenjeno v pismu, s poročilom, ki ima naslov: »Il dramma spirituale di Leone Tolstoi«.

59.

16/II.29

Predragi!

Kakor najbrže že sam čutiš, je mraz občutno polegel in so dnevi tu mili. Zvečer pa imata peč (ki gori dan in noč), tako da ne moreta zmrzovati. Pričakujem Vaju v najkrajšem času. Ne zabi Slov (330) in pa malo duhana. (331) Na skorajšnje svidenje. Vajina

Dina Gigi

Razglednica (Firenze, Or San Michele) z naslovom: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia 14-15 / 7.II/29. VII. Znamka za 30 stotink.

60.

11/III-29

Predragi!

Ne vem, kako je prišlo, da Ti nisem nič pisal. Skrbi so me tako potlačile, zagrabila me je depresija, da bi vpil. Zdaj je bolje, kljub temu, da še sedaj ne morem ničesar napisati za se, ampak delati za kruh.

Kako sva vaju bila vesela, da sta prišla. Tisti dnevi so bili tako lepi, so tako hitro minili, da nama je nekaj manjkalo, ko sta odšla. Tako toplo je človeku, če ve, da ima

prijatelja za vsako ceno, v polnem pomenu besede! Kdaj prideta zopet?

Prilagam slike iz Chioggie, kjer me je pa film osleparil: tako so posnetki zelo slabi, a za spomin naj bodo!

V Gorico me več ni bilo, ker sem Marijo (332) spremljal le do tuk.[ajšnje] postaje. A na pomlad gotovo skočim za par dni ter vaju obiščem.

Bodita nam zdrava, vesela in korajžna ter iskreno pozdravljena!

Vajin

Gigi

Dina

NB. Ali je Davorina kupila »Olio Sasso Medicina-le?« — Naslov za oni roman bi morda bil: »Blodnje«. (333) Pišita kmalu!

Naslov na kuverti: Signor / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 11. III./29.VII. Na hrbtni strani: Gorizia - arrivi partenze 12.3.29.-8. Znamka odrezana.

61.

5/VI-1929

Predragi moj France,

Mislil sem, da sem že preko težke depresije, tudi fizične, in da se končno vržem na delo, pa me onemoglost še davi, da bi kajkrat zavpil. Zakaj mora človek tako često preko puščave? Da izmeri svoje moči in svojo bridkost? Da bi le kmalu dospel do oaze! Potem bom zahvalil Boga za vso žgočo žejo: čutim, da dan ne more biti daleč, ko bom znova jaz: nepopoljšljiv optimist, ki ga življenje ne ukani za nobeno kapljo.

Nate mislim in mi je toplo pri srcu. Ženo pogledam, ki čaka svetega trenutka (334) od dne do dne, in dete, ki se mi v dušo smehlja — pa ne klonim vsemu.

Ali si prejel Matične knjige, ki so oznanjeni (!) v Mladiki? (335) Kdaj mi jih pošljejo?

Danes je prvi dan, ko sem doma, še par dni takih, pa bi bilo dobro. Pa kaj, ko je gmotna skrb za vrati!

Rad bi prišel k Tebi, a tudi to mi je nemogoče. Vedi, da si mi obljubil, da prideta z Davorino: julija ali avgusta vaju pričakujem. Najbolje konec julija, ker bo tedaj razstava (336) že odprta.

Piši mi kaj kmalu in dosti!

Pa mi bodita od srca pozdravljena od vseh treh!

Tvoj

Gigi

Naslov na kuverti: Signor / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 4-5 / 6.VI./29.VII. Znamka za 50 stotink.

62.

8/VIII-29

Predragi!

Snoči sem Ti napisal karto, a jo danes zjutraj najbrže zgubil. Zato ponavljam vabilo, da prideta čimprej oba k meni in se malo oddahneta in okopljeta v morju, nama pa napravita veliko veselje. Pričakujeva Vaju čimprej! Iskreno pozdravljena od obeh

Tvoj

Gigi

Tvoje delo prejel, hvala Ti!

Razglednica P. Longhi - Flipart: Die Tanzstunde)
Naslov: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Poštni pečat: Venezia ferrovia / 12-13 / 10. VIII/29.VII. Znamka za 30 stotink.

63.

2/XII.29

Predragi!

Oprosti moje molčanje: zadnja dva meseca sem delal kot živina in spravil skupaj denar za hišo, v kateri že stanujem. Stvar se mi zdi tako nemogoča, da samemu sebi ne verjamem. Takoj ko uredim, Ti napišem dolgo pismo. Do tedaj ostanita mi zdrava in imejta naju rada ko doslej!

Tvoj Gigi

Razglednica (Venezia, Basilica di S. Marco) z naslovom: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 15-16 / 2.XII/29.VIII. Znamka za 30 stotink.

64.

11/XI-29

Predraga!

Hvala Ti za pismo! Dolg odgovor sledi! Midva sva se že skoro uredila in komaj čakava, da prideta.

Iskreno pozdravljena!

Vajina

Dina Gigi

Razglednica (Venezia - Chiesa della Salute) z naslovom: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 2.XI/29.VIII. Znamka za 30 stotink.

65.

Lido, 18/XII-29

Predragi moj France,

Moja uloga hišnega posestnika me je stala dva meseca dela: ureditev stanovanja, vrta, iskanje najemnika,

sto drugih malenkosti, ki jih moraš sam opraviti, ker sicer je vse narobe — vse to mi je ugrabilo ves čas od jutra do večera, ki mi je ostal prost od šolskih obveznosti. Pozno v noč pa sem bil tako fizično truden, da nisem bil za nobeno rabo. Zdaj sva se nekoliko oddahnila in pričela uživati mir in komaj čakava, da prideta v posete in se z nama veselita. V soboto odpotujemo vsi v Firenze čez praznike in se vrneva po Novem letu. Tako skušajta urediti, da dospeta v januarju in da prebijemo skupaj par lepih ur ob peči.

»Umirajočega boga« (337) sem prejel z iskrenim veseljem. Ponesem ga s sabo v Firenze in Ti od tam napišem pismo. Ko si mi zadnjič omenil, da si po končani povesti za Finžgarja (338) zdvomil nad svojim delom, sem Te bil vesel. To je najboljši znak Tvojega resnega stremljenja po dozorevanju, da najdeš svoj lastni obraz in ustvariš *svoje* delo, ki ga čas ne zruši.

K praznikom Otroka božjega pa sprejmita oba od naju vseh iskrena, prisrčna voščila. Bog Vaju živi!

Od srca Vajina

Dina in Gigi

Naslov na kuverti: Gospod / Francè Bevk pisatelj / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni žig: Venezia ferrovia / 12-13 / 20.XII./29.VIII. Na hrbtni strani: Gorizia Arrivi e partenze / 21.12.29.-8. Znamka za 50 stotink.

66.

Firenze, 28/XII-29

Blagoslovljeno leto 1930 obema!

Tvoj Gigi

Dina

Razglednica (Botticelli: La Nascita di Venere) z naslovom: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Firenze ferrovia / 15-16 / 29.XII/29.VIII. Znamka za 20 stotink.

Dragi Francè,

Tako sem vesel, da si se vabilu odzval in da preživimo vkup par lepih večerov! Verjamem, da se od nujnega dela ne moreš ločiti in prav je, da se s Tvojim posetom tudi odpočiješ, izprežeš. In potrebna sva oba, da se izgovoriva in prerešetava stvari, ki so nama najbolj pri srcu. Ker imam 12. februarja v Trstu predavanje o »Ruski religiozni duši«, (339) bi naslednji dan prišel po Vaju in bi se vsi trije napotili sem. Ali Ti je prav tako?

Tvojega »Umirajočega boga« (340) sem z vso pažnjo in ljubeznijo prebral, a bil hudo razočaran. Ko bi ga bil videl pred tiskom, bi Ti izdajo odločno odsvetoval. Saj tako, kakršna je. Dve težki pomanjkljivosti sta po mojem očividni: absolutno pomanjkanje historičnega obeležja v tem smislu, da bi se povest z malimi spremembami lahko vršila v naših dneh. To se Ti bo zdelo morda absurdno, a če mesto Triglava postaviš drug simbol in mesto boja med poganstvom in krščanstvom borbo dveh nacionalnih idej — pa je stvar urejena. Kar bi ne smelo in ne moglo biti, če bi bil Ti dvoboj dveh svetovnih naziranj v resnici globoko zajel in ne samo naskiciral in osredotočil na par *vnanjih* pojavov. V tem se mi zdi druga velika šibkost Tvojega dela, ne da bi našteval manjših, kot je razmerje med obema domoma, razkol v ljudski verski duši, preko katerega si kar šel, smrt Ančure in še kaj. Ko sem delo prebral, sem dobil vtis, da Te je problem spočetka silno mikal, a da si se pozneje umaknil težkočam in stvar pisal dalje, kakor je pač prišlo, večkrat ne iz prepričanja in ne iz doživetja.

Glej, Francè, ne imel bi Te rad, če bi Ti tega ne povedal in premalo bi Te cenil, če bi menil, da Ti tega ne smem povedati.

Tičim v podrobnem, večkrat nevšečnem delu za Val-lardijevo Enciklopedijo. (341) Vesel sem le, ko pridem

do imen kot so Mickiewicz ali Miklošič. Drugače vsi zdravi in korajžni. Dina se toplo spominja Davorine in se veseli dni, ko se bosta pomenkovale. Z one strani nobene vesti, nobenega stika. Čakam Te z odprtim srcem.

Bodita nama oba od obeh prisrčno pozdravljena!

Tvoj

Gigi

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 14-15 / 24.I./30.VIII. Znamka za 50 stotink. Na hrbtni strani: Gorizia arrivi e partenze / 24.1.30.21.

Opombe k tem Resovim pismom bomo objavili v naslednji številki, zgodi se namreč, da je do nekaterih podatkov težko priti. Naj še tu pripomnimo, da je Resovo korespondenco uredil in ji napisal opombe Marjan Brecelj, zaradi avtorjeve skromnosti pa je njegovo ime v naslovu doslej izostalo.

**SLOVENSKI ZNANSTVENIK
INŽ. HERMAN POTOČNIK
PRVI SODOBNI KREATOR
VESOLJSKIH SATELITOV**

Mar se bomo Slovenci sploh kdaj dostojno oddolžili spominu inž. Hermana Potočnika, pionirja umetnega satelita v določeni točki nad Zemljo? Bržkone ni več dvoma, da je znameniti slovenski znanstvenik in častnik izjemnega slovesa s svojo knjigo »Problemi vesoljskega poleta« odprl epohalno stran v sodobni zgodovini vesoljske tehnike!

Izredna vloga inž. Hermana Potočnika v zgodovinskem razvoju teorije funkcionalnega oblikovanja in dokončnega uresničevanja pomembnega programa vesoljskih postaj v krožnici okoli Zemlje je malone neprecenljivega pomena. Mož, ki je že ob rojstvu sodobne vesoljske znanosti izrazil svoje zamisli v oblikah, ki jih še danes upoštevajo z vso spoštljivostjo — je bil Slovenec. Herman Potočnik, inženir raketne tehnike, se je v oblikovanju vesoljske postaje opazno oddaljil od Ciolkovskega, Obertha in Roberta Hutchinsa Goddarda, idejnih tvorcev vesoljske tehnike.

O Potočnikovih zaslugah za današnje tokove vesoljske znanosti priča pomemben prispevek slovitega stratega ameriške raketne tehnike dr. Wernerja von Brauna v svetovni enciklopediji astronomije (Larousse Edition, Pariz - 1966):

»Ameriški telekomunikacijski satelit syncom bo stal natančno 35.700 kilometrov nad Zemljo, njegova hitrost pa bo enaka rotacijski hitrosti Zemlje. Toda njegovo vodilno načelo, oddaljenost od Zemlje in celo približno točko v vesolju je že 1928 z zavidljivo natančnostjo določil stotnik

avstrijske armade inženir Herman Potočnik. Njegova knjiga »Problemi vesoljskega poleta«, ki je izšla isto leto, je predstavljala zgodovinsko prelomnico v svetovni vesoljski in raketni tehniki. Že leto po izidu svoje knjige, je za posledicami hude pljučne bolezni omahnil v smrt, star komaj 37 let.«

Nemara je vizija, ki temelji na jutrišnjih pridobitvah, zlasti na področju tehničnih ved, videti pretirano optimistična, v zrcalu svoje resničnosti pa nemara celo nazadnjaška? Očitno je, da so vesoljska načrtovanja inž. Hermana Potočnika enkratno dejanje med dragocenimi izsledki prominentnih oblikovalcev raketne in vesoljske tehnike 20. stoletja, kajti prgišče njegovih teoretičnih zamisli je ostalo pri gradnji vesoljskih postaj in ladij v veljavi prav do danes.

Vnovično priznanje dr. Wernerja von Brauna življenjskemu delu slovitega slovenskega znanstvenika:

»Potočnikova knjiga je bila pravzaprav učbenik meni, dr. Ernestu Sthulingerju in drugim graditeljem vesoljskih vozil v Marshall Space Flight Centru v Hunstvillu. Spričo svojih velikih zaslug za razvoj svetovne vesoljske in raketne znanosti spada Herman Potočnik med vesoljske pionirje, ki so prispevali levji delež k uresničevanju vesoljskega programa.«

Resnici na ljubo je bil inž. Herman Potočnik le skromen član številne družine slovenske inteligence, ki je v dvajsetih letih našega stoletja živela in ustvarjala na Dunaju in v drugih evropskih prestolnicah. Vendar je vzlic temu z epiteti prvega sodobnega kreatorja vesoljskih satelitov in s svojim vesoljskim prvencem, ki ga je imenoval »vozilo — telo s stoječim kroženjem«, ovrigel vse domneve o milimetrski natančnosti kroženja satelita. Že pred dobriimi štirimi desetletji je Potočnik zapisal v knjigi »Problemi vesoljskega poleta«, naj bi vesoljska postaja krožila 35.900 kilometrov nad površino Zemlje s hitrostjo 3080 metrov v sekundi ali natanko 11.088 kilometrov na uro.

Potočnikov zgodovinski predlog razmerja višine, hitrosti in stoječe lege vesoljske opazovalnice je z neznatnimi popravki dobil pred devetimi leti potrditev v projektu ameriškega telekomunikacijskega satelita syncom-1.

Sodobna vesoljska in raketna znanost, ki je imela že v dvajsetih letih v osebnosti inženirja Hermana Potočnika enega svojih najvidnejših tvorcev, nas (kot nič kolikokrat doslej) opozarja, da bi morali njegova življenjska dela ceniti tudi doma. Mar ni letošnja 80-letnica znanstvenikovega rojstva (počastili jo bomo v drugi polovici decembra?) priložnost, da skušamo tudi na Slovenskem obuditi spomin na inž. Hermana Potočnika, velikega rojaka in idejnega snovalca vesoljskih satelitov?

Večer (Maribor), 1. februarja 1972.

O KRITIKIH

*Pred dva tisoč leti je rekel Aristotel,
da končni sodnik o jedi ni kuhar, ampak
gost.*

Kritika je vsestranski pojav človeškega razuma; brez nje bi nehali biti ljudje, vrnili bi se na raven živali.

Osebnost imam težave s kritiko zato, ker je tako zamotana dejavnost. Lahko je ironična, spodbudna, sarkastična, pokroviteljska, hudobna, dobrohotna itd. Ni, da bi se spuščal v take podrobnosti — bilo bi, kot če bi iskal pot iz pragozda.

Bistveno je kritika ugodna ali neugodna. Sodobnost smatra kritika za nekakega špecialista, kot je toliko drugih, s katerimi nas je to tehnološko stoletje obdarilo. Je torej analitik, ki išče ali odkriva resnico.

Določeno delo bo ocenil kritik A na primer ugodno, kritik B pa neugodno. Kateri od njiju ima prav? Dalje: A in B, vsak zase, sta prepričala druge, da imata prav. Kakor sta si A in B v laseh, tako so si logično njuni pristaši, v milejši meri, seveda. A pa ne prezira samo kritika B in njegovih pristašev, ampak tudi lastne. In narobe. Kajti oba smatrata, da ljudje o umetnosti nič ne vedo, da so torej neke vrste umetniška drhal.

Kaj storiti? Izbrati tretjega, ki naj odloči tako, da dà prav enemu in si naprti prezir drugega? Ali razsodi po svoje in si nakoplje prezir obeh?

Tako smo priča dveh nikdar dobojevanih vojn, ene na višji in ene na nižji ravni.

Kritiki-strokovnjaki, posebno začetniki, pišejo radi zelo učeno, uporabljajo besede, ki jih neuki ljudje ne razumejo, in trpijo na občutku vzvišenosti nad drugimi. So pač intelektualci.

Oscar Wilde je imel o kritikih visoko mnenje, le da je imel v mislih kritike drugačnega kova. Po njegovem morajo biti kulturnejši od avtorja, čigar delo ocenjujejo. Toda Wilde zahteva od njih več: da so tudi kreativni. Sicer pa sodim, da je ustvarjalnost kritika v ugotavljanju, kako bi nekaj moralo biti, kar že je. Take poskuše sem v Trstu večkrat opazil, a je kritik vedno — skoro vedno — mimo ustrelil. Pristavil je namreč samo svoj strokovnjaški lonček.

Veliko škodo leposlovju na primer delajo korektorji cum »kreativni« kritiki. Hemmingway je nekoč rekel, da svojih korigiranih rokopisov večkrat ne spozna, tako so mu njegov slog zmaličili.

Upoštevajte, da čas umetnin ne pusti na miru. Eliot je mislil, da bi morali literarna dela vsakih sto let revidirati, to je na novo kritično presoditi, češ da se človekovi nazori in občutki s časom menjajo. B.W.Shaw, ki ni bil samo znamenit pisatelj, ampak tudi sijajen kritik (največkrat negativen), je vedel, da njegova kritika ne spada v tedanjo dobo in je vedel, da bo on sam čez deset let drugače pisal.

Čitateljeva razlaga neke umetnine — je rekel Eliot — se utegne razlikovati od avtorjeve, a biti vseeno veljavna — morda celo boljša. V tem delu utegne biti mnogo več, kakor pa se pesnik zaveda.

Ko je že tako s čitatelji, kaj naj velja za kritike? Rajši se ločim od te kolobocije. Rajši kaj o—

O UMETNIKIH

Umetnik brez čustev je kakor slikar brez barv. (Barrie)

Umetnikova delavnica je v človekovi notranjosti. Obdarjen s finim prisluhom je umetnik sposoben, prislisano — v okviru lepega, grdega, plemenitega, nizkotnega — umetniško analizirati in posredovati izid z govorom, zvokom, čopičem, dletom tako, da je dostopen do vzetnim ljudem.

V gmoto, ki jo obdeluje, pronica z intuicijo in pomočnikom razumom. Vsekakor važnim intelektualnim pomočnikom, kajti vemo, da znanje delo lajša. Vendar: čim več razuma, tem manj intuicije in sledstveno, manj umetnosti.

Pesnik, ki pesni sonet, se mora ravnati po določenih pravilih, ki ga seveda utesnjujejo. So zapreke, ki jih premaga s spretnostjo in potrpežljivostjo in če v tem uspe, bo h kakovosti dela bistveno doprinesel.

Poleg struktur, ki so mu zapovedane, si naloži včasih še lastne omejitve — ali pa si prisvaja nekonvencionalne pravice. Goethejev »Mir« (pesmice sem se učil pred 55 leti in besedila več ne znam) je poln samoglasnikov »u«, ki nemški mir (Ruhe) izvrstno karakterizirajo. Kajpada je sporno, če ne gre morda za intuicijo. Po drugi strani ni Hopkinsovo mrcvarjenje jezika prav nič sporno. Zaslovela sta oba - prvi še za živih dni, drugi pa šele v 20. stoletju.

V obeh primerih pa gre za okvir. Slika ni razumska, apak čustvena.

Roman na primer, ni intelektualen proizvod, ne glede na globino vpogleda v človekovo notranjost, ampak je čustvena zgradba, katere »bête noire« je prav intelektualna oblastnost.

Mislim, da je rečeno veljavna podlaga domnevi, da je umetnik introvert, inteligen ten introvert. Inteligenca ga varuje pred posploševanji, usposablja ga ne samo za razumevanje drugih, ampak tudi za spoštovanje njihovih nazorov in mnenj, ki so — vsa, brez razlike — bolj ali manj različna od njegovih. Zaradi tega je njegov vpliv, dasiravno spada v številčno neznatno skupino ljudi, ogromen.

Najnovejša umetnost (kako naj jo drugače imenujem?) pravi, da odraža družbene probleme, ne pa, da jih ustvarja. Če probleme samo odraža, ji intuicija res ni potrebna, ker je deskriptivna, monotona in egalitarna, in spada kar pod avtoritaren režim. Problem, ki ga odraža je pravzaprav, kako priti čimprej pod varuš tvo.

Ne, da umetnost problemov ne bi smela odražati. Mnenja sem le, da je odražanje samo podlaga, na kateri je zgrajena umetniška analiza. Odražanje je sicer tudi analiza, toda razumska.

Za odražanje — razgaljanje — družbenih problemov ne rabimo umetnosti. Za to skrbe mnoge znanstvene ustanove, ki opravljajo delo s komputerji s hvale vredno točnostjo in natančnostjo.

Starokopitneži, pravijo moderneži, žele, da bi umetniki vli vali v svoja dela lepoto in vzvišenost, v brezupnem upanju, da bo življenje umetnost kopiralo.

Tu so moderneži na spolzkem terenu. Mar mislijo, da je življenje, to je odražanje mase — božji glas? Njihovi nazori se lepo podajajo ameriški krilatici: dajte ljudem, kar hočejo. Kar je seveda donosno, a hkrati tudi pogubno. Mar mislijo, da je umetnik nekak predelavec mase? Ali, da mora delati po naročilu? Nizka umetniška proizvodnja pod avtoritarnimi režimi govori jasno.

Umetnik je osebnost. Celo kadar obravnava nasilja, ni »zraven«, ker si ne da vplivati. Njegovo delo bo pustilo v gledalcu ali poslušalcu tesnoben občutek, da nekaj ni v redu. In tako je prav.

Ali se morete sprijazniti z junaki, kot jih prikazujejo moderni westerns, ki so razcapani, kolnejo, pljuvajo, ubijajo — a imajo zlato srce. Za kaj? Ljudje z zlatim srcem pač ne ubijajo.

Sicer pa izkoriščevalci te vrste modernih del — filmov, dram, revij, slik — niti ne trdijo, da gre za umetnost. Oni — pravijo — ne vzgajajo, ker so trgovci z edinim ciljem, čim več, čim laže in čim hitreje zaslužiti. In kot vidimo, je kupčija s slabimi človeškimi nagljenji kar dobičkanosna.

Treba je previdnosti, da ne bi storili z umetnostjo razširjeno napako, da istovetimo vse mlade dolgasce z nasiljem in moralno pokvarjenostjo, to je, da ne bi privesili pravi moderni umetnosti ves ogromni sodobni kič.

Napisal sem, da umetnik svojih del ne posreduje vsem. Če usvojite mnenje O. Wildeja, da umetnost ni za maso, jo posreduje samo izbrani eliti, sposobni, umetnost dojeti. Pri leposlovju je to razumljivo, kolikor se s časom pojavljajo novi odnosi med umetnikom in ljudstvom, in ker se mentaliteta ljudi spreminja z novimi idejami. Še laže razumemo Wildea, če njegovo trditev apliciramo na slikarstvo, kiparstvo, muziko in poetiko, ki je danes veliki večini ljudi nerazumljiva.

O umetnikih dostikrat beremo, da so vizionarji, da so se rodili predčasno, ko masa zanje še ni dozorela. Pa je to res?

Vsi smo otroci časa, v katerem živimo. Spomnite se Michelangela, miljenca Medicejcev in papežev. Za glavnim oltarjem sikstinske kapele je med drugim naslikal prešuštnika, ki ga vleče vrag v pekel za spolovilo (kar so pozneje prebarvali). Ali si lahko zamislite cerkev, ki bi v današnji »tolerantni« dobi kaj takega dovolila?

Lorenzo il Magnifico je bil samo eden. Papež Julij II je bil samo eden. In Michelangelo je bil samo eden. Kako bi slednji vozil v dobi komputerjev?

Okolnost, da smo vsi otroci časa, v katerem živimo, nič ne zmanjša razlike med umetnikom in maso, le da je umetniku odvzeta aura vizionarnosti.

Kaj je vzrok, da masa umetnika ne razume? Kaj je vzrok, da masa ne razume na primer relativitetne teorije? Vzrok je pomanjkljiva »strokovna« izobrazba in pomanjkanje časa. Za razumevanje umetnosti je potrebna prav tako minimalna stopnja usposobljenosti, kakor za znanost. Za to pa je potreben čas.

Po neki skrivnostni normi je določeno, česa se morajo šolarji v enem šolskem letu naučiti. Izid je nekaj odličnjakov, nekaj repetentov, vmes pa poprečna večina. Izid bi bil čisto drugačen, če bi dali poprečnejšem na razpolago več časa in se poslužili primernega učnega načina, kajti ta »masa« je sposobna, dojeti stvarino za mnogo boljšo oceno. Ne gre za boljše ali slabše učence, ampak za bolj ali manj dovzetne.

Razumevanje umetnosti in za umetnost bi bilo mnogo večje, če bi vzgoja v tej smeri ne bila tako revna.

Newyorški trgovec z umetninami A. Emmerich pravi, da mu ugovori proti rastočim cenam umetnin, ki da presegajo meje, niso všeč, češ da implicirajo, da je umetnost za ljudstvo. Umetnost, pravi Emmerich, nikdar ni bila za maso, razen propagandne umetnosti, kot so na primer verska dela. Večji del zahodne umetnosti nadaljuje Emmerich, je bil namenjen tistim, ki jo razumejo, to je eliti, češ umetnost ni demokratičen postopek (process), ampak stvar odličnosti. Toda jaz dvomim, da umetnik tako misli, ampak da ustvarja iz neodoljive potrebe.

Naj navedem še 76-letnega dirigenta bostonskega filharmoničnega orkestra A. Friedlerja, ki misli, da je treba dajati ljudem umetnost po žlicah. Fiedler ni starokopitnež, saj dirigira tudi pop-muziko. »Moj sin vadi s tovariši v pritličju«, pravi Friedler »in včasih mislim, da me bodo iz hiše odpihali«.

Kjer more, razdeli koncert v dva dela, klasičen in pop(ularen). Mladina pride, da sliši drugi del, a mora poslušati prej prvega. Uspeh je baje dober. To je njegovo pitanje po žlicah.

V Ameriki, pravi Friedler, s kulturo pretiravamo, tako da je navaden človek res ne more prebaviti. Kultura se začenja doma s tvojimi knjigami, z načinom kaj in kako tvoji starši govore, z izbiranjem televizijskega programa. Nič dobrega ne bo, če siliš luškega težaka v takojšnje razumevanje Stravinskega ali Picassoja. Vzgojil boš snoba.

Jaz mislim, da se umetnost ne širi s pitanjem po žlicah, marveč po nekakih slojih dovzetnosti začenši z elito, ki jo posreduje neposredno nižjemu sloju, ta spet nižjemu in tako dalje. Vsak sloj dojame kolikor more in ko je proces izveden do kraja, je umetnost zakoreninjena.

Kar se leposlovja tiče, bi se rad ogradil od best-sellerjev, ki so doma predvsem v anglosaksonskem svetu, kjer lahko tiskajo ogromne in zato cenene naklade. Upoštevajte, da kupujejo ljudje v ZDA predvsem na podlagi reklame. Sicer pa ne vemo, kolikerim določeni best-seller ugaja, kar je glavno, če hočemo čitatelje analizirati.

Še nekaj besed o filmskih umetnikih. R. Burton je priznal, da ni moralno, da zasluži pri enem samem filmu milijon dolarjev, a se opravičuje, da mu proizvajalci denar ponujajo — in kdo ga ne bi vzel? Njegovi dohodki znašajo zdaj tri milijone dolarjev na leto.

Ogromni honorarji so zgovoren dokaz, da so igralci predvsem predmet trgovanja in ne umetniška izbira. Za to govore dela, ki so jih izvedli sodobni mladi ljudje takorekoč brez denarja in z neizkušenimi, toda iskrenimi mladimi igralci, čeprav z nerazvito sposobnostjo pretvarjanja.

Zvezde — kaže — zahajajo.

Za slovenskega pisatelja ne vidim ugodne in udobne bodočnosti. Izkušnje s prevodi niso spodbudne, morda so dela preveč slovenska. Poleg tega je umetniku onkraj meje udejstvovanje omejeno in igra količina proizvedenih del menda še vedno važno podlago gmotnega obstanka. Mecenov pa ni. Toda v slikarstvu, kiparstvu in muziki je našim ljudem dano doseči mednarodno priznanje.

Kot stvari danes stoje, bi slovenski pisatelj morda najrajši iz kože skočil — če bi mogel.

SLOVENSTVO, SOCIALIZEM IN KRŠČANSTVO

(Pismo uredniku)

Čeprav se z njim v marsičem ne strinjamo in je njegov govor o samostojni slovenski državi danes vse prej kot realističen, objavljamo pismo profesorja Jošta Žabkarja s heidelberške univerze, ker je nadvse zanimivo in ponuja možnost plodnega dialoga.

Spoštovani gospod urednik!

Najlepša Vam hvala za pismo od 3. aprila in še posebej za vse lepe novice, ki jih vsebuje. Vse novice in vse, kar me je pisanega v Vašem pismu doseglo, me je razveselilo. Lahko mi mirno verjamete, da sem Vam hvaležen za vse, kar mi sporočate o publiciranju, kot tudi za vse kritične pripombe k mojemu delu v preteklih letih. Vedno mi je bilo prijetno pogovarjati se z ljudmi, ki so pripravljeni govoriti odkrito in jasno, pa čeprav trdo; načelno se nikoli nisem izognil nobenemu razgovoru, pa čeprav mi je človeško gledano bolj prijetno razgovarjati se z ljudmi, pri katerih imam vtis, da bi duh lahko utripal na istih ali vsaj podobnih valovih.

S tem se pa lahko premaknem na Vaš stavek, ki zveni: »priznati pa moram, da med slovenskimi ljudmi, ki so krščansko usmerjeni in zato nekomunisti, a vendar proti fašizmu, Vaše publicistično delo v preteklih letih ne žanje odobravanja.«

Že precej dni premišljujem, kako bi Vam najtočneje in najbolj izčrpno odgovoril na to pripombo. Lažje bi bilo to storiti ustno, ker pri govorjeni besedi se eventualne napačne interpretacije lahko takoj razlože, a morda se temu

lahko izognem ali pa vsaj skušam izogniti tako, da malo bolj na široko odgovorim, Vi boste pa tako lahko bolje razumeli moj položaj.

Meni ne gre v prvi vrsti za slovenski katolicizem, liberalizem, komunizem, socializem ali pa klerikalizem, ampak za VSE Slovence. Jaz skušam misliti in delati tako, da v prvi vrsti ne poudarjam ne svojega socializma, ne kake druge stranke ali grupe. Ravno zato zagovarjam v prvi vrsti slovensko samostojno državo za vse Slovence. Stranke, svetovni nazori, ideologije, taki ali drugačni nazori so izredno važni, a pred njimi je nujna samostojna slovenska država, ki je tista objektivna baza, ki družijo, ki naj bi družila nas Slovence, in na podlagi katere so potem možne in vsaj zame zaželenne vse diferenciacije in pluralizacije. Objektivna baza za vse slovenske ljudi zame ni narodna sprava, o kateri zvo- ne nekateri, ampak samostojna slovenska narodna država. Pred stranko prideta narod kot celota in njegova država.

Ko gledam v bodočnost, dajem pa poleg države in naro- da velik pomen demokraciji in svobodi. Sistem demokra- cije in svobode je edini vreden človeka in družbe. V slo- venskem kontekstu se mi zdi najbolj primeren tudi zato, ker najbolj odgovarja pluralizmu našega naroda, ki se da- nes in že stoletja brani tega, da bi ga kot celoto pribili na križ enega samega nazora, pa naj si bo potem ta nazor protestantstvo, katolicizem, liberalizem, komunizem, poziti- vizem, racionalizem, enciklike, marksizem, kapitalizem, ro- mantika, avantgarda — in sami lahko nadaljujete ta kata- log.

Zdi se mi tudi, da iz zgodovine razberem, da so obsta- jale in še obstajajo pri Slovencih — recimo pri nekaterih klerikalcih in pri nekaterih komunistih — močne tendence, da bi s prisilo, rekel bi manu armata, reševali vse proble- me. Še zdaleč nisem načelno proti revoluciji in mislim, da so naši komunisti in tisti, ki so z njimi »držali«, z revoluci- jo dosegli veliko pozitivnega in da se veliko pozitivnega da uresničiti tudi v socioekonomskem sistemu, ki danes vla-

da v Sloveniji. A v normalnem stanju ne moremo reševati vseh problemov s prisilo ali pa celo z brzostrelko. Tudi zato nam je vsem demokracija in svoboda, kot protiprincip intolerance, potrebna stvar ali pa vsaj toliko koristna, da nenehoma ne padamo iz ene revolucije v drugo, da trajno ne trepetamo, kaj bo, če ta ali ona stranka ne bo več na vladi.

Vem pa pri vsem tem, da gre to moje zagovarjanje slovenske samostojnosti, demokracije, svobode, pluralizma in tolerance nekaterim na živce in ti »nekateri« so v čisto različnih taborih. Če bi bil potreben tolažbe, bi lahko rekel, da so nekateri stavki, ki sem jih napisal, že prišli na pravi naslov. Pri tem ne mislim toliko na stavke o Kocbeku, produkt mojega stalnega »mučenja« z njegovimi idejami, ampak na kratke spise o slovenskih mejah in na odprto pismo prečastitemu, ki so jih že brali tisti, na katere so bili naslovljeni.

Za kar pa gre meni predvsem pri slovenskem katolicizmu, je v bistvu preprosto: gre mi za prekinitev s tisto »tradicijo«, ki je slovenski katolicizem v svojem zunanjem zadržanju pripeljala tako daleč, da se je precejšen njegov del vsidral enkrat v habsburgizmu, drugič v jugoslovanstvu, potem v klerikalizmu, potem v domobranstvu, potem v delitvi na komunističen in »verski« establišment. Slovenski katolicizem bo stopil v novo epoho šele takrat, ko ne bo več stranka. Najbolj radikalno pa bo strankarske pozicije slovenski katolicizem zapustil šele takrat, ko bo vrnitev ali pa vsaj resen poskus vrnitve, k čisti besedi čistega evangelija nastajal in postal realno dejstvo. Dokler se to ne bo zgodilo — in morda se nekaj tega že godi — bo slovenski katolicizem ali pa vsaj njega velik del samo pel variacije na vedno eno in isto temo: na temo strankarstva, pa naj bo to strankarstvo organizirano ali ne, naj ima tak ali drugačen naglas. Slovesni katolicizem bi moral biti slovenski in ne strankarski, evangeljski in ne ideološki.

V ostalem pa mislim, da je dobra bodočnost slovenskega naroda v svobodi, v demokraciji in v levičarskem so-

cializmu. Na dolgo bi bilo pa treba popisati, kaj meni pomeni levičarski socializem. Lahko naznačim samo nekaj stvari. Levičarski socializem je odklon vsakega kapitalizma, vsake privatne lastnine nad produkcijskimi sredstvi; je narodni in razredni boj, kadar sta potrebna; je učinkovita vlada delovnega ljudstva za delovno ljudstvo in ni vlade ne birokracije, ne armade, ne kapitala, ne klera, ne partije, ne direktorjev, ne ljudi z doktorati; je planifikacija bodočnosti; je pozitivno vrednotenje in razvijanje blagostanja; je skrb o^a rojstva do smrti za vse ljudi, predvsem pa za delavstvo in za tiste, ki imajo malo; je ne samo politična, ampak tudi socialna demokracija, se pravi: odločanje vseh in ne samo nekaj predstavnikov establishmenta pri vseh važnih in glavnih socialnih in ekonomskih zadevah; je vedno večja, globlja in intenzivnejša udeležba vedno bolj širokih plasti ljudstva pri tehnični in kulturni vzgoji; je možnost, dana vedno več ljudem, za udejstvovanje na teh poljih; je pozitivno vrednotenje industrijske družbe; je radikalna, popolna in res učinkovita skrb za bolne, za tiste, ki ne morejo delati, za tiste, ki so že zadosti delali; je trajno moderniziranje vseh panog življenja; je vedno večje širjenje prostega časa in možnosti dobrega in zdravega bivanja in življenja; je osvoboditev od vseh vrst strahov in ustvarjanje notranje in zunanje svobodnega človeka, ki hodi pokonci; je radikalna negacija vsakega fašizma (in pri nas bi bilo dobro imeti veliko, veliko svobode, da bi se končno enkrat videlo, da imajo naši fašisti v normalnih razmerah za sabo majhno peščico ljudi ali pa mor^a sploh nikogar); je nenehen razvoj v novo in boljše, ne konzerviranje preživete^a ali pa celo baje o tem, kako se moramo vrniti v stare, dobre čase, ko so se naši dedje do smrti zgarali na robcu zemlje; je zamenjanje principa konkurence in monopola s principom visoko stoječe specifične priprave in dela v službi posameznika, človeka in družbe; je zamenjanje principa sovraštva s principom ljubezni, svobode, spoštovanja, resničnega in ne samo besednega sočustvovanja,

elegantne bitke; je svet brez vojn, je svet miru, je svet prijateljev. Lahko bi nadaljeval ta že tako nekam dolg katalog in ga še specificiral, a mislim, da se že iz rečenega da razumeti, za katero realno utopijo - ne sanjarjenje - mi gre.

In Kocbek, in antifašistični katoličani? Morda prihajam sedaj zopet bolj direktno k Vaši pripombi. Iz tega, kar sem do sedaj napisal, boste verjetno že zaslutili misli, ki slede.

Če rabim oguljeno besedo »držim«, potem lahko zapišem, da jaz na narodnem polju držim z vsakim slovenskim človekom, ki je in hoče biti Slovenec; da jaz na narodno - državnem polju držim s tistim, (1) ki se zavzema za slovensko samostojno državo, brez ornamentnih epitetov na te tri zadnje besede, (2) ali pa, ki vsaj ne postavlja prekle med kolesa te ideje o samostojnosti, (3) ki je za svobodo in demokracijo. Na tej ravni me ne zanima ne ideologija, ne svetovni nazor, ne verski, ne strankarski, ne znanstveni nazor — pa čeprav že na tej ravni odklonim vsako diktaturo. Kdor je za omenjene dve, tri stvari, je na državno-narodnem polju moj prijatelj; kdor ni, je na tem polju moj nasprotnik.

V Kocbekovi »Tovarišiji« in »Listini« se dajo razni odstavki razumeti vsaj v duhu, delno pa tudi po besedi sami, v smislu omenjenih dveh, treh postulatov. Pri branju omenjenih del sem pa imel vtis — odkrito povedano, da Kocbek svobodo vsaj za moj »okus« preveč omejuje samo na kulturno in versko svobodo. Zato sem lani »sitnarił« z Vami, ali je bil in ali je sedaj vsaj privatim in v teoriji — v praksi odločajo danes o tem komunisti — razširil obseg polja svobode. Vaš ustni odgovor sem razumel v smislu razširitve tega obsega (a popravite me, prosim, če se motim). Jaz torej rebus sic stantibus nimam nobeneга razloga, da bi Kocbeku nasprotoval na narodnostno-državnem področju.

Iz tega, kar sem zapisal, boste tudi razumeli, zakaj sem z nekaj prispevki gostoval v »Siju«: ker je »Sij« za sloven-

sko samostojnost in ker tu pa tam v njem kdo en passant, pol negativno pol pozitivno govori o svobodi — čeprav se kdaj ne more jasno razumeti, ali ne misli bolj na svoboščine kot na svobodo. Meni v »Siju« nič ne ugajajo razni sestavki o grških polkovnikih in južnoameriških diktatorjih. »Sij« bi tudi svoji stvari bolje služil, če bi se stalno in strumno zavzemal za demokracijo.

Če pustim za trenutek Kocbeka ob strani, Vam lahko zagotovim, da sem se že večkrat spotil, da bi razumel, ali so slovenski katoličani v Sloveniji, na Primorskem in po svetu zares za svobodo, za demokracijo ali ne. Lahko bi Vam o tem povedal veliko zanimivega. Nočem našim katoličanom a priori podtakniti diktatorskih tendenc, čeprav jih nekateri od njih gotovo imajo; a moram priznati, da sem v njihovih vrstah pogosto našel premalo razumevanja za svobodo. Ko so pa bili za svobodo, je sledilo preveč omejitev na podlagi besedic »a« in »vendar«. In pri tem ne govorim samo o emigraciji, ampak tudi o drugih. Nerazumevanje za svobodo je pri mnogih naših katoličanih kar precej veliko, čeprav se to da razumeti iz dejstva, da narod že precej desetletij ne uživa nedeljene svobode, ampak v najboljšem primeru to ali ono svoboščino.

Nekateri naši politični katoličani in konservativci bi lahko povedali, ali bi dali svobodo vsem strankam — tudi komunistom, — če bi res bili enkrat na vladi.

Kar se pa tiče socializma, meni ne gre za krščanski socializem nobene vrste. Mislim, da se pristop k socializmu lahko različno motivira: marksistično, humanistično in krščansko (in morda je še kaka druga možna motivacija). S tega vidika je po mojem bolje, da se tisti kristjani, ki so za socializem, enostavno odločijo za socializem; tisti, ki so pa proti socializmu, je pa najbolje, da se enostavno proglasijo za konservativce.

Sicer pa, ko sem bral v drugi izdaji »Odiseja« zopet enkrat nekatere odstavke o Kocbeku, mi je šinila skozi možgane misel, da bi se kdo lahko lotil take interpretacije

Kocbeka, njegovih nazorov in idej, ki bi bile nove, ker bi se odpovedale »tradicionalnim«, togim klerikalnim, katoliškim in komunističnim interpretacijskim kategorijam in tako presegle že uveljavljene interpretacije tega ali onega tabora ali grupe. Mislim, da pri nas še ni pametne zgodovine, ki bi skušala z različnih strani osvetliti pomen pretekle kontestacije in njen doprinos k slovenskemu življenju.

Če torej odmislim Kocbeka, bi se pa lahko še vprašal, kaj o socializmu mislijo tisti naši katoličani, ki se imajo ali ki jih drugi po pravici ali po krivici imajo za progresiste. Nekoč sem nekaj o tem bral, a se mi ni zdelo posebno jasno. Gotovo pa nekaj prijaznih fraz o komunističnem režimu ne pomeni prav posebno veliko. Možen je tudi napreden pogled v cerkvenih in verskih stvareh, nenapreden pa v socialnih in političnih.

S takim pogledom na socializem pa gotovo ni moč goštovati v »Siju«.

Ko tako bredem skozi probleme državnosti, narodnosti in socializma, se pa prav dobro zavedam, da ostaja pred mano odprto še vse neizmerno kulturno in znanstveno polje. Vsakdo ima tudi v tem svoje poglede, svoje nazore, svoje uvide, svoje teorije, svoje načine dela, svojo formo mentis. Jaz ne vidim, zakaj bi morali eventualne razlike potlačiti. Kresanje, trcanje in borba idej, misli, dejanj je gibalno človeštva. Jaz sem tako velik pristaš pluralizma, da bom vedno in z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, branil pravico vseh ljudi in vseh kristjanov, da mene in vse druge kritizirajo kakorkoli hočejo, pri čemer samo upam, da bodo toliko galantni, da bodo isto pravico priznavali tudi meni. Sicer pa krščanstvo (katoličanstvo) zame obstoji v eni sami stvari: v RES DIVINA, ki je vsebovana v evangelijih, v svetem pismu in v dogmah. Nič več in nič manj, vse ostalo je des Menschen Werk. Če torej pri tem ali onem kristjanu ne žanjem odobravanja — veste, da slišim zvoniti, da tudi pri konservativnih kristjanih ne žanjem navdušenega odobravanja! —, potem le upam, da

bi iz eventualnih trcanj nastalo kaj interesantnega, svojim nasprotnikom pa poleg tega želim, da bi stvari bolje uvideli, videli, utemeljili, razvili, poglobili, razčlenili, zapisali, kot to delam jaz. Pri tem se pa seveda ne nameravam odpo-vedati svoji kritičnosti, saj med inteligentnimi in demokra-tičnimi ljudmi je vedno možen pogovor, to pa še posebno takrat, ko si ne preãpisujemo, kaj smemo reči in kako kaj smemo reči. Res pa je, da nisem bil nikoli pripravljen in tudi danes nisem, nečesa zapisati, kar bi bilo proti mojemu prepričanju, tudi če bi mi prineslo kakšen žegen, ki ga ni-sem iskal.

Spoštovani gospod urednik, pismo postaja nekoliko dolgo in upam samo, da ne postaja tudi nekoliko dolgočas-no. Upoštevajte pa prosim, da se v pismu ne more nikoli vsega povedati, kar človeku brni v glavi; to je verjetno moč storiti samo v knjigi. Tako mi boste morda tudi oprostili, da to pot ne odgovorim na Vašo pripombo o moji formi mentis in o tem, da se Vam zdi, da sem kljub oddaljeno-sti blizu čutenja primorskega in tržaškega človeka. Če bi hotel na to nekoliko izčrpnije odgovoriti, bi moral mešati avtobiografijo z analizo primorske situacije in začeti tam nekje v otroških letih, izdelek tega mešanja pa prepustiti Vam, da ga razstavite. Morda se bom tudi za to kdaj odlo-čil.

Na koncu Vam moram še priznati, da sem se moral prav prostodušno smejati, ko sem bral Vaši pripombi o diplo-matskem jeziku in uglaženem filozofiranju v spisu o Ker-maunerju. Moja delavnica je do neke mere prava mučilni-ca: navadno dolgo premišlujem, kaj bi se sploh dalo napi-sati; potem nastanejo razni lističi s fragmentarnimi ideja-mi; nato piljenje teh idej; nato poskus formulirati sestavo teksta; nato velika bitka po tekstu s črtanji, dodajanji; pri vsem tem pa polnjenje koša za papir.

Želim Vam vsega dobrega, v upanju, da vse Vaše delo dobro napreduje. Razdalja ni ogromna, a je zadostna; kljub temu upam, da bo lep pozdrav srečno prispel do Vas.

JOŠT ŽABKAR

BRUNA PERTOT

JESENSKA IKEBANA ZATE

1.

*Ko me iz sna
prikliče glas,
ki je samo tvoj
in je podoben,
najbolj podoben
mehkobi uhljev
črnega medveda,
me oblije sonce,
tudi ko ga ni
in sem ves dan,
verjemi,
kot peresce,
ki ga tvoj val
prenaša
zdaj sem zdaj tja
po hiši.*

2.

*Pometem,
ko bi rože brala
in moka sama
se izpreminja v kruh;
in vedno bolj je živ
prastari duh,
ki je ženski roki*

ukazal:
s tem čudežem
ohranjaj svet.

3.

*In grem:
položim predte
to vzkipelo klasje
in zadnjo rožo
z vrta,
je jesen.*

4.

*Odščipneš krajec,
kakor da te ni,
tako si sredi
svojega iskanja.
A jaz neslišna
kot jesenska luna
čakam, čakam,
da se isteče čas.
Ko boš domislil
in se zopet našel,
bom zate samo samo
jaz.*

MOJ BRAT JANKO-VOJKO

in njegova družina

Potem ko je zdravnik IX. korpusa pregledal mojo mrtvo sestro, so prišle stare šembiške ženice in pripravile mrtvaški oder. Ljudje so prihajali in odhajali, a jaz sem si želela noči, ko bodo končno vsi odšli in bomo ostali sami, da bo sestra speš samo z nami in se bomo v tišini noči z njo pogovarjali. Tisto noč in še toliko drugih noči sem se večkrat nenadoma prebudila: zdelo se mi je, da slišim dihanje v sobi. Prižgala sem luč, a sestrina postelja je bila prazna, nedotaknjena.

Božena je še ležala doma na mrtvaškem odru, ko je prišel tovariš šolski nadzornik. Hitel je razlagati, da je Boženin kazenski dekret pomota in da prosi, da bi mu ga vrnil. Molče sva ga z mamo poslušali in brez besed sem odšla v svojo in sestrino sobo. »Nič ne skrbi, Božena,« sem pred dobrim mesecem tolažila sestro, ko mi je povedala, da so dobile učiteljice ukaz, da morajo prenehati s poukom, ker je postal Šembid četniška postojanka. Grozila je partizanska oblast in grozili so četniki, ki so takoj zvedeli za ta ukaz. Učiteljice so nadaljevale s poukom in jaz sem bila prepričana, da po vojni ne bo težav z našo šolsko oblastjo. A četniki so Boženo ubili zaradi njene nedostopnosti in doslednosti, partizani pa kaznovali sicer prepozno, zaradi njene neposlušnosti in moje tragične naivnosti. Globoko med svoje papirje sem prejšnjega dne spravila kazenski dekret, a zdaj sem ga z rastočim gnevom iskala. Mama je prihitela za mano in začudeno sem jo pogledala, ko mi je razburjeno pravila: »Pa mu ga ja ne misliš vrniti? Spravi ga za spomin na to njihovo nesramnost.« »Ne, vrnila mu ga bom,« sem ji mirno odgovorila, »samo da bosta šla on in njegov dekret čimprej iz hiše. In nikar se ne bojte, mama, ne bom pozabila.« Šla sem nazaj na ho-

dnik in mu izročila Boženin kazenski dekret. Mama pa je samo rekla: »Tudi če bi ostala živa, je ne bi pustili od doma.« Čez mnogo let mi je mama pravila, da ob misli da je njen nesrečni otrok za vedno zatisnil svoje lepe očke, ni bila razpoložena, da bi na glas izrazila vso svojo ogorčenost. Tako je velika čarodejka smrt z enim samim zamahom svoje kose spremenila kazenski dekret v »pomoto«, v 2. št. »Mlade svobode«, tedenske priloge »Primorskega dnevnika« dne 3.6. 1945 pa je izpod peresa nadzornika D.P., ki je napisal dekret o kazenski premestitvi, izšel posmrtni slavospev moji sestri!

Danes, po več kot petindvajsetih letih njene smrti bi rada pripomnila samo to-le: mnogo učiteljev je padlo za časa narodnoosvobodilne vojne, a zadnja leta sem zaman čakala, da bi se kdo na svečanostih ali v člankih, posvečenih padlim partizanskim učiteljem, spomnil tudi moje sestre Božene!

Popoldne 9. maja 1945 je bila Božena pokopana z vojaškimi častmi. Stala sem zraven očeta in matere ob odprtem grobu in vse je bilo mirno in strašno kot mora. Za nami je neigibno stala častna četa partizanov. Prizadete in globoke besede tovariša govornika so izzvenele v pomladanskem zraku ob zahajajočem soncu in padale v odprti grob kot pravkar utrغانo cvetje. Govoril je o njeni pretresljivi žrtvi na pragu svobode, v mesecu maju, v mesecu cvetja, ko je bila ugrabljena staršem in ubita kakor ubije ovčico mesar. (Pozneje smo zvedeli, da je bil govornik prof. Lojze Ude, predstavnik Znanstvenega inštituta in predsednik verske komisije. Govoril pa je v imenu ministrstva za prosveto, katerega zastopnik prof. Viktor Smolej je dal iniciativo za udeležbo pri pogrebu. Predstavniki raznih ustanov so bili tedaj na Vipavskem, ker je bila 5. maja leta 1945 v Ajdovščini sestavljena prva slovenska vlada.)

—o—

Od dneva, ko so četniki odpeljali sestro Boženo, je legel na našo hišo temen moreč oblak. Vojne je bilo konec, po-

vsod so peli in plesali ob zvokih harmonike, a pri nas doma nam še do pogovora ni bilo. Nazadnje je ta mrtvi dom postal nekaj tako neznosnega, da se je oče odpravil v Gorico po radioaparata, katerega je brat Ciril pred požigom naše hiše odnesel v Gorico in ga skril pri Doktoričevih sorodnikih. Glasba in novice so nam lajšale samoto in napolnjevale praznoto, ki je zevala od vsepovsod. Nemir, očitki vesti, da sem starše in sestro pripravila do tega, da so prišli iz internacije pred koncem vojne, so me spravljali v obup in nisem vedela, kaj bi počela sama s seboj. Iskanje matere mojega sinjeokega viteza me je za kratek čas rešilo te more. Tudi njegova edina prošnja ob slovesu je bila: »Poišči mojo mamico in povej ji, da sem ostal živ.« Oh, še predobro sem vedela, kaj pomeni živeti v negotovosti, zato sem se odpravila na pot že v drugi polovici maja. Bila sem brez denarja in, kolikor je mogel, mi je priskočil na pomoč oče. Prevozna sredstva? V tistem prvem povojnem času je bilo dobro vse, kar se je primajalo mimo, pa naj je bilo z motorjem ali brez njega. Tedaj so prijazni vozniki kar sami ustavili, če so te videli pešačiti, in navadno so ti rekli: »Stopi gor, tovarišica, saj je vendar boljše, da se slabo voziš, kot pa da dobro pešačiš.« No, jaz sem bila vselej zadovoljna, pa naj me je stresal kmečki voz ali pa polomljen tovornjak. Res, prav nič mi ni življenje dolgovalo, raje obratno!

Na okrožnem načelstvu narodne zaščite za Srednjo Primorsko so mi dali potno dovolilnico za vso Slovenijo tja do Zagreba in nazaj, za primer, če bi matere mojega znanca ne našla na danem naslovu in bi jo morala iskati kdove kje. Če se po toliko letih ozrem nazaj, je bilo potovanje k njegovi materi najlepše, kar mi je prinesla svoboda. Pri ljubljanskih znancih sem zvedela, da bom najceneje in najhitreje prišla na cilj s tovornjakom, ki vsako jutro razvažata »Ljudsko pravico« po Sloveniji. Šla sem v tiskarno »Ljudske pravice« tam ob Ljubljani in tovariš Palček, ki je bil odgovoren za prevoze, mi je obljubil, da me bo drugo jutro vzel s seboj tovariš Silvo, a le pod pogojem, če bo imel še kaj prostora na tovornjaku. Tema je še bila, ko sem drugo jutro čakala pred tiskarno. Ob

Božena Premrl

slabi razsvetljavi je Ljubljana še spala, a Ljubljanka je leno šumela v temi in megli; le redkokdo je bil v tisti uri na cesti. Trije smo čakali na tovornjak, in ko je prišel, smo vozniku pokazali dovolilnice in vsem je dovolil, da smo se skobacali na vozilo, zvrhano naloženo z »Ljudsko pravico«. Res ni bilo odveč voznikovo priporočilo, naj se dobro držimo na ovinkih, kajti poznal je pot in le nerad je uporabljal zavore. Sicer pa je v tistem času in ob tisti uri le njegov tovornjak vihral po cestah naše lepe domovine in v vsakem trgu, vasici in zaselku je pustil še vlažne svežnje zadnjih novic. In bolj kot se je danilo, več je bilo oddanih svežnjev. A bolj ko je kopnela »Ljudska pravica« pod nami, lepša in udobnejša je postajala vožnja. Pa tudi bolj varno je bilo, saj so te na ovinkih varovale stranice tovornjaka in lahko si mirno opazoval pokrajino, ki se je kopala v vzhajajočem soncu.

Moja sopotnika sta že odšla in na vozilu sem ostala sama: med eno in drugo postajo sem lahko nemoteno premišljevala. Mislila sem na mamo, na njeno mirno prenašanje tudi te naše zadnje tragedije. Na njeno mirno prenašanje vsega, kar ji je življenje hudega prineslo. Ko je bil Janko še dojenček, je nekoč hudo zbolel in mati se je zaobljubila, da se ne bo nikoli pritoževala, pa naj ji njegovo življenje prinese še toliko gorja, samo živ naj bi ostal. In potem je Janko rastel in še kot deček je z lastno krvjo napisal zaobljubo, da bo vse svoje življenje posvetil boju za osvoboditev našega ljudstva. Tej oporoki je ostal zvest do svoje smrti. Ko smo bili v zaporu leta 1942 in so nam povedali, da je bil oropan in požgan naš dom kot represalija zaradi Jankovega partizanskega delovanja, moja mati ni jokala ne se pritoževala, le ena je bila njena vroča želja in prošnja: da bi Janko ostal živ! In njegova smrt je ni tako hudo prizadela, kot umor Božene, a nikoli mi ni očitala, ne tedaj ne pozneje, da sem jaz nagovarjala sestro, naj bi poučevala v Šembidu. In ko sem zleknjena na dnu tovornjaka opazovala oblake, ki jih je barvalo jutranje sonce, sem se spraševala, če se bodo uresničile bratove sanje o svobodi, sestrine o življenju brez

nasilja, polnem glasbe, lepote in miru. Pa je bilo, žal, tudi te čudovite vožnje konec. Našla sem, kar sem iskala, se odahnila v prijaznem domu, a tretji dan me je nemir že spet gnal domov k materi in očetu, v naš sedaj tako tihi žalostni dom.

—o—

Kaj naj bi povedala o prvih povojnih mesecih? Zaradi narodne zavesti naše družine, a posebno zaradi odhoda v partizane brata Janka februarja leta 1942, so nam Italijani upepelili dom, uničili trgovino, ki je bila glavni vir naših dohodkov. A to ni bilo dovolj, da bi krajevni narodno osvobodilni odbor bil kolikor toliko obziren do naše hiše. Nasprotno, še povečal nam je težave z obveznimi dajatvami, katerim nismo bili kos, s krivično odmerjenimi davki. In nič niso zalegle očetove in materine pritožbe pri pristojnih oblasteh. Že to, da smo bili nekoč premožna družina, je bil zadošten in nadvse hvaležen razlog za vsakogar, ki se je hotel obregniti ob nas. Mi sami pa zares nismo žalovali za izgubljeno udobnostjo; bili smo zdravi in pripravljeni prijeti za vsako delo. Če smo žalovali, smo žalovali samo za tistimi, ki so nam bili tako kruto odvzeti. Pravzaprav smo se dela oprijemali, kot se oprijemlješ rešilne deske, saj nam je delo pomagalo živeti in pozabiti. Delo, in vera v Boga, bi me popravila moja mati, če bi še živela, kajti moji starši so velikokrat priznali, da jim je tudi molitev pomagala preko žalosti in obupa.

Ko so me julija leta 1945 povabili na učiteljski tečaj v Ravne pri Šempetru na Krasu, sem se tega razveselila, kot se razveseli bolnik zdravila. Želela sem si družbe in učenja in oboje sem našla. Tukaj so me prvič vabili na partijske sestanke. Tovarišica Helena mi je zatrjevala, da bom lahko zelo koristila, če se bom kot kandidatka za partijo vključila v celico. Tudi moj priimek, ki ga je brat Janko tako proslavil, da bo ugodno vplival na druge tovariše. Janko, Janko, sem se v duhu zatekala k bratu, kaj naj vendar storim? Kaj

bi storil ti, ki si mi na velikonočno soboto leta 1942 rekel, da boš po končani vojni popoln komunist? A ti — si bil mar za komunizem, ki bi prežal za mislimi sočloveka in ustvaril policijsko državo? Mar nisi prav zaradi svoje samostojnosti in svojega močnega značaja bil nadrejenim trn v očesu? In če tebi ni bilo lahko, kako naj bo meni, ki po značaju, kar se samostojnosti tiče, nisem dosti drugačna. Zato sem vedela, da se moram sama odločiti v bistvenih stvareh. Dva tedna sem se otepala Heleninega vabljenja in ji dokazovala, da tako kot mislim in čutim, nisem prav nič primerna za vstop med kandidatke za partijo; da ne prenesem stroge, brezpopojne in nepreklicne discipline, da pa se dobro zavedam, da je partijska izkaznica odskočna deska za kariero. A glavni vzrok za odklon je bil strah, da bi mi kdo kratil notranjo svobodo, da bi mi lahko kdo narekoval in me prisilil, kako naj mislim in čutim. A tovarišica Helena je bila vztrajna in ni kar tako odjenjala in vrhu vsega mi je bila še simpatična zaradi resnosti in doslednosti, ki jo je pokazala. No, prepričana je bila, da če bom šla le enkrat z njo na sestanek, mi bo tam med njimi všeč, da bom potem nadaljevala. Jaz pa nikakor nisem bila tega prepričanja, a nazadnje sva se le dogovorili, da bom šla, a samo zato, da bi nji ustregla, ona pa naj dobro premisli, kako se bo zagovarjala, če potem ne bom šla več. Prevzela je odgovornost in sva šli. Kakor že med vojno, so bili tudi po vojni ti sestanki tajni, drugi nismo vedeli ne kdaj so, ne kdo so tovariši, ki se jih udeležujejo. Vodja učiteljskega tečaja, tovariš Jože Dovgan je vodil sestanek. Partijska teorija, marksizem — strašen dolgčas, a vsi so si vneto nekaj beležili, in prišla sem do zaključka, da verjetno z menoj in mojo pametjo nekaj ni v redu, če mi je za vso to suhoparnost toliko mar kot za lanski sneg ali boljše, če ne morem razumeti vrednosti teh revolucionarnih teorij. Pa še vzdušje med to novo elito, vsaj na sestanku na katerem sem bila navzoča, je bilo napeto in prežeče. In nisem šla več. Pa še nekaj je bilo, kar me je od tega odvrčalo: ko me je tovarišica Helena vabila, mi je tudi rekla, da je med nami mnogo dvomljivih elementov in da moramo zato biti

čimbolj budni in da je naša dolžnost poročati o vsem, kar se nam zdi sumljivo. No, povedala sem ji, da sem vse prej kot primerna za službo policaja in da je vohljanje nekaj, čemur se protivi vsa moja narava. Od prijateljice, ki je bila članica celice, sem pozneje zvedela, kako viharen je bil naslednji sestanek. Tovarišica Helena je bila v hudi zadregi; poročati je morala o vseh mojih pomišljanjih, dvomih in o mojem mišljenju. In da so potem navalili name z vsemi mogočimi sumničenji. Razumljivo, da so me zdelali, saj je šlo vendar za tajni sestanek poklicane elite, na katerem se je pojavilo moje nepoklicano oko. Tovariš Dovgan pa da je samo poslušal in molčal, nazadnje pa je napravil konec »debat« z besedami: »Pustite tovarišico Premrlovo na miru, ker je ne morete razumeti.« In še danes se ga spominjam s toplim čustvom in hvaležnostjo. Tedaj sem samo slutila, danes pa dobro vem, kako brez moči si, kako te lahko prav vsako vaško teslo zafrkava, če nimaš v žepu tistega vsemo-gočnega papirja, ki se imenuje partijska izkaznica.

Moja karakteristika, ki si je nabrala že prenekatero pego med vojno, je s tem mojim odklonilnim stališčem dobila še posebno negativen pečat. Na to me je od časa do časa kdo opozoril, in priznati moram, da me je včasih tudi hudo prizadelo. Po končanem učiteljskem tečaju v Ravnah, ko sem nekoč vrnila domov, mi je mama povedala, da se je pripeljal mimo neki visoki funkcionar in da ga je oče povabil v hram na kozarec vina. Res je naše dvorišče krasil njegov službeni avto s šoferjem vred in tekla sem v klet, da bi ga pozdravila, kajti že dobro leto je bilo, kar ga nisem videla. Nekoč, med vojno, ko sem se tako nerodno počutila zaradi tovariškega tikanja z vsakomur, me je on opozarjal, da se med tovariši tikamo, in jaz sem ga sedaj, le nekaj mesecev po končani vojni, lepo pozdravila, tako kot se med tovariši spodobi in kot me je on nekoč učil. Temno sem zardela,

ko mi je uradno in hladno odzdravil, in kot ledena prha je padlo name vzvišeno vikanje. Razumela sem, da je doba tovarištva za vselej mimo in ni mi bilo lahko, ko sem dokončno spoznala, da se v marsičem nisem zmotila.

Tudi razne funkcije, za katere so me krajevne ustanove predlagale, sem vztrajno odklanjala, zato, ker nisem mogla prenesti, da je na skrivaj ves aparat proti meni, ker so med vojno tako pridno o meni poročali in me prikazali v kar se da sumljivi luči. Nekoč pa sem le rekla, da bom sprejela tajništvo zveze mladine pod pogojem, da bomo prej razčistili moj položaj. Tovarišica Francka, predstavnica AFŽ (Antifašistične fronte žena), je takoj pristala in rekla, da bo mladina sklicala masovni sestanek vseh organizacij in tedaj bo najlepša priložnost, da to zadevo prerešetamo. Na sestanku sem potem sprožila vprašanje moje karakteristike in rekla, da bom funkcijo sprejela, če bomo prej razčistili vse, kar so med vojno vaški informatorji poročali o meni. Neka tovarišica je nedolžno vprašala, kdo neki si je upal kaj slabega o meni poročati. Kdo si je upal, nisem vedela, a da je šlo takega pisanja mnogo na najvišja mesta, o tem sem bila prepričana. Nekaj časa je bilo vse tiho, le nekaj so si šepetali in moja naivnost ni zares mogla dočakati kaj drugega kot polomijo. Domenili so se in tovarišica Francka se je dvignila in odločila: »Ti, tovarišica Premrlova, sprejmi to funkcijo, a mi bomo dali ad acta vse, kar je bilo slabega o tebi napisanega, kajti če nam ti zdaj dokažeš, da smo se motili, bomo mi vsi notri in kako se bomo zagovarjali, če nas bodo klicali na odgovor?« To je bil predlog, ki je bil seveda zanje edini sprejemljiv; ker ga pa jaz nikakor ne bi mogla sprejeti, sem zapustila sestanek in šla domov. A ta njen odgovor je bil zame najlepši dokaz, da je šlo o meni iz vasi kup izmišljotin. No, tudi na učiteljskem tečaju v Ravnah sem se branila vabila za vstop v stranko, taktično sklicujoč se na svojo slabo karakteristiko, ki da je, po mojem, nezdržljiva s kandidaturo za partijo, a tovarišica Helena me je prepričevala, da naj me to nič ne skrbi, kajti, ko bom enkrat v stranki, bodo prenehale tudi slabe govorice. Tako naj bi

bila partija dežnik, pod katerim lahko udobno vedriš, v vročini se oddihuješ v senci, vendar pod pogojem, da tvoja misel ne gre samovoljno čez rob dežnika.

Pozno jeseni leta 1945 so prekopali Jankov grob in njegovo truplo prepeljali na ajdovsko pokopališče, kjer je začelo na svečan pokop v domačem kraju ob obletnici njegove smrti. V dolino so ga prepeljali že jeseni, da ne bi sneg pozneje oviral prekopa. Nihče od domačih ni bil navzoč pri tem prekopu, čeprav smo prosili, da bi nas povabili s seboj, ker smo vsi želeli videti kraj, kjer so Janka njegovi tovariši konec februarja 1943 pokopali. In tako so nas nekaj dni pozneje obvestili, da so Jankovi posmrtni ostanki na ajdovskem pokopališču. Starši so bili zaradi tega razburjeni in mati je tovarišu, ki je prišel o tem poročat, ogorčeno in jasno povedala, kaj si misli o takem početju. Sama sem vzela bicikel in hitela v Ajdovščino, a na pokopališču nisem mogla ničesar odkriti: novi grobovi so imeli vsi napise in cvetje, a kje naj brata drugje iščem?

Ob obletnici njegove smrti 24. februarja so ga svečano prenesli na šembiško pokopališče in ga pokopali z vojaškimi častmi. Na letališču pri Vipavi so bile svečanosti in govori, potem je dolg sprevod krenil proti Šembidu. Pri poreški kapelici pod našo vasjo je sprevod sprejel naš župnik gospod Janez Kovač in ga pokopal v domačem kraju ob vznožju Nanosa.

V tistem času so po vsej Primorski začeli zbirati prispevke za Vojkov sklad. Iz njega naj bi črpali sredstva za zgraditev prosvetnega doma v Šembidu, ki bi nosil bratovo ime, in za postavitev spominske plošče na Jankovem rojstnem domu. Ker pa naš dom ni bil še obnovljen, so to ploščo postavili na šembiški šoli, a večji del Vojkovega sklada je bil porabljen za druge, menda bolj nujne namene. V Šembidu so sicer mnogo let pozneje res zgradili Vojkov prosvetni

dom s prispevki občine in z udarniškim delom domačinov, a kot drugje po Primorskem, tudi v Šembidu prosvetno življenje bolj šepa, saj žal ne spada med sodobno standardno blago. Tako delujeta v Vojkovem prosvetnem domu samo bufet in samopostrežna trgovina.

Naj mi bo dovoljeno, da svojih spominov ne končam tukaj, temveč na kratko dodam še nekaj strani o svojih doživetjih, preden sem dokončno odšla z doma.

Življenje je teklo naprej z vsemi prilikami in neprilikami prvih povojnih let. Domači so se ukvarjali le s kmetijo in s težavo obdelovali zemljo, ker je med vojno izginilo neobhodno potrebno kmečko orodje in tudi vozovi. Poučevala sem v Vipavi in pozneje spet na Lozicah. Prišle so počitnice in me, improvizirane partizanske učiteljice, smo šle spet na učiteljski tečaj. To pot na Gorenjsko v Lesce pri Bledu. S tovarnjakom sem se pripeljala od radovljiške železniške postaje in že ko sem pred šolo v Lescah jemala kovček s tovarnjaka, je iz gruče deklet, ki so postopale pred šolo priletela zbadljiva »dobrodošlica«. Tovarišica Burjica, edina Gorenjka med Primorkami, me je oznanila z besedami: »Prišla je buržujka, prišla je reakcija, vaška aristokracija.« Tako pač, kot je bilo tedaj v modi, saj če si se predrznil in včasih tudi samostojno mislil, si bil takoj reakcija. Premišljevala sem, da se je zafrkavanje zgodaj začelo in da bodo tudi v tem gorenjskem rajju sitnosti s fanatičnimi revolucionarkami.

Bilo nas je okrog sto tečajnic s Primorske in velika večina se je zbrala okrog tovarišice Burjice, le nekaj deklet mi je bilo odkrito naklonjenih. Pouk je bil v veliki šolski telovadnici in prvi dan pouka so dekleta pohitela z zajtrkom in zdrvela v predavalnico, da bi zasedla najboljše, zadnje klopi. Nekaj nas je bilo, ki se nam ni mudilo in smo šle tja le nekaj minut pred začetkom pouka. Vse je utihnilo, ko smo se pojavile med vrati telovadnice, in ugotovila sem, da so zase-

dene vse klopi, razen prvih dveh klopi v vsaki vrsti, vrst pa je bilo troje. Bilo nas je le šest, in ker so me tiste prazne prve klopi zabavale, sem rekla dekletom: »Zasedimo prve tri klopi in pustimo eno prazno med drugimi in nami.« In prav tiste tri prazne klopi, ki naj bi nas razjezile, so tečajnicam zagrenile pričakovani užitek. Nekaj dni je šlo vse gladko: pouk se je nadaljeval po programu in lepo smo sodelovale pri obravnavi snovi. A nekega jutra je prišel v predavalnico tovariš upravitelj in prekinil pravkar pričetni pouk. Rekel je, da bi rad govoril s tovarišicami, ki so zasedle prve klopi. Skliceval se je na naš tovariški čut in nas prosil, da bi se umaknile v zadnje klopi, drugi pa da se bodo pomaknili naprej. Povedal je še, da so bili pri njem nekateri tečajniki, ki so se pritožili, eni, da nekoliko slabo vidijo, drugi pa da bolj slabo slišijo, in da zato ne morejo sodelovati pri pouku tako kot me iz prvih klopi. Ker se je med govorjenjem predvsem obračal name, sem vstala in mu lepo pojasnila, da si nismo izbrale teh klopi, ampak da so le-te ostale prazne, potem ko so si drugi izbrali, kar jim je bilo všeč. Menila sem, da tu ne gre za vprašanje našega tovarištva ali netovarištva, ampak za čisto enostavno zafrkavanje in da se bom preselila v zadnjo klop, a samo če me tja odnesejo, s klopjo vred se razume; druge tovarišice naj naredijo tako, kot menijo, da je prav. Usedla sem se in tudi drugih pet deklet je kar obsedelo, zato so se vsi drugi pomaknili za eno klop naprej. Po tem dogodku sem bila spet glasno in jasno reakcija, kapitalistka z vsem, kar spada zraven. A kaj, pri dvajsetih letih sem se požvižgala na vse, se hodila kopat in veslati na Bled; sonce in voda sta mi vračala veselje do življenja.

Potem sem nekega jutra vzkipela. Mirno sem zajtrkovala pri svoji mizi, na nasprotni strani jedilnice pa je kraljevala tovarišica Burjica z vsem svojim omizjem. Morda me je hotela pred predavatelji, ki so sedeli ob drugi strani še posebej ponižati, pa je dala duška svoji nestrpni naravi. Pri nas na Vipavskem pravimo, da ima še pes rad pri jedi mir, zato sem vstala in zagrozila tovarišici Burjici, da, če pri priči ne utihne, ji bom takšno pripeljala, da se bo trikrat zavrtela

okrog svoje osi. Da, saj je bilo vse skupaj idiotsko zmešno, a kaj, ko nekateri razumejo le bolj krepke prijeme.

Po tej moji grožnji je zavladal v jedilnici nebeški mir, da je samo jedilni pribor blago žvenketal ob skodelice. In spet so mi teknili gorenjski koruzni žganci in tudi zaradi strica Stanka sem se malo pomirila. Prejšnji dan me je namreč iskal na šoli stric, msgr. prof. Stanko Premrl, a me ni našel, ker sem se sončila na Bledu. Domači so mi poslali paket v Ljubljano in stric, ki je spotoma obiskal svoje stanovske prijatelje, mi ga je prinesel. Nekaj časa me je čakal, a ker se mu je skupina tečajnic, zaradi belega kolarja očitno posmehovala, je odšel. No, tisti dan mi je nekaj tečajnic oprezno priznalo, da bi bile rade v moji družbi, a kaj, ko se bojijo tovarišice Burjice. Vendar se je počasi še marsikaj spremenilo meni v prid. Tako so me tovarišice profesorice povabile, naj se jim zvečer pridružim, ko so šle v Radovljico gledat kak film. Seveda so hotele zvedeti o razmerah na Primorskem ob času fašizma in o bratu Janku sem morala pripovedovati vse od začetka, tako da se je moje pripovedovanje kdaj končalo v njihovi sobi ob dveh po polnoči.

Pa še Edvard Kardelj in mirovna konferenca v Parizu je pripomogla, da sem dekleta pridobila na svojo stran. Ravno za časa našega tečaja poleti leta 1946 je Edvard Kardelj vodil v Pariz slovensko delegacijo na mirovna pogajanja. Trgi in vasi, ki so se nahajali vzdolž železniške proge, po kateri je vozil vlak z delegacijo, so bili mobilizirani in ljudstvo je prirejalo manifestacije na železniških postajah. Izročali so Edvardu Kardelju resolucije z zahtevo po pravičnem miru in za združitev odcepljenih delov naše zemlje z domovino. Seveda smo morali tudi mi, primorski partizanski učitelji, napisati svojo resolucijo, ki jo bo Edvard Kardelj ponesel v Pariz in bo imela z drugimi vred, se razume, še prav posebno težo. A kdo naj jo napiše? Tovarišica profesorica je odločila, da jo bodo napisali trije, ki so najboljši v slovenščini. Ona bi potem, ne da bi povedala čigava je katera, prebrala vse tri, in tečajniki bodo odločili, katera izmed treh naj bo izročena E. Kardelju. In med tistimi tremi nesrečniki sem bila

tudi jaz. Sonce je sijalo, jezero vabilo, a jaz sem se odpravila na travnike in pod nekim kozolcem mlela jezo in žolč in se spraševala, čemu vsa ta komedija, ko pa je že zdavnaj vse odločeno? Koliko je bilo v prvi povojni dobi pri nas manifestacij, demonstracij, res, za vsak nič so zganjali skupaj ljudi, da so potem glasno mlatili prazno slamo. In ker nisem znala napisati česa spodobno uradnega, sem dala duška svoji jezi in napisala sem le osem kratkih stavkov o Primorski pod fašizmom, o njenem trpljenju med borbo; in po vsem tem, sem se spraševala, naj bi diplomati za zelenimi mizami kockali za našo usodo in zganjali kupčije, ki bi dale povod za novo vojno? Potem smo se zbrali v predavalnici in profesorica je prebrala kar smo napisali: najprvo resolucijo nekega tečajnika, potem tisto tovarišice Burjice, ki se je razpisala na dolgo in na široko, in nazadnje mojo kratko, ki je bila vsem najbolj všeč in so jo izbrali za zgodovinski podvig. A ko se je razvedelo, da je moja, so bili nekateri hudo poparjeni, kajti navdušeno ploskati resoluciji, ki jo je napisala buržujka in reakcionarka ni ravno pričalo o njihovi visoki politični zgrajenosti.

Ob nedeljah je bilo udarniško delo na domačem športnem igrišču ob isti uri kot edina nedeljska maša. Seveda je bila maša mnogo krajša kot udarniško delo, a nisi mogel najprej na delo, potem umazan in poten teči k maši, potem spet nazaj na delo. Tudi te ni nihče prisilil, da si šel na udarniško, a vse tečajnice so bile prepričane, da je bolje, če greš. Priznati moram, da nisem hodila na udarniško, pa ne zato, ker bi se bala dela. Toda bližina Blejskega jezera v lepem poletnem času, ko si imel na razpolago ves dan za sončenje in veslanje, je bila s svojo prelestjo vse preveč vabljiva, da bi zabila ves dopoldan ob lopati in samokolnici. A če nisem dovolj zgodaj zginila, če me je, Primorko, jutranja megla vlekla za nos, tedaj so prišla k meni nekatera dekleta s prošnjo, naj bi šla z njimi k maši. Branila sem se, češ da sem namenjena na jezero, a one: »Daj, pridi! Če boš

tudi ti z nami, se ne bo nihče upal obregniti, ker smo šle k maši namesto na udarniško.« In tako sem šla z njimi, slonela v kakem temnem koticu in prvo, kar sva se z Bogom domečila, je bilo, da mi tiste maše ne bo štel v dobro.

Tu na Gorenjskem me je našlo pismo tovarišice Mare Samsa. Poslala mi je dolgo sporočilo in v njem ni niti z besedico omenila najinega nekdanjega spora zaradi moje tako slabe »politične zgrajenosti«. Pisala mi je, da se zdravi v sanatoriju na Golniku in da je tam tudi Sine (major Jože Šubelj - Sine, nekdanji mladinski aktivist in poznejši politični funkcionar XXX. divizije (ali XXXI.) Da je zelo bolan, da pa prav nič ne sodeluje pri zdravljenju, ker se ga je polastil obup in malodušje, da mu je od vse številne družbe, ki jo je imel, ko je bil še politični komisar, ostal zvest samo njegov kurir Dore, drugi, žal, niso več našli časa za bolnega tovariša. In da naj mu vendar pišem, mi je priporočala, če še čutim nekdanje prijateljstvo do njega. Tudi dvema drugima dekletoma je pisala in jima isto priporočala.

Sine — kako bi se ga ne spomnila, pa čeprav je bilo že dolgo, dolgo, kar ga nisem videla in ne slišala o njem. Spoznala sem ga konec leta 1943, ko sem se vrnila iz internacije in sem se pripravljala na poučevanje na partizanski šoli Lože-Manče pri Vipavi. Bil je imeniten, duhovit fant, vedno nasmejan in tovariški, in kadar je prišel v vas, smo se ga razveselili vsi, mladi in stari. Sine — včasih se mi je zdelo, da ga je vojna presenetila v prezgodnji mladosti in da je zato tako lačen brezskrbnega smeha. Kot takrat, ko so naju nagnali z nekega morečega sestanka. Bilo je spomladi leta 1944 in Sine mi je rekel, naj grem z njim, da bom videla, kako deluje naše ljudsko demokratično sodišče. Beseda sodišče je nam Primorcem vedno vzbujala grozo, ker nam je priklivala v spomin posebno fašistično sodišče, a rekla sem si, da to je vendar naše ljudsko sodišče, in da je to drugačno. V kmečki izbi so pri mizah, postavljenih v polkrogu, že sedeli člani sodišča, nekoliko stran pa so oboroženi partizani stražili nekaj nesrečnikov: tri ali štiri mlade ženske in starejša možaka. Gledala sem jih in se spraševala, kaj so neki zakri-

vili, kako jim bodo sodili? In postalo mi je nenadoma tesno pri srcu in sramovala sem se svoje navzočnosti. Bilo mi je, kot bi pasla svojo radovednost nad tujo nemočjo in zagafo. Da bi se nekoliko rešila tesnobe sem vprašala Sineta, naj mi pove, kdo in kaj so člani sodnega zbora. In Sine mi jih je lepo po vrsti imenoval. A tam je sedel neki važen funkcionar z velikim kljukastim nosom in vranje črnimi polizanimi lasmi, ki so me spominjali na laške kvesturine. Kdo pa je tisti? In Sine mi je s svojim čistim ljubljanskim naglasom šepnil, da je to tovariš javni tožilec. Bog vedi zakaj, a meni je zoprno že samo ime — javni tožilec, zato sem skušala oponašati Sinetovo ljubljanščino in nedolžno sem vprašala: »Tako lepo polizane lase ima, pa praviš da je javni 'ušiv'c'?« Tedaj se je Sine tako nezadržno zakrohotal, da mu je poskočila brzostrelka, ki mu je ležala na kolenih, in zropotala po lesenem podu. Člani sodnega zbora so ogorčeno dvignili glave iznad svojih papirjev in molče čakali, da sva odšla iz izbe, kjer so delili ljudsko pravico.

Teško sem si zdaj predstavljala tega živega fanta, prikovanega na posteljo. Takoj naslednji dan sem šla na Golnik in v sanatoriju našla Sineta. Zelo me je bil vesel, a bolezen ga je spremenila; in ker sem ga dobro poznala, sem čutila, kako se sili, da bi bil vesel in zgovoren. In ker se je zavedal te svoje mrzlične, nepristne hrupnosti, se ga je pollaščala zadrega, jaz pa sem se trudila, da bi jo premagala. Potem mu je nenadoma postalo mučno in peljal me je k tovarišici Mari. Toplo, prisrčno me je sprejela. Sedla sem ob rob njene postelje in pogovarjali sva se kot dobri znanki, ki se po dolgem času spet vidita. Mi bo omenila najin nekdanji spor, sem se v začetku spraševala? A mi ga ni, jaz pa tudi ne, in popoldne sva se prisrčno poslovili.

Ko sem spet pešočila z Golnika proti Kranju, sem se spomnila, kako nam je nekoč pripovedovala o svojem begu iz tržaških zaporov. Res ji ni manjkalo poguma in želela sem ji, da bi zmogla tudi bolezen.

Ko sem se po končanem učiteljskem tečaju vrnila na Vipavsko, sem si prizadevala, da bi naročilo tovarišice Mare čimbolj vestno opravila. Saj sem Sinetu nadvse rada pisala, a nisem bila več tisto prešerno, objestno dekle, ki ga je Sine spoznal med vojno. In pisati spodbudna, vedra pisma, ko me je še vso hromila sestrina smrt, mi je bila prava muka. Včasih se mi je zdelo, kot bi se mi v tistem tednu iskanja tam daleč v Furlaniji izsušilo srce. A če sem pomislila, kako je bil Sine pred poldrugim letom takoj po Boženini smrti prijateljsko tovariški do mene, me je preplaval val hvaležnosti, in sedla sem k mizi in mu skušala viliti vero v ozdravljenje in veselje do življenja. A ko sem pozneje prebrala pismo, sem imela vtis, da zveni kot razbiti zvon, in da od boleznin priostrenim Sinetovim čutom to ne bo ostalo prikrito.

Tako sem nekoč v tisti zgodnji jeseni v navalu nenadnega veselja sedla k mizi in hitela izkoristiti svojo vedrino in mu napisati lepo pismo. Pa je potrkalo na vrata in v sobo je vstopila Francka K., predstavnica AFŽ. Nekaj da ji moram pojasniti, je rekla, in me vprašala, če je res, da sem na Bledu peljala pionirje k maši. Takoj sem pomislila na tistih nekaj tečajnic, katere sem v Lescah spremila v cerkev, a one že zdavnaj niso več spadale med ta zgodnji naraščaj, in odgovorila sem ji, da nisem. »O, pa si jih,« je obtožujoče in zmagoslavno rekla in mi začela pripovedovati, kako da so se vrnil pionirji iz gorenjske počitniške kolonije v Begunjah in kako da je bila ona pred dnevi v Lozicah, kjer je eden teh pionirjev pripovedoval, kako lepo je bilo tam na Gorenjskem. A ko so ga vprašali, če so šli kdaj k maši, je on odgovoril, da nikoli, pač pa da jih je enkrat peljala tovarišica učiteljica iz Šembida. Bog nebeški, najraje bi se zakrohotala, saj to je bilo vendar res, da so bili v cerkvi, le če je bila tedaj v cerkvi maša, ne, tega pa zares nisem vedela.

No, zaradi tiste prozorne grožnje, ki je bila v vsej pojavi te šembiške funkcionarke OF, sem z ironičnim nasmehom pripovedovala, kako sem med učiteljskim tečajem v Lescah hodila veslat in se kopat na blejsko kopališče. In da je nekega dne, ko sem spravljala čoln pod lopo ob

kopališču, tam stala gruča otrok in me opazovala. Med njimi je bilo nekaj mojih ložiških učencev in veselo smo se pozdravili. Ker sem opazila, s kakšnim hrepenenjem gledajo čolne, sem jih vprašala, če bi se radi peljali po jezeru. Razumljivo, da bi se radi! Čuvaju sem rekla, da bom vzela čoln še za uro ali dve in pomagala sem malim v čoln. A tam na ploščadi je ostalo še nekaj drobcenih mož, ki tudi niso bili še nikoli v čolnu, in v zboru so me prosili, naj vzamem tudi nje. Vzela sem večji čoln in čuvaj je dovolil, da se je vkrcalo vseh osem, saj so bili majčkeni in suhceni in niso odtehtali štiri odrasle. Najprvo smo se domenili, da bodo lepo mirno sedeli, a da se bom takoj vrnila, če se ne bo kateri držal obljube. Še sedaj jih vidim, kako sedijo kot ujeti med nebom in jezerom in le glavice začudeno in ganjeno obračajo na levo in desno. In kam naj bi jih peljala, če ne na otok? Saj je vendar Blejski otok nekaj, kar mora videti vsak Slovenec, mlad ali star, v takem ali v drugačnem času. V pristajališču na otoku sem privezala čoln in pomagala pridnim, ubogljivim dečkom na suho. Ker sem bila v kopalni obleki in ker sem se z veslanjem pošteno ogrela, sem se kopala, medtem ko so oni tekli v cerkev, kjer so eden za drugim pridno vlekli vrv zvona, si dodobra ogledali otok pa spet pritekli k čolnu. »In če to imenujete peljati pionirje k maši, kar dajte, pa še poročilo napišite!« sem posmehljivo zaključila. »Prav,« je rekla Francka K., vstala in zdelo se mi je, kot bi hotela reči: zaradi tega pa ti le nič ne skrbi.

In kot sem bila prej, ko sem začela pisati pismo Sinetu, vesela, tako sem bila zdaj ogorčena in zagrenjena. Strgala sem začeto stran in zlila v pismo svoj ugovor nad ozkosrčnostjo, omejenostjo ljudi, nad iskanjem krivde za vsako ceno. Potem je prišel Sinetov odgovor. Med drugim mi je pisal, da naj ostanem taka, kot sem, da naj se jim nikar ne dam, da naj ne dopustim, da bi mi uničili živce, ker da jih bom v življenju še prekleto hudo potrebovala.

—o—

Nekaj let je Janko počival v Šembidu, svoji rojstni vasi, pozneje so ga odkopali, da bi ga prenesli v Ljubljano, kjer počiva v parku med zelenjem v grobnici narodnih herojev. Tokrat so vendar povabili tudi očeta, da je prisostvoval pokopu. V Ljubljani je bila velika žalna svečanost v prisotnosti vseh oblasti, in spomnim se, da so bili drugi narodni heroji, ki so jih prenesli v Ljubljano, v partiji že mnogo pred svojo smrtjo, le za Janka je govornik, ki je bral njihove življenjepise, rekel, da so mu prinesli partijsko izkaznico, ko je umiral.

V veliki dvorani, zatemnjeni s črnimi in rdečimi zavescami, so stale na odrih žare s posmrtnimi ostanki narodnih herojev. Rdeči nageljni so žareli in bili kot ogromne kaplje prelite krvi.

V spominu so mi ostale matere junakov iz južnih republik, ki so padli na slovenskih tleh in so zdaj čakali na pokop v Ljubljani v skupni grobnici narodnih herojev. V črnih širokih krilih, s črnimi rutami, ki so obkrožale olivnato blede obraze, so stale kot žalni kamniti kipi in niti mišica ni trenila na negibnih obrazih. In to hladno, izvrstno zrežirano uradno pogrebno svečanost je vznemirilo tiho ihtenje moje matere. Nisem mogla ugotoviti, da bi še kdo drug jokal, a njo je zlomilo in ni se mogla premagati. In meni se je zdelo, da je ta dolgo zadržani tihi mehki jok edina topla človeška nota, ki je režiser ni mogel predvideti in ki je zdaj vznemirjala in opominjala, da v tistih žarah ni samo prah in pepel, ampak srca, ki so nekoč izkrcavela za svetle ideale.

KONEC

GLASBENE BELEŽKE

I.

Za glasbeno življenje slovenskega dela tržaškega prebivalstva je brezdvomno najpomembnejši dogodek pretekle sezone koncertni abonma, ki ga je uvedla Glasbena matica. Prve tri jesenske koncerte smo že zabeležili v predzadnji številki Zaliva. Sledilo je še šest koncertov, ki so vsi bili deležni razveseljivega obiska. V decembru je gostoval ljubljanski ansambel Consortium musicum, ki je pod vodstvom Mirka Cudermana izvajal Haendlov oratorij »Mesija«. Sledil je koncert tržaškega baročnega ansambla in gostovanje zagrebškega godalnega kvarteta. V marcu je ponovno nastopil orkester Glasbene matice pod vodstvom Oskarja Kjudra; v istem mesecu je gostoval slovenski violinist Igor Ozim. Abonmajsko serijo je zaključil znani zbor »Branko Krsmanovič« iz Beograda. Z uspešno izpeljano vrsto abonmajskih koncertov je Glasbena matica dokazala upravičenost svoje pobude in tako obogatila kulturno življenje naše manjšine. Poleg omenjenih koncertov pa je Glasbena matica pripravila tudi tri zaključne akademije svoje glasbene šole, na katerih so nastopili gojenci višjih letnikov in godalni orkester Glasbene matice.

Nekaj koncertov so priredile tudi druge organizacije. Tako je Prosvetna zveza pripravila v decembru gostovanje ljubljanskega akademskega zbora »Tone Tomšič«; sredi poletja pa je - kot gost proseškega prosvetnega društva - nastopil v Kulturnem domu mladinski zbor in folklorna skupina iz Airdrija na Škotskem. Ti so s svojim koncertom pokazali tako raven glasbene vzgoje na svojih šolah, da nas je, v primeri z njimi, tako Slovence (katerim je menda zborovsko petje prirojeno) kakor Italijane (patria del bel canto!) lahko samo sram.

Poleg koncertnih dvoran in gledališč se kot koncertni avditoriji vedno bolj uveljavljajo tudi cerkve. V januarju je bil v cerkvi sv. Antona novega že tradicionalni nastop združenih cerkvenih zborov, ki so izvajali spored božičnih pesmi. Zbor Jacobus Gallus pa je imel tri cerkvene koncerte pri Sv. Jakobu, Sv. Ivanu in na Opčinah. V zvezi z zborom Gallus je vredno še omeniti, da je ljubljansko podjetje Helidon posnelo ploščo 18. narodnih pesmi. To je prva plošča, ki jo je posnel domači ansambel.

II.

Poleg že naštetih koncertov pa je bilo še veliko manjših priložnostnih nastopov, gostovanj v matični državi in internih nastopov šole Glasbene matice. Ni pretirano reči, da je naša manjšina na glasbenem polju pokazala kar razveseljivo vitalnost. Obenem pa moram ugotoviti, da nam naš položaj narodne manjšine povzroča tudi občutne zgube, katerih nihče ne beleži: mladi slovenski glasbenik ali pevec, ki je z uspehom zaključil svoje študije, bodisi na Glasbeni matici ali na državnem konservatoriju ima zelo malo možnosti, da bi svoje sposobnosti razvijal v okviru naše manjšine in tako bogatil njeno kulturno rast. Naj si bo zaradi ekonomskih razlogov ali obetov za umetniški razmah se marsikdo odloči, da s svojim talentom pomaga graditi kulturno stavbo večinskega naroda. Tako se sicer v umetniškem pogledu razvija, je pa dejansko, tudi če ostane zaveden Slovenec, za slovensko glasbeno kulturo izgubljen. Tržaški Slovenci so v preteklosti in sedanosti dali slovenskemu narodu lepo število dirigentov, inštrumentalistov, pevcev in skladateljev in verjetno jih bodo dali nekaj tudi še v bodočnosti. Usojeno jim je, da se v najboljšem primeru zaposlijo izven svoje ožje domovine v matični državi. Ali pa da se vključijo v italijanske glasbene ustanove in se v tem primeru izpostavijo asimilacijskemu procesu. Tudi če se znajo asimilaciji upreti, ne morejo spremeniti dejstva, da dajejo svoj talent na razpolago večinskemu narodu in da se počasi, a nezadržno izključujejo iz slovenskega kulturnega prostora. Taka negativna pot pa ne velja samo za poklicno usposobljene glasbenike, temveč celo za boljše zborovske pevce, katere nam lahko vsak trenutek zvabijo v poklicni tržaški zbor.

III.

Gledališče Verdi je za italijanski del prebivalstva glavni pobudnik glasbenih prireditev. V pretekli sezoni je bilo izvedenih dvanajst oper. Posebej omenim krstno izvedbo opere »Elizabeta« tržaškega skladatelja Giulia Viozzija, ki je imela razveseljiv uspeh. Morda tudi zato, ker se je fabula in deloma glasba držala tradicionalnih načel. Lep oseben uspeh je dosegla hrvaška pevka Božena Ruk-Fočič v naslovni vlogi Wagnerjeve Valkire. Operno sezono je zaključila opera Boris Godunov, ki jo je vodil sedanji direktor ljubljanske filharmonije Oskar Danon.

Spomladanska simfonična sezona je obsegala 9, pravzaprav 18 koncertov, ker je uprava letos uvedla za vsak koncert tudi repizo, namenjeno študentom. Med gostujočimi dirigenti je bil tudi Jugoslovan Lovro von Matačić, ki je ponovno potrdil svoje izredne interpretacijske sposobnosti. Ni pa zapustilo posebnega vtisa gostovanje ruskega dirigenta Svetlanova. Deloma zaradi nezanimivega programa, deloma zaradi izvedbe.

Precej vztrajno deluje v Trstu tudi amaterski godalni orkester Umetniško literarnega združenja. Pod vodstvom Fabia Vidalija je pripravil nekaj stilnih koncertov, katere vedno spremljajo dobro sestavljena pojasnila o avtorjih, stilih in dobah. Škoda, da omejena sestava (samo godala) in amaterska stopnja njegovih članov občutno omejujejo razmah tega ansambla.

Ob koncu sezone je bila še revija mladih pevcev, ki jo je pripravilo društvo »Amici della lirica«. Od desetih nastopajočih pevcev so bili kar trije Slovenci: Marta Valetič, Nora Jankovič in Ivan Sancin. Razveseljivo je, da so se vsi trije odlično uveljavili. Posebno zadnja dva sta bila po mnenju kritikov in poslušalcev od vseh nastopajočih najboljša. Bralca bi tu spet opozoril na misli izrečene v drugem delu teh zapiskov.

In se sprašujem: Ali res mora biti tako, da se naši talenti razgubijo na vse vetrove? Res ni nobenih možnosti, da bi naše talente zadržali v domačem okviru? Saj je Trst, kljub omaloževanju tako imenovanih odločujočih faktorjev, tudi danes še vedno eden izmed upoštevanja vrednih slovenskih kulturnih centrov. To potrjujejo

naši slikarji, naši literati, naše ustanove Slovensko gledališče, študijska knjižnica, Glasbena matica in ne nazadnje tudi naši glasbeni ustvarjalci in poustvarjalci.

PRIPIS

Da naša manjšina ne izgublja svojih najboljših talentov samo na področju glasbe, dokazuje članek, ki ga je napisal M. Šušteršič v Primorskem dnevniku 10. septembra letos. V njem piše primerja finančne razmere italijanskih in slovenskih društev. Zaključuje pa svojo analizo slovenskega športa s sledečimi besedami:

»Na žalost pa bomo ljubitelji slovenske moške odbojke letos pretežno zahajali v telovadnico v ulici Montecengio, kjer bomo občudovali poleg pretežno italijanskih vrhunskih ekip tudi tržaško Arc Lineo. Vsakdo se bo lahko na lastne oči prepričal, da bi lahko bila slovenska ekipa v A ligi, ker bo videl v italijanskem dresu kar pet šestih ekipe slovenskega igralskega kadra, ki je zrasel pri naših društvih. Ta so vanj vložila veliko truda in nemalo finančnih sredstev, s tem pa se danes okoriščajo drugi. Krivcev za to ne iščemo, a sem trdno prepričan, da bomo tako stanje še obžalovali.«

ROM (CIGANI)

V 15. številki italijanske revije *Il Bimestre* je maja 1971 izšel članek o zgodovini in kulturi Ciganov. Cigani se med seboj ne imenujejo tako, kakor jih mi imenujemo, ampak z imenom Rom, kar pomeni človek. To ime so vsa ciganska plemena sprejela šele pred leti. Cigani govore indoevropski jezik — »romanes«. Jezikoslovci so spoznali, da je ta jezik nastal v osrednjih deželah Indije. V teku stoletij se je jezik spremenil od prvotnega jezika, kajti že v tretjem stoletju pred Kr. se je začelo preseljevanje Ciganov. V 11. stoletju pa so začeli prodirati v Evropo. Razumljivo je, da je jezik sprejel mnogo tujih besed, saj je ciganski narod potoval čez dežele, kjer so živeli številni narodi. Njihova prvotna domovina je srednjehodni del Indijskega polotoka. Ker so Cigani v bistvu nomadsko pleme, ne morejo zahtevati, da bi v njihovi pradomovini ustanovili samostojno državo, kjer naj bi se vsi Cigani dokončno zbrali. Čeprav je videti nesmisel, se je Cigan Vanko Ronda pred leti potegoval za ustanovitev take države in sicer ob indopakistanski meji. Zanimiv je tudi predlog nekega jugoslovanskega študenta ciganskega rodu, ki je predlagal, da bi OZN priznala Cigane kot narod brez narodnega ozemlja, kajti ko bi Cigani dobili lastno ozemlje, bi s tem škodili tistim narodom, ki so do tedaj živeli v tistih pokrajinah in nedvomno bi prišlo do vojne, kakor se je dogodilo in se še dogaja v Palestini. Predlagal je še, da bi jih evropske države priznale, da bi jih ne imele za apolide. Dandanes namreč le Sovjetska zveza priznava Cigane kot narod zase.

Bistveno jedro ciganske družbe je družina, ki je ožja in širša družina. Prva je družina, ki jo sestavljajo zakonca in otroci, drugo družino pa sestavljajo vsi sorodniki. Ta vrsta družine je zelo značilna za družbo — Rom.

Čeprav so Cigani skoro vsi krščanske in pravoslavne veroizpovedi, so vendar ohranili nekatere verske običaje, ki se v bistvu ujemajo z običaji srednje-indijskih ljudstev.

V posebnih italijanskih šolah, katere obiskujejo ciganski otroci živeči v Italiji, že štiri leta testirajo te otroke. Na osnovi teh podatkov lahko trdimo, da je šestletni ciganski deček, ki prestopi prag I. razreda, pri učenju manj zmožen kakor istoletni domačin. To zaostalost psihologi pripisujejo dejstvu, da v družini ni nikakršnega kulturnega življenja. Iz teh testov izstopa tudi otrokova značajnost. Da se otrok tako težko ambientira v novem šolskem življenju, je treba pripisati dejstvu, da je otrok v predšolski dobi zelo navezan na materino osebnost. Mati ga skoro nikdar ne graja in v družini je otrok zelo prost. Stik z zunanjim in tujim svetom pa je tudi za otroka zelo težaven. Že v ranih letih se otrok zaveda, da ga ostali, tuji otroci podcenjujejo. Mladi Cigan ne pozna mladosti, kajti takoj ko pride v stik z nedomačini, spozna, da je življenje zanj težko, prične sovražiti vse to, kar ne spada v cigansko družbo. To sovraštvo se pri nekaterih osebah kaže v poznejših letih v laganju in v tatvini.

Če nam beseda literatura pomeni le to, kar je napisana, je potemtakem ciganski narod ima res malo, če pa prištevamo k literaturi tudi ljudsko pesništvo, ki se je ohranilo do današnjih dni po ustnem izročilu, imajo Cigani prav tako obširno slovstvo kakor drugi narodi. Ljudsko pesništvo bogatijo kratke pesmice, ljudski epi, zgodbe, pripovedke in pravljice. Vsebina teh ljudskih del je ostro orientalskega značaja, ki spominja na vsebino indijskih zgodb. Cigan je seveda v teh zgodbah vedno junak, zmagovalec ne-Ciganov in s svojo spretnostjo večkrat prekosi svetnike in Boga.

Poleg tega bogatega ljudskega pesništva, je moč zaslediti vedno bolj številne moderne pesnike in pisatelje ciganskega rodu, ki pišejo v lastnem jeziku in ki svoja dela tudi prevajajo.

IZ DNEVNIKA

17. maja

Kafka: »Današnje množice se upirajo slehernemu poenotenju, sredobežne so, ker nimajo zakonov, ki bi urejali njihovo notranjost.«

Janouch: »In kako razlagate vzpon nacionalnosti?«

Kafka: »To je dokaz, da je moja trditev pravilna. Človek hrepeni po tem, česar nima. Tehnični napredek, ki je zajel vse ljudi, jim odvzema njihove značajske sposobnosti. Zato se zatekajo v nacionalnost. Nacionalno gibanje je odpor proti grobemu vmešavanju civilizacije.«

(Gustav Janouch - »Colloqui con Kafka« - Martello editore, 1952)

19. maja

V Celovcu pogovor z dr. F. Zwitrom, dr. J. Tischlerjem in Jankom Messnerjem o pripravah za občni zbor »**Mednarodnega združenja za obrambo jezikov in kultur**«. Ploden dopoldan za mizo tihe in odmaknjene restavracije. Dr. Franc Zwitter je ponudil pomoč pri organizaciji srečanja, zanimal se je za podrobnosti. Vse kaže, da bo v Celovcu julija poleg stika s tujimi predstavniki pomembno predvsem to, da se bomo sestali na vseslovenskem zborovanju.

20. maja

Pogovor z ugledno osebnostjo Narodnega sveta. Že prej sem vedel o gmotnih težavah katoliškega slovenskega tednika in da so pričakovali pomoč matičnega središča. V Celo-

vec naj bi prišel France Popit, namesto njega pa se je pojavil predstavnik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Ta se je obregnul v nerodno formuliran stavek dr. Vospornika, ni pa hotel upoštevati načelnega stališča predsednika Narodnega sveta. Sarkastično je celo vprašal: »Kaj vam komunistični denar ne smrdi?«

Pripomnil sem, da ne glede na malo diplomatsko uglasjenost izražanja (!) predstavnik Socialistične zveze Slovenije nima pravice govoriti o samo komunističnem denarju, ker Slovenija vendar ni vsa komunistična. Saj tudi OF niso spočeli zgolj marksisti, povečini borci niso bili komunisti, SZDL pa je načelno vsenarodna. Rekel sem še, da če naj bi bila pomoč, ki bi jo Slovenija dala katoličanom na Koroškem, komunistična, potem bi morali v Sloveniji ustanoviti neki center, ki bi zbiral sredstva za zamejske revije, časnike, društva, ki so v kritičnem položaju in niso komunistična ali pa se ne morejo obvezati, da bi zavoljo pomoči zgubili del svoje avtonomije.

Predstavnik Narodnega sveta je pripomnil, da med obema vojskama v Ljubljani niso delali razločkov, ko je bilo potrebno pomagati zamejskim ljudem in njihovim organizacijam.

Tako je pogovor, ki je zavoljo pomladnega ozračja lepo obetal, spet zašel v slepo ulico slovenskega provincializma. Najbolj pa me je prizadelo, da je mogoče imeti tako razmerje do narodnih delavcev, ki nimajo ne vil ne vikendov. Napadlo me je spoznanje, da bo potrebno drugače začeti z nacionalnim gibanjem, če nočemo, da ga matična država dokončno zavozi doma in v zamejstvu.

21. maja

Včeraj bi mi skoraj ušel zanimiv podatek o Ernestu Fischerju, marksističnemu pisatelju in filozofu, ki sem ga vneto prebiral lansko jesen. Po vojski je bil Ernst Fischer avstrijski minister za prosveto. In takrat je izjavil, da ne sme priti niti ped koroške zemlje pod Jugoslavijo, tudi če je ta socialistična.

Pri tem sem pomislil na svojo naivnost, ko sem taistega filozofa lani na srečanju Pen klubovcev v Portorožu spraševal, če poglobitev narodnih prvin lahko človeku pomaga pri reševanju iz alienacije.

Naj stvari obračam tako ali tako, je narodnost komunistu samo pripomoček za zrevolucioniranje množic. Lenin je res napisal nekaj poštenih stavkov o narodni samobitnosti, a vse kaže, da je tudi tiste teze rodila predvsem taktika. Zakaj če ne, bi **vsaj v eni** socialistični državi imeli zgled poštene rešitve narodnega vprašanja. Takega zgloda pa nimamo.

5. junija

Utrinek o Camusu. Njegovi prvi spisi. **L'Envers et l'endroit. Noces. L'été.** To je Camus, kakršnega sem slutil in sem ga pred leti odkril z navdušenjem samotarja. Neverjetno je bil zaljubljen v morje. Pa to ni samo lirika; pogled na čistost in na širino mokrega elementa mu zmeraj znova prinaša podobo antičnega človeka. To mi zdaj potrjuje vloga posebnega protiigralca, ki jo ima morje v **Kugi** in pa v **Tujcu**.

Nekaj podobnega bi veljalo za Pirandella. Ne v dramah, v proznih delih.

18. junija

Lawrence Durrell. **Justine.**

Nessim o Justine: »Ne morem reči, da ni nikomur storila nič hudega. Vendar tisti, katerim je kaj hudega naredila, so postali rodovitni. Prisilila je človeka, da se je ločil od svojega starega jaza. In nujno je bilo, da je to bilo boleče...«

Idem.

Obrnila sva se eden k drugemu kakor krili vrat, ki se zaprejo nad preteklostjo, izključujoč vse drugo, in preprosta sreča njenih poljubov je začela, kakor zaporedne lise tempere, sestavljati temo, ki naju je obkrožala.

Idem.

Kakšen neverjeten talent za kvarjenje imamo pisatelji. Samo to vem, da s svojim vsakodnevnim in mučnim vrтанjem nisem Justine naredil samo manj odločno, ampak tudi bolj zavestno nepošteno...«

(Asociacija z Odile v Mauroisevih **Climats.**)

15. junija

Na Spacalovi razstavi v Kromberku. Nekaj prijateljskih pomenkov. Mogoče bi najbolj zalegla študija z naslovom **Uredniki primorskih revij in cenzura**. A o tem bo potrebno napisati kaj več najbrž že v bližnji prihodnosti.

Neprijetno pa so me presenetili v lepem katalogu, izdanem o priložnosti razstave, stavki, ki jih je urednik vzel iz mojega uvoda prvi monografiji o Spacalovem delu, ki jo je izdal sam. Bil je to čas socialnega realizma, ko so Spacala napadali vsi kritiki in se je iz njega norčeval Pavliha (Kdo pa je tole stvar spacal? To je akademski slikar Lojze Spacal.) Tedaj sem branil njegovo delo kot sad tržaške slovenske uporniške kulture. Zdaj pa so taki citati, vzeti iz teksta, ki ga je rodila doba, o kateri obiskovalec razstave nič ne ve, skorajda izraz nerazumljivega pretiravanja.

Ko o teh svojih vtisih pravim umetnostnemu kritiku, se trpko nasmehne ob ugotovitvi, da se zdaj ponašajo s Spacalom prav tisti, ki so nekoč vodili gonjo proti moderni umetnosti. Politični voditelji so čez noč spremenili svoj okus in obesili v sprejemnici sliko umetnika, katerega so prej kazali ljudstvu kot zasramovanja vreden objekt.

21. junija

V komentirani izdaji Pellicovih »Mojih ječ« sem danes prvič zasledil, da so bili pisateljevi predniki Provansalci. Priimek naj bi se prvotno glasil Pellicot, uporabljali pa so obliki Pelicò in Pellicò, komaj pisateljev oče je odpravil naglas in tako italijaniziral priimek, **riducendolo a forma italiana**, kakor pravi komentator. Zanimivo je pri tem zvedeti, da se je

Pellicova mati pisala Tournier, pa da si je Silvio z bratom in sestro dopisoval v francoščini. Prav tako ni brez pomena, da se Vincenzo Gioberti pritožuje nal Pellicovim jezikom, ki da razkriva, kako se pisec ni dostojno naučil italijanščine ne v šoli ne iz živega govora!

Spet eden značilnih primerov, ko tujerodec postane ne samo glasnik neke narodne biti, ampak celo simbol njenega boja za uveljavitev in samostojnost. Na Tržaškem lahko postrežemo z nešteto primerov, od Slataperja (Zlatoper) do Oberdana, sina Slovenke Oberdankove, in do vseh iredentistov, ki so imeli in imajo slovenske in hrvatske priimke.

23. junija

Gaspere Barbiellini Amidei **Il minusvalore**. Avtor je poprej napisal knjigo o Maritainu; zdaj pa je njegovo novo delo doživelo že ponatis zavoljo miselno in stilistično izdelanih razprav o družbi, ki razen svojega potrošniškega nemira nima nobenega sublimirajočega smotra. Za nas, ki vidimo v narodnih prvinah medij v boju proti planetarni uniformnosti, je v Amideievi knjigi zanimivo poglavje, ki ima naslov »Umirajoče kulture«. Na strani 115-116 je odlomek izrednega pomena: »... uničevanje izročil sega do samega srca naše kulture in skuša izruvat i idejo o dobrem in zlu, spoštovanje rajnkih, sposobnost upora pred puhlostjo in pred manipulacijami javnih prepričevalcev, moč za boj proti sovražnikom naravne harmonije in proti špekulantom in onesnaževalcem okolja. Marksisti dokazujejo, da je ljudsko izročilo bolehalo zavoljo razmerja nadmoči vladajočih razredov. Res je: ta je bila kakor žig, ki je pomenil izključitev in zatiranje. Ampak ko je trpljenju sledilo trpljenje, življenju spet življenje, so si kmet, hribovec, podeželan ustvarili neki svoj prosti svet resnice, vsekakor pa neko vrednost besed, podob, hotenj, upora, religiozna spoznanja, pazljivosti: ta njihov svet je zahteval, da ga kdo razširi, ne pa, da ga eliminira.«

Knjiga, ki bi morala najti prevajalca. (Založba **Rizzoli**, 1972)

Preseneča me, da se na Slovenskem še nihče ni potrudil, da bi, če že ne v celoti poslovenil, vsaj z izvlečki opozoril na Levy Straussov esej **Race et histoire**, ki ga je v knjižnici izdal Unesco že 1952. leta.

Nekaj odlomkov.

»Znanstvena in industrijska revolucija na Zahodu zajema čas, ki odgovarja poltisočinki celotne dobe obstanka človeštva. Zato bi morali biti zelo previdni, preden bi trdili, da ji je usojeno popolnoma spremeniti njegov smisel.«

»Kdor bi cenil kulturne doprinose, nabite s tisočletno zgodovino, s težo misli, trpljenja, želji in muk ljudi, ki so jih uresničili, primerjajoč jih izključno vzorcu svetovne civilizacije, ki je še prazna formula, ta bi jih nenavadno osiromašil, jim odvzel bistvo, tako da bi ostalo samo ogoljeno okostje.«

»Skušali smo dokazati, da resnični prispevek nekih kultur ne more biti v seznamu njihovih specifičnih iznajdb, ampak v **diferencialnem odmiku** med njimi.«

»Svetovna civilizacija ne more biti drugo kot koalicija na svetovni ravni vseh kultur, katerih si vsaka zavaruje svojo izvornost.«

»...nemogoče si je zamisliti človeštvo, ki bi se vdalo v enoten način življenja, zakaj tako človeštvo bi bilo okostenelo.«

»Potreba, da se obvaruje različnost kultur v svetu, kateremu grozita monotonost in enoličnost, ni ušla mednarodnim ustanovam. Te so spoznale, da ne bo zadostovalo, če hočemo doseči cilj, da ponegujemo lokalne tradicije in podaljšamo življenje preživelim oblikam. To, kar je potrebno rešiti, je različnost, ne zgodovinska vsebina, ki jo je vsaka doba določila in katere ne more prenesti naprej.«

»Strpnost ni kontemplativno stanje... je dinamično ho-
tenje, ki naj prevede, razume, spodbudi to, kar hoče biti. Raz-
ličnost človeških kultur je za nami, okoli nas in pred nami.
Eno edino zahtevo ji lahko postavimo... naj se uresniči v
oblikah, katere vsaka naj bo doprinos k čim večjemu ve-
likodušju drugih.«

27. junija

Ob strukturalistu Levy Straussu je govor Ericha Fromma
(*Il cuore dell'uomo*, Carabba 1965) o potrebi po poudarjanju
človeštva na račun narodnih specifičnosti, zelo ohlapen in
neživljenjski. Za Fromma je navezanost na svoj rod narcisi-
zem, katerega naj bi nas rešila vzgoja v univerzalnem duhu.
Ne zgodovine nekega ljudstva, ampak zgodovine človeštva
naj bi se otroci učili v šoli. Na dlani pa je, da vzgoja v takem
človeškem, svetovnem duhu, kakor koristi velikim državam,
velesilam, ki od take vzgoje nimajo kaj zgubiti, ampak kve-
čjemu samo pridobiti, lahko majhne narode samo psihološko
pripravi na asimilacijo.

Bistvo vprašanja pa je, kako zavarovati narodno identi-
teto vseh kultur, tudi majhnih ali pa primitivnih. Bistvo
vprašanja je v določitvi pomena narodnih prvin v zdravem
čustveno - razumskem razvoju človeka. Marsikateri tudi do-
bronamerni internacionalist pa si človeštvo predstavlja kot
skupek številnih posameznikov, od katerih »vsak nosi v sebi
vse človeštvo«. Podobne so v socialističnih državah teze o
bratstvu med narodi, o bratstvu, ki se razvija v prid močnej-
šemu in gospodovalnejšemu, v Sovjetski zvezi na primer v
prid Rusom. Zato so take mislečeve teoretične mesijanske za-
misli o enotnem človeštvu toliko časa samo iluzije, škodljive
za šibkejše narodne skupnosti, dokler v filozofovih tezah
kategorija narod ne bo našla mesta, ki ji gre.

idem, 27. junija

Nadvse spodbuden za vse, ki naj bi bili tako rekoč
supertradicionalisti, ker se zavzemamo za revalorizacijo na-

rodnega, je Sartrov uvod v knjigi Gisèle Halimi **Le proces de Burgos**. Prebral sem ga že lani, ko sem iz Lyona odšel v Perpignan, zajetne knjige pa nisem kupil, da bi mi ne oteževala prtljage. Zdaj sem v baskovskem časniku **Enbata** (Bayonne) našel ponatis Sartrovega uvoda.

Tako se mi zdi, zdaj ko Sartre ugotavlja to, kar smo nekateri pri nas že zdavnaj spoznali, kakor da smo nazadnje vendar prišli na zeleno vejo. Ne samo zato, ker imamo eksistencialističnega filozofa na svoji strani, kar ni malo, ampak zavoljo upanja, da bo utemeljenost našega spoznanja kljub vsemu počasi prodrla v zavest današnjega človeka. Zakaj Sartre se ne bojuje samo proti kulturnemu genocidu, kakršen je na primer prepoved baskovščine v Španiji (pri nas slovenščine v Beneški Sloveniji od leta 1866!), temveč se, čeprav na kratko, filozofsko loti vprašanja narodne bitnosti. Baskovski človek, pravi, se bo uprl univerzalizaciji, ki mu jo vsiljuje španski jezik in njegova kultura, zanikal bo španskega človeka v sebi s tem, da mu bo postavil nasproti svojo baskovsko kulturo (contre-culture). Tako bo z zanikanjem humanističnega univerzalizma španskih centralnih oblasti našel svojo identiteto.

Še pomembnejše je Sartrovo spoznanje, da baskovski komunisti in drugi levičarji nimajo kaj iskati v vrstah ilegalne španske komunistične partije. Ko bi se s španskimi komunisti bojevali za delavstvo in za odpravo frankistične buržoazije, bi se Baski, pravi Sartre, bili za abstraktnega človeka, za abstrakten socializem. Če poleg tega vzamemo v poštev, pravi, da španska komunistična partija gleda na Baskijo samo kot na zemljepisno posebnost, potem je nujno, da se za narodno samobitnost Baski bijejo avtonomno. (Zanimivo, kako je francoski filozof ugotovil za Baske v Španiji, in to velja v Franciji tudi za Bretonce, Okcitanke, Katalonce itd., kar smo nekateri slovenski kulturniki poudarjali, ko je šlo tako v Italiji kakor v Avstriji za sodelovanje z državnimi stranikami!)

Ne samo to. Sartre ugotavlja, da je, ko gre za pravice narodne skupnosti, zgrešeno iskati rešitev na podlagi razred-

nega boja. Samo po sebi umevno je, ugotavlja, da narodna skupnost, ki je ogrožena, mora nujno strniti vse svoje sile, da se reši uničenja. (O tem je bil prepričan že Mazzini, ko je šlo za združitev Italije. To so vedeli južni Tirolci, ki so se kot narodni subjekt bojevali za svojo avtonomijo. To je zdaj spoznala ETA v Baskiji. Tega pa niso razumeli slovenski voditelji, ki so poslali ljudi v italijanske in avstrijske državne stranke in jih tako razpršili. Odločili so se za samomorilno politiko, da bi izpolnili želje matične države, obenem pa dali potuho svoji lenobi in svoji neizvirnosti; nekateri pa tudi zato, da so si preskrbeli ugleden stolček. Vse skupaj pa so lepo zamaskirali z ideološkimi parolami.)

28. junija

Sartre ni povedal nič novega, vendar je nekaj ugotovitev boljše formuliral, kakor smo jih doslej mi. Tudi socialistične države imajo kolonialistične nagibe, pravi, zato ne samo na zahodu, ampak tudi na vzhodu socialna trenja dobivajo etnične dimenzije. V Sovjetski zvezi omenja predvsem Ukrajino, potem Jugoslavijo. Zelo dobra je formulacija, da se ogrožena skupnost v tuji stranki bojuje za abstraktnega človeka, Župančič bi rekel takemu človeku »votel človek«.

2. julija

»Kakor je Zaliv, ki ga pooseblja Boris Pahor, začel izredno pogumno in koristno soočanje s stanjem v matični domovini in posebno z odnosom njenih vodilnih krogov do narodnostnih vprašanj, posebno tistih v zamejstvu, tako tudi opazimo, če človek nekoliko postrga lupino in pogleda vsebino, znano in na Slovenskem posebno razširjeno zaverovanost v lasten Prav, v svojo odrešilno in odločilno vlogo (kot da bi bili vsi drugi oprode), staro pojmovanje narodovega voditelja in sodnika, ki ve, kaj je dobro in kaj je slabo.« (Dr. Vladimir Vremec, **Slovensko usodo krojimo vsi**, Trst 1971).

Iz teh besed bi lahko sklepali, da revija **Most** ne ve, kaj je dobro in kaj je slabo; obenem bi tudi lahko sklepali, da se revija **Most** ne zanima, da bi imela svoj Prav.

Zakaj potemtakem izhaja?

Če pa kako svojo idejo vendar ima in jo skuša na svojih straneh posredovati bralcem, potem je vprašanje, kako se ji posreči, da se izogne skušnjavi, da ne bi postala »narodni vodnik in sodnik«!

Saj revije so v vseh literaturah, v italijanski na primer in v francoski prav tako kakor v slovenski, zmeraj igrale vlogo oznanjevalk novih pogledov in so se v njih spoprijemala različna svetovno nazorska, umetniška itd. mišljenja.

Če je pa to res, zakaj je potem samo **Zaliv** »zaverovan v lasten prav«?

Nekaj temeljno nelogičnega je v vsem tem pisanju. Vsekakor pa ima človek vtis, kakor da dr. Vremeč druge »zaverovanosti« vase še kar mirno prenaša. Zalivova pa mu gre na poseben način na jetra.

7. julija

Nekaj pomembnih ugotovitev prof. Janka Pleterskega (Naši razgledi, 15. januarja 1971.), ki jih komaj danes prepisujem.

»Kakšna bo historična teorija o narodu čez 500 let, ko narodov morda res ne bo več, ne moremo vedeti. Skoraj gotovo bo drugačna kot sodobne. A nekaj je, kar moramo vedeti danes: narodi so (Slovenci smo) in to je njihova (naša) poglobljena značilnost in razlog obstanka. Življenje ne potrebuje opravičila.«

»Samoobrambna etika nacionalne individualnosti je pri Slovencih, gledano z vidika zgodovinskega procesa, vselej bila v resnici etika upornišтва. Takšno etiko ne samo, da moremo v sodobno slovenstvo vključevati, mislim, da brez nje sploh ne moremo biti.«

»Kdor le enkrat občuti tisto prav neverjetno sovraštvo do Slovencev, ki nenehno in premišljeno veje iz tiskovin kake »Kärntner Landsmannschaft« ali »Kärntner Heimatdienst« in drugih podobnih »pressure groups«, ki zajemajo v naši so-

seščini ljudi vseh razredov in vseh ideoloških usmeritev (brez KPA) in ki diktirajo strankam in oblastem ravnanje s Slovenci, ta ne bo omahoval in spraševal computerjev za odgovor. Odpor takšnemu sovraštvu in sistemu, ki ga poraja, je preprosto dolžnost, stvar človeške poštenosti, če že drugega ne. Seveda pa tudi tukaj žal dostikrat velja, da sita vrana lačni ne verjame in si zato raje poje pesem zadovoljnega Kranjca. Pa vendar vemo vsi, da je tisto, kar se dogaja na Koroškem, bilo in še je namenjeno nam vsem. Koroška historiografija slej ko prej kuje ideologijo, katere temeljna teza je, da se Slovenci sploh niso imeli pravice konstituirati kot narod.

Koroški »Geschichtverein« je v slavnostni številki svoje revije »Carinthia«, namenjeno informiranju zborovalcev »jugovzhodne« zgodovinske komisije iz Münchna, ki si je leta 1965 za mesto svojega zborovanja izvolila Celovec, to tezo učeno, a dovolj razločno povedal. Po tem mnenju so Slovenci svoj politični nacionalizem, t.j. hotenje po enakopravnosti in osamosvojitvi, zgradili na jeziku kot edinem kriteriju, ta njihov jezik pa je etnični rudiment. Takšen politični nacionalizem ni nič drugega kot življenjska volja fizično razpadlih vrst, ki sicer niso zmožne integracijskega impulza za kako oblikovanje, zato pa njihova dinamika stremi samo po brezstrukturni sumaciji in je agresivnega značaja. Slovensko ljudstvo ni upravičeno na takšno prizadevanje po brezstrukturnem bohotenju vrste na račun življenjske skupnosti in (nemškega) življenjskega prostora.« Tako »Carinthia«.

Slovenski akademik je v »Delu« reagiral na to teorijo in opozoril, da njeni avtorji našo popustljivost razumejo le kot slabost in da je proti njej umestna le trdna odločnost. Opozorilo je bilo preslišano.» (Podčrtal jaz)

9. julija

»Moramo začeti strašno vestno samemu sebi živeti (kot narod), da bomo živeli v vesoljstvu. — Ne obupati!«

Jože Plečnik iz pisma F. S. Finžgarju)

15. julija

Mejni prehod. Toplota. Avtomobili so v vrsti svetli hrošči, ki se jim izpod zadkov vzdiguje sivkasta para. Miličnik je stopil iz zasteklene kajbice in stoječ na pomolu zaporedoma žigosa potne liste turistom, tržaškim ljudem pa dovolilnice.

Ko ima moj potni list v rokah, pa samogibni gibi njegove roke naenkrat zamrejo. Misel mu je spodrsnila. Tako nas vse pusti in odide v svojo stekleno utico.

Vrsta čaka.

Tihotapec z mamili?

Mednarodni ropar?

Saboter?

Posiljevalec mladoletnic?

Vidim ga, kako skrbno lista svoj črni zvezek in išče pod črko P. Žal mi je, da se vozniki v avtomobilih potijo, medtem ko ugibajo, kakšna tiralica Interpola me zasleduje. Saj si ne morejo niti v sanjah misliti, da gre za nekega **Odiseja**, ki je bil pravzaprav čudak, ko pa je imel svojo kamnito ltako nad vse rad.

No, nazadnje se mož postave vrne, spotoma mi ožigosa potni list, ne zmeni pa se zame. Nič kaj prida si ne obeta od takegale nepridiprava, saj če so ga že enkrat dali med zločince, je zmeraj mogoče, čeprav je zdaj njegovo ime prečrtano, da spet kaj nemarnega nakuha.

20. julija

V mariborskem »Večer« dežurni reporter danes piše o akciji, ki naj bi jo izvedla v Sloveniji velika podjetja, tako da bi vsako financiralo eno izmed slovenskih prosvetnih društev na avstrijskem Koroškem. Zamisel je pomembna, in če je Tovarna avtomobilov v Mariboru podprla slovensko kulturo v Železni Kapli, ni nobenega razloga, da bi drugi zgledu ne sledili. Vendar je vprašanje pomoči koroškemu slovenstvu poprej treba rešiti načelno, ker ne gre samo za denar-

no podporo pevskemu zboru ali dramski skupini, ampak za premik v pojmovanju in, zakaj ne, v čustvovanju slovenske matične javnosti.

Potrebno je, da se slovenski človek prebudi iz narkoze, kateri je ime »dobrososedski odnosi«. Ozračje prijateljstva, ki naj ga rodi sosedstvo, je seveda dobrina, kateri se noben pacifist ne more odreči, vendar hovaniranje dobrega razmerja med sosedmi ne sme biti kamuflaža za brezbržnost oziroma za apatijo. Aroganca, katere so deležni na Koroškem slovenski ljudje, je sad dolgoletnega sprejemanja absurdnega stanja, ko država zmagovalka dopušča, da država premaganka krši določbe mirovne pogodbe.

21. julija

V zvezi z včerajšnjim zapisom sem poiskal stran sobotnega »Dela« (17. maja 1972), ki je posvečena govoru podpredsednika izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije dr. Franceta Hočevarja na skupni seji republiškega in gospodarskega zbora skupščine.

Govor bi lahko ocenili kot pošteno sestavljen seznam pravičnih zahtev zamejskih slovenskih narodnih skupnosti. Dr. France Hočevar je združil v celoto vse, kar Slovencem v Italiji in Avstriji in deloma tudi na Madžarskem že vsa povojna leta manjka, da bi lahko zaživel kot **neogrožena** narodna skupnost. Argumenti dr. Hočevarja so argumenti zamejskih slovenskih ljudi, zato je njegov govor nedvomno razločna strnitev vsega nerešenega.

Manj pa prepričajo zagotovila, da sta matična država (Slovenija in tudi Jugoslavija) naredili **energične** korake, ko je bilo potrebno. Naj navedem: »Naša republika in Jugoslavija sta najenergičneje in najodločneje reagirali, kadar je bilo to potrebno.«

Zelo koristno bi bilo, ko bi zamejski ljudje vedeli za takò odločno reagiranje, zakaj če bi matična in zamejska javnost bili poučeni o takih protestih, bi takò vedenje nedvomno zelo ugodno vplivalo na njuno zavest in ponos. A dr. Hočevar

hitro zatem dodaja:» Ne moremo pa sprejeti izhodišča, da je zaostrovanje edino sredstvo, s katerim naj se rešuje vprašanje manjšine.«

Zanima me, kaj je za dr. Hočevarja **zaostrovanje**. Je zahteva, naj matična država terja uresničitev določil londonškega memoranduma in avstrijske državne pogodbe zahteva po zaostrovanju? Če je taka zahteva zaostrovanje, potem tako zaostrovanje zagovarja tudi dr. Hočevar nekje na sredi svojega govora. Mogoče pa je tudi seveda, da če zahtevam jaz, kot zamejski Slovenec, od matične države, naj ravna tako, kot ji to nalaga podpis pod mednarodnima sporazumoma, mogoče je, pravim, da težim po zaostrovanju; če pa izpolnjevanje take dolžnosti zahteva v svojem govoru v Ljubljani član slovenske vlade, potem je taka njegova zahteva samo izraz »dobrososedskih odnosov«. No, saj v bistvu to tudi zares je, zakaj Bojan Lubej je nekoč, ko je za neko okroglo mizo sedel poleg mene, izjavil, da »mi zmeraj postavljamo, ko se pogovarjamo s sosedi, zahtevo po izpolnitvi pravic manjšin, samo da te zahteve ne postavljamo kot pogoj.«

Kaj to pomeni, da **zahteve ne postavljamo kot pogoj**? Čisto preprosto in samo to, da druga stran vé, da bo lahko mirno sklepalala trgovske, kulturne itd. sporazume, ne da bi jo kdo zavoljo nesprejemljivega ravnanja s slovensko narodno skupnostjo poklical na odgovor.

In druga stran prav dobro tudi vé, da če bi zares prišlo do »najenergičnejših« reagiranj, bi to bil samo davek, ki bi ga matična država morala odšteti razburjeni slovenski javnosti. Da je to res, potrjuje naslednji stavek:» ...ostro reagiranje dà lahko rezultat le, če se uporabi takrat, kadar je v resnici potrebno.«

Ker je položaj npr. koroških Slovencev tak, da je korenito zavzemanje zanje zmeraj **v resnici potrebno**, potem ima tisto ostro reagiranje, o katerem govori dr. Hočevar, samo priložnostno deklarativno vrednost. Saj ne gre za to, ali matična država protestira (bolj ali manj ostro) zavoljo nekega nacističnega dejanja, ko pa dosledno sprejema tako ravnanje s

svojimi zamejskimi ljudmi, kakršnega nista sprejela ne avstrijska oblast ne avstrijsko javno mnenje, ko je šlo za južno-tirolske ljudi.

Stvari bi moral dr. Hočevar, ko bi se hotel razlikovati od doslej postavljenih uradnih trditev, postaviti drugače. Vprašati bi se moral, ali je prej ponos ali je prej »dobrososedski odnos«. Če oče pusti, da mu kdo trpinči otroka, zatrijuje pa, da takó ravna, ker ne mara kaziti odnosa, ki ga ima do tistega, ki mu otroka mrcvari, potem se moramo vprašati, koliko očetovskega ali sploh samo človeškega čuta ima tak oče. Gre v bistvu za to, ali postavimo moralno resnico pred funkcionalne koristi ali pa imajo te prednost.

Dr. Hočevar zelo lepo ugotavlja: »Položaj Slovencev v zamejstvu ne more biti stvar trenutne emocije ali občasnih manifesta ij...« Da pa ne bi s tem stavkom preveč povedal, doda, da položaj Slovencev v zamejstvu »ne more biti predmet politikantstva in maksimalističnega pretiravanja, kar ni v nobeni zvezi z resničnimi interesi našega naroda...«

V zamejstvu bi bili dr. Hočevarju hvaležni, ko bi nam nekoč ob kaki drugi slavnostni priložnosti razkril, kdo na Slovenskem, seveda v zvezi z našimi zamejskimi ljudmi, »maksimalistično pretirava«. Prav bi namreč bilo, ko bi človek zvedel, v čem je bistvo takega maksimalizma. Zakaj če maksimalizem trdi, da je mirno sprejemanje takega položaja koroških Slovencev, kakršno je danes, za matično državo sramotno, potem tak maksimalizem zasluži, da zanj zvemo, ker je dokaz, da čut za čast in čut za ponos v našem narodu še ni zatri.

22. julija

Dan vstajē.

Matej Bor ima v »Delu« z rdečilom uokvirjen prispevek. Konča pa se tako: »Vedno znova pa se moramo vprašati, ali smo res storili vse, da ne bi iz naroda dejanj postali spet samo narod številkk, ki seštevā svoje račune in svojo malo-

številnost. In maja z glavo nad njo, kot da ne bi dajala ravno ta maloštevilnost naši vstaji zoper armade smrti še prav posebno veličino.«

Pripomnil bi, da se kljub pretekli **veličini** obnašamo tako, kakor da bi se zdaj čutili krive, ker smo se uprli tistim, ki so nas hoteli pokončati. Vedemo se, kakor da smo se naenkrat zavedli, kako smo se nekoč spozabili in zgubili glavo; zdaj smo se streznili in smo prav natakarsko uslužni najbolj s tistimi, ki so bili najbolj rabeljski in naše ljudi še danes očitno (v Avstriji) ponižujejo.

24. julija

Glede vprašanja dobrega sosedstva in teorije, naj bomo zamejski most, bi navedel to, kar sem poudaril na občnem zboru Slovenskega zdravniškega društva v Kopru 1971.

»Nič nimam proti mostu. Sem za evropsko sožitje, za odprte meje, za prosto izmenjavo kulturnih dobrin. Vendar ko je govor o narodni skupnosti, ki naj bo most, odklanjamo tako formulo, dokler narodni skupnosti v tuji državi ni omogočen status subjekta. Biti most za trgovsko povezavo med dvema sosedoma je poniževalna vloga neke narodne skupnosti in samo nji v škodo. Ne moremo postati ekipa prevajalcev in prodajalcev italijansko - slovenskih in slovensko - italijanskih slovarjev. Ne Slovenci na Tržaškem, Goriškem in Beneškem ne Slovenci na Koroškem ne bomo sprejeli ideje o mostu, ki nam ga ponujajo politično - konjunktorni načrti, če ne bomo prej imeli statusa spoštovanega Evropejca dvajsetega stoletja.«

(Obala, december 1971.)

idem, 24. julija

Dr. Hočevanja bi vprašal, ali je maksimalizem tudi to, na kar opozarja Vlado Benko v »Naših razgledih«: »Po določilih 35. člena državne pogodbe z Avstrijo se lahko spori o manjšinskih vprašanjih - na zahtevo ene od strank - predlo-

žijo posebni komisiji, ki jo sestavljajo po en član strank v sporu in tretji član, ki ga imenujeta skupno. Če pa pride do nesoglasij v zvezi z imenovanjem tretjega člana, ga imenuje generalni tajnik OZN.«

Da bi tako komisijo sklicali za ureditev dvojezičnih napisov — maksimalizem?

25. julija

Končal je občni zbor našega Mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur (AIDLCM). Ko sem pred leti postal član te skupščine idealistov, sem se večkrat zelo neprijetno počutil. Posebno se spominjam na srečanje v Andori. Prišli smo z vseh koncev Evrope, bili smo polni apostolske gorečnosti. Vzljubili smo drobno deželico, v kateri smo se zbrali, kot simbol prostosti, ki je bližina velikih sosedov ni ugonobila. Vendar me je prav tam napadel dvom, ali nismo skupinica zanesenjakov, ki naivno verjame, da bo v sodobnem svetu mogoče rešiti na smrt obsojene jezike. Ko sva hitela mimo trgovin s spominki in se ogibala turistom, sem se generalnemu tajniku, svetovno znanem jezikoslovcu Pieru Naertu, spovedal in mu razkril svoj dvom. Odgovoril je, da bi bilo treba ustanoviti etnično internacionalo. Ubogega Naerta je vera, kateri se je predal scela in zagnano, počasi strla. Naše združenje pa se je po njegovi smrti pomladilo, kakor da bi s svojim novim življenjem želelo razveljaviti trpko izgubo.

In odtlej se je ob marsikateri priložnosti vzdignil naš glas. Pa tudi je medtem lepo število pisateljev in znanstvenikov s svojimi deli potrdilo, da so narodne prvine eden izmed pomembnih sestavin človeškega duha. Tako smo povezali vse narodne skupnosti v Italiji, se z njimi srečali v Piemontu, v Špetru Slovenov, v Južnem Tirolu pa spet med Grki v Kalabriji in sredi Furlanov. Vmes smo sklicevali seje v Lyonu, Zürichu, Coiri (Churu), in spet v Lyonu. Pa tudi za nov občni zbor so nekateri želeli, da bi izbrali kraj, ki bi bil nekako

na pol poti med Katalonci, Baski in Bretonci na eni strani pa Furlani in Slovenci na drugi strani Evrope. Zakaj večina udeležencev potujemo na račun svojih prihrankov... A nazadnje je bil moj predlog, da moramo med koroške Slovence, ki so se sicer rešili Hitlerja, so pa še izpostavljeni smrtonosnim žarkom nacističnega ozračja, le sprejet. Proces proti Borutu Šturmu, ki je našemu združenju dal priložnost, da je evropsko javnost spoznal s položajem koroških Slovencev, je pravilnost mojega predloga še potrdil.

Velika nevarnost pa je bila, da se naši upi izjalovijo, da ljudje namreč ne čutijo v svojih kapilarah tragičnosti položaja neke narodne skupnosti na drugem koncu kontinenta. Pa dvom, da bodo slovenske organizacije na Koroškem tako odsotne kakor tiste na Tržaškem in na Goriškem. Pa da nas bo Slovenija zatajila.

Na srečo so vse bojazni odpadle. Občni zbor, ki je imel pravzaprav pomen kongresa, je potekel v vseh pogledih zadovoljivo. Seveda ni bilo veličastnosti in pompoznosti, a dvorana v stavbi Arbeiterkammer je bila ob odprtju kongresa polna, delegate so poslali Baski, Bretonci, Provansalci, Grki, Furlani, Piemontezi in drugi. Koroški Slovenci so bili gostitelji, a zastopan je bil tudi Trst, iz Ljubljane so prišli prof. Klemenčič, Lojze Ude, dr. Milko Matičetov, zastopniki inštituta za narodnostna vprašanja, iz Begunj primarij dr. Jurij Zalokar, iz Kranja dr. Hribernik, pa še študentje s Primorske in osrednje Slovenije. Pridružil se nam je tudi Ciril Kosmač, ki je bil na zasebnem potovanju po Koroškem.

Pomembno je, da imamo zdaj koroška predstavnika v federalnem svetu, dr. Pavla Apovnika in dr. Luko Sienčnika, prvi je tudi teritorialni zastopnik za Avstrijo. Poprej je to mesto zasedel član društva prijateljev Južnega Tirola, ki so ga predstavniki Južnega Tirola kandidirali za to mesto na občnem zboru v Zürichu. Tudi zato, da se rešimo tega absurdnega stanja, je bilo potrebno, da pridemo v Celovec.

S člani prijateljev Južnega Tirola smo imeli sitnosti, ker so ob zemljevidih, ki sta jih izdelala študenta iz šole prof.

Klemenčiča in ki smo jih pritrdili na zid dvorane, začeli vzklikati, da so zlagani. Ni jim šlo v račun, da je število Slovencev od srede prejšnjega stoletja do danes po zaslugi nemškega »duha« tako upadlo. Ko gre za Južni Tirol (kjer se popotniku zdi, da sploh ni v Italiji!), je seveda stvar drugačna.

No, a kongres je obšel vse take čeri, pa tudi dveh zvestih predstavnikov notranje uprave smo se navadili, saj smo se že sprijaznili s spoznanjem, da je v sodobnem svetu nevarnejša družina, ki se upira smrti jezikov, kakor centurije, ki se urijo v rabi orožja in bazuok.

Pretresljiv je bil trenutek, ko sta se poslavljala Grka iz Kalabrije in sta zaprosila, naj kaj naredimo za njihove vasi, ki so ostanek nekdanje Magnae Graeciae in v katerih ni samo v nevarnosti njihov arhaični jezik, ampak jim povodnji odnašajo hiše, cerkve, tako da ljudje vztrajajo med razvalinami. Ganjeni smo stiskali zobe ob pripombi, da svet zbira denar, da bi prenesel egiptovske templje, nihče pa se ne briga, če propadejo dokazi tako nenavadnih starožitnosti.

Zvečer pa je generalni tajnik javno priznal, da ga je drugič premagalo čustvo. Bilo je med večerjo, ko je nastopil pevski zbor iz Bilčovsa in je zaplesala mlada folklorna skupina iz Železne Kaple. Predstavniki zapostavljenih narodov zahodne Evrope so se prvič srečali s slovensko narodno pesmijo, s kulturo preprostega slovenskega človeka, ki ne ustvarja svobodno, ampak se sproti otepa zasmehujočih pogledov in ošabnih pripomb. Pa vendar je razgibanost slovenskega duha, ki je zajelo omizje, omajala temperamentnega Katalonca, našega generalnega tajnika, da je vstal in se poklonil narodu, ki da je vsega spoštovanja vreden, ko pa ima na taki ravni razvito narodno kulturo.

1. avgusta

○ razmerju avstrijske socialne demokracije do narodnostnega vprašanja smo že zdavnaj na tekočem. Tudi o trpkih ugotovitvah, ki jih je Prežih zapisal v **Črni vojski** in v **Dobrodu.**

Zdaj mi je prišel v roke izrezek iz časnika, ki poroča o predavanju univerzitetnega profesorja Janka Pleterskega koroškemu študentom. »Socialna demokracija in nacionalno vprašanje na Koroškem od plebiscita do novejšega časa«. V zgoščeni obliki je prikazano, kako malo je avstrijskim socialdemokratom šlo za zmago socializma, saj je vodilni funkcionar stranke Renner z veseljem pozdravil priključitev Avstrije k nacionalsocialistični Nemčiji 1938. leta.

»Po drugi svetovni vojski imamo na Koroškem zopet svojstven razvoj. V Celovcu se je namreč vršila predaja deželne vlade fašistov po legalni poti in se je spremenilo samo ime stranke.«

In tem ljudem so odgovorni v matični državi izročili levo usmerjene koroške Slovence! In še zdaj, po toliko letih klavrnih skušenj, člankar v »Delu« napade vsakogar, ki se takemu narodnemu deliktu upre.

5.avgusta

Vzel sem s police Prežiha.

Trije citati iz **Črne vojske**.

»Prijetelj vojne ni bil (socialist Rainer), to je res, bil je proti samodržstvu državnega vodstva, za ljudsko soodločanje in podobne stvari. Toda ko je Amun načel narodnostna vprašanja Avstrije, kakor je pač vedel in znal, se je Rainer izkazal neusmiljenega internacionalista... O kaki samostojnosti narodnih manjšin sploh ni hotel slišati.«

Pogovor s Popovičem, srbskim človekom iz Bosne.

»Kaj ti misliš o Italiji? Nas Slovence skrbi...«

»Srbija bo zmagovalka, vi pa, Slovenci, boste najbrž prišli pod Italijo, vsaj en del. Vojska je račun kakor vsaka druga trgovina in nekdo mora plačati žrtve. Danes je dejansko tako, da ni drugega izhoda. Rusija ni mogla storiti drugače. Udeležba Italije pa je dragocena stvar. Pozneje se bo videlo. Stvar se lahko popravi v eni izmed prihodnjih vojn...«

.....

»Zdi se, kakor da bi bilo njemu vseeno...?«

»Še huje - govori, kakor da bi bili mi zadnji na svetu!«

»Kar se tega tiče, ima prav! Med zadnjimi smo...«

»Ti Srbi,« je zamišljeno povzel Grum, »imajo nekaj, česar mi nimamo. Držijo se kakor lipovi bogovi. Neki ponos imajo. Mi Slovenci tega ne poznamo, a je škoda.«

»Rainerjev socializem se jim je zdel tuj, nepravičen, nedosleden; zdaj pa spet Popovič! Kam bi se neki človek oprl?«

To vprašanje si lahko spet postavimo danes kakor Prežih pred pol stoletjem: Na koga naj bi se neki človek oprl?

17. avgusta

Uskovnica. Vrnil sem se s Triglava in obnavljam pot čez Konjščico na Velo polje v zgodnjem jutru. Tako sem se bil letos ob knjigah polenil, da sem se na napor pripravljajal z rahlim pridržkom. A sem se že na gozdni stezi nad Uskovnico spet znašel v svojem elementu.

Zgubil sem bil pravi stik z naravo. Odkar je srce moje drage gospodinje v dutovskem zatočišču podleglo njenemu neukrotljivemu življenjskemu ritmu, sem zanemaril tudi sožitje s kraškimi bori in z njihovimi zaraščenimi stezami. Pa je pred svojim odhodom ta sedemdesetletna žena, ki ni bila v sorodstvu z mano, a je bila več kot sorodnica, poskrbela, da bi zavarovala moje mesto ob starinski pisalni mizi. In upala je, da jo bom, tudi ko nje ne bo, ubogal, pustil svoje papirje in šel po gmajni tudi zanjo, ki ni imela nikdar časa.

Tako se na sočni planinski travi zdaj vračam na požolteli kraški svet in mu zagotavljam, da mu bom ostal zvest. Spet bom iskal v suhi travi češarke za mojo peč, če pa se mi bo zahotelo, bom odšel na Trstelj, ker je na poti, ki vodi skozi gozd, toliko češarkov, da jih slepa ne pobereš vseh. Kako sva jih lani z Živko vneto nabirala! Veliki so bili in razkrečni, kakor da jih je gorski zrak elektriziral.

Moja letošnja hoja na Triglav?

Razvijala se je v duhu odpovedi vsemu odvečnemu. Askeza mirne, skoraj nezaznavne zveze z naravo. Na primer v jutranji tišini, ko so se moje oči srečale z očmi prav tako samotarskega gamsa, ki mi je nad Vodnikovo kočo prekrižal pot in me opazoval negiben, da ne bi sprožil kamna in zmotil zbranega prisluškovanja zgovornemu gorskemu miru pred jutrnjo zarjo.

Tako se mi zdi, kakor da sem letos hodil po grebenih nekako obogaten z odsotno in hkrati zrelo polnostjo. Vrnil se mi je okus za zbiranje odtenkov in začutil sem domotožje po listu nedolžnega papirja.

In ko so mi v neki koči priložnostni znanci zatrjevali, da so brali Odiseja kakor evangelij, sem sprejel tako evfemistično odkritost kot zadoščenje za vse nekdanje šikane na mejnih prehodih; vendar sem imel hkrati vtis, da je govor o stvarih, ki se tičejo nekega mojega znanca, na katerega sem zdavnaj pozabil.

Rad bi, da bi me to planinsko ozračje spremljalo ob vrnitvi na tržaške ulice in vnaprej se otebam misli, da bi me dogodki v zamejstvu oddaljili od svete tišine, ki se je zdaj naselila v meni.

19. avgusta

»Poglejite, Eichmanov štab je bil 80 - odstotno avstrijski. Na odgovornih mestih pri množičnih umorih je bilo veliko Avstrijcev. Uničevanje ljudi na Poljskem, ki ga je vodil Globotschnik, je bilo zvečino delo Avstrijcev. To je vzrok, da sem tukaj v Avstriji. Razen tega naj poudarim še to: Nemci imajo kot narod občutek krivde, medtem ko Avstrijci mislijo, da so čisti.«

Simon Wiesenthal (Delo, 19.8.72)

20. avgusta

Časniki objavljajo protest jugoslovanske vlade pri avstrijski vladi, ker so nekateri diverzanti, ki so prišli v Jugoslavijo, imeli zbirališče v Salzburgu.

V redu. Lahko se samo strinjam.

Vprašam pa se lahko, zakaj ni jugoslovanska vlada čakala vsaj nekaj let, preden bi naročila svojemu veleposlaniku, da zavoljo diverzantstva stopi do predsednika vlade avstrijske republike. Saj s protestom zavoljo nespoštovanja določil mirovne pogodbe se ji očitno tako ne mudi.

Neka logika je seveda tudi v tem. Napadalci, ki pridejo od zunaj, kajpada ogrožajo državo; to pa je zelo huda stvar. Tihi genocid, ki počasi razjeda slovenske ljudi, pa ne spravlja v nevarnost nobene države, ne jugoslovanske, še manj pa avstrijsko. Še več, tako razpadanje učinkuje kot sijajno gnojilo pri klitju ljubega sredstva.

22. avgusta

Prebiram **Gorje zelenemu drevesu**.

Dnevnik ima pred drugimi knjigami to prednost, da ti v vsakem trenutku ponudijo samostojen izsek iz življenja, zlat ostružek, asociacijo. Pa spet tudi urejen zapis, ki je zgoščen esej.

To velja predvsem za strani, ki so posvečene vprašanju današnjega slovenstva. Strinjam se in tudi odkimujem. O prvi priložnosti se z Rebulo pomeniva, ker ustno pride marsikateri odtенок bolje do izraza.

Gre za pogovor o naši nepolitičnosti.

Zastavil bi ga tako: Osvobodilni boj je bil predvsem eminentno vojaško dejanje, ki naj bi Slovincem dokončno izbojeval status svobodnega naroda. Zamejci na Tržaškem, na Goriškem in Beneškem pa tisti na Koroškem ne čutimo nobenega vpliva tradicije medvojnega upora; saj postavljanje spomenikov padlim je samo dokaz pietete, ki ob poraznem položaju zamejskega slovenstva razširja pokopališki duh tudi na žive. Politika? Ta ima predznak, kateremu pravijo dobri sosedski odnosi. Ker pa se taki odnosi kljub nesramni **politiki** soseda v oziru do Slovencev dobro razvijajo, se sprašujem, kako lahko brez občutka sramu pomislimo na vse, ki so šli v smrt, prepričani, da se bijejo za »čast dežele«.

25.avgusta

Koroška

Na mizo dr.Hočevarja, podpredsednika slovenske vlade. Nekdanji partizanski komandant Karlo Prušnik - Gašper:

»Mislim, da je zelo važno, da Jugoslavija, ki je bila soddopisnica avstrijske državne pogodbe, to vedno znova poudarja.«

»Koroški Slovenci smo bili, denimo, zelo razočarani, ko nas jugoslovanski sekretar za zunanje zadeve Mirko Tepavac letos spomladi pred svojim sestankom z avstrijskim zunanjim ministrom Kirchsclägerjem v Zagrebu ni hotel sprejeti, čeprav smo za sprejem prosili. No ja, kaj hočemo, mi se na visoko politiko in diplomacijo ne spoznamo, zato bi se morali pa tisti jugoslovanski diplomati, ki razpravljajo z avstrijskimi politikami, dovolj dobro spoznati s problemi Slovencev na Koroškem.« (Večer, 7dni, 23.8.72)

Samo to bi pripomnil Karlu Prušniku, da je zelo lepo, če urejuje, kakor pravi, grobove padlih, da pa bi komandantu bolj pristajalo, da bi se uprl, ko ga jugoslovanski sekretar za zunanje zadeve ni hotel sprejeti, da bi se uprl takò, da bi ga slišala Slovenija in zamejstvo.

PILATOVA ŽENA

ALOJZA REBULE

MED najpomembnejše dogodke letošnje zdomske kulturne sezone v Buenos Airesu uvrstimo odrski krst radijske igre tržaškega rojaka pisatelja ALOJZA REBULE »PILATOVA ŽENA«, ki jo je v dramatizaciji in režiji Nikolaja Jeločnika, pa v scenični upodobitvi arh. Marjana Eiletza v petek, 4. avgusta 1972 ob devetih zvečer v veliki dvorani Slovenske hiše uprizoril Gledališki odsek Slovenskega gledališča v Buenos Airesu.

Vse tri predstave — z zadnjo ponovitvijo je Gledališki odsek zapisal v devetnajstem letu svojega gledališkega opravila že 61. predstavo! — so privabile presenetljivo veliko gledalcev. Posebnost tokratne uprizoritve je bilo igranje na sceni sredi avditorija: oboje, avditorij in scena, sta stvarjala nekakšno amfiteatralno gledališko prostornost, medtem ko je bil resnični oder odmerjen izključno sceničnim vizualnim dosežkom, ki jih je po zamisli scenografa odrsko in scenično polno ustvaril Janez Zorec (njegovo delo so scenično barviti prizori križev na Kalvariji, posebej pa oba avdiovizualna prikaza: Jezusov proces pred Pilatom in vstajensko jutro, kjer se scena sama, brez igralčeve navzočnosti s slušnimi muzikalnimi in govornimi doneski spremeni v osmega igralca; stvaritev zase so bile tudi projekcije posebej za to predstavo pripravljenih diapozitivov, ki jih je zamislil in izdelal Janez Zorec z gojenko buenosaireške slikarske akademije Ani Potočnikovo). Vzdušje, ki ka je predstava Pilatove žene ustvarila pri igralcih in pri občinstvu, je bil dosežek, ki smo si ga želeli in pričakovali: religiozen in gledališki hkrati. Naša upodobitev Rebulovega teksta je opravičila podnaslov »sakralne drame«, ki smo ga tokratni vprizoritvi vzdeli V tem so si bili edini vsi, ki

so predstavo videli. Kot je že vekovita tradicija pri vseh sakralnih predstavah, je tudi pri naši izostal aplavz ob sklepu: gledalci naj bi od predstave odhajali — v to smo težili pri vseh pripravah — duhovno prevzeti, prečiščeni, kot vernik odhaja od bogoslužnega opravila v velikem tednu. Predstava je bila, merjena moralno in duhovno religiozno, velik dosežek. O njeni estetsko gledališki vrednosti pa govori zapis Franceta Papeža pod zaglavjem *Vtisi*.

Priprave za predstavo so trajale polnih šest mesecev. Trud je bil velik, a kronan z uspehom. Režiser se z igralci pripravlja tudi na predstave v španščini - prevod je dokončan - za argentinsko javnost: predstava je režirana in scenično zamišljena tudi za uprizoritve v cerkvenem bogoslužnem prostoru.

mt

IZ »GLASA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE«

Avgust 1972

O SLOVENSKI KULTURNI POLITIKI

(Iz »Večera«)

Da bi se temeljiteje seznanili s spremembami v slovenski kulturi, ki jih je kulturna skupnost Slovenije že načela ali pa jih še bo, smo zaprosili za pogovor akademika dr. Bratka Krefta, predsednika skupščine kulturne skupnosti Slovenije.

— **Ali prinaša KS kot novi tip organiziranosti že v samem začetku sveže ustvarjalne zamisli in boljše kulturno politiko kot v preteklosti?**

Potreben bi bil že kar revolucionaren poseg, če bi hoteli z nenačelnostjo pretrgati, da bi ne vlagali težko pridelanega družbenega denarja v kakšno delo, ki ni ne brez globlje koristi in ne brez trajnejše vrednosti, marveč je celo družbi, ki si prizadeva za socializem, škodljivo in nevarno. Tudi za nekatere pretekle nesorazmernosti gre, ki še niso dovolj pojasnjene in ki se zde zdaj, ko prihajajo številke na dan, upravičeno marsikomu nerazumljive, le da o njih še nihče ni javno spregovoril. Zato pa se čim več govori o tem v različnih družbah in na srečanjih. Naj navedem samo eno, tudi meni nerazumljivo nesorazmernost, na katero sem bil opozorjen z več strani: kako to, da so dobivali npr. med literarno - publicističnimi revijami najvišjo subvencijo »Problemi«, ki so jih nedavno na oficialnem političnem pa tudi marksistično znanstvenem forumu zaradi številnih posameznih člankov in prispevkov ocenili za negativne? Staro uredništvo je moralo zamenjati zdaj novo, ki obljublja tudi nov program. Nekaj kritike je zaradi posameznih prispevkov zadelo celo uredništvo »Sodobnosti«. Ta revija je bila ustanovljena, da bi v našem času nadaljevala tisto progresivno

tradicijo in raven, ki sta jo imeli predvojna »Sodobnost« in »Ljubljanski zvon«. Ta je odigral v naši književnosti kljub nekaterim začasnim spodrsljajem od ustanovitve dalje vendarle ne-izbrisljivo progresivno vlogo. Mislim, da so imeli prav tisti, ki so že pred leti zmajevali z glavami, ker so dobivali takšni »Problemi«, kakršni so bili, višjo subvencijo kakor »Sodobnost«. Menda so dobivali višjo vsa zadnja leta! Ali ni potlej upravičena ironična pripomba tistih, ki govore o »plačani opoziciji?«. Če je res tako in nekateri pravijo, da je, ali so potlej vsaj nekatere kritike, ki so bile letos izrečene na političnem forumu, povsem upravičene, še več, ali so že same po sebi zdaj zagotovilo, da se bodo stvari v bistvu spremenile, če imajo nekatere plati dosedanje prakse tako skrivnostno politično-finančno ozadje? Ali bi ne bilo prav in pošteno, da bi izrekli javno samokritiko tudi tisti, javnosti skriti dejavniki, ki so takšno subvencijo »idejno« in kulturno politiko omogočali in podpirali? Ali ni bilo upravičeno ogorčenje tistih, ki so že takrat vpraševali, kako je mogoče dajati ljudski denar npr. za film »Maškerada« ali pa za revijo, ki hoče biti umetniško najbolj avantgardistična in celo vodilna, pa objavlja med literarnimi besedili pornografične fotografije na ravni »Čilka« in »Adama in Eve«. Kako je mogoče dajati družbeni denar za igrakanje s črkami, ki ne pomenijo nič. Čeprav jim njih avtorji pravijo »pesmi« in podobno? Naj si še tako pismen, jih ne veš brati. Kako jih češ razumeti? Ko so nekateri protestirali zoper takšno gospodarjenje z ljudskim denarjem, se je brž dvignil zoper nje hrup, češ da kličejo po cenzuri, kar je ena izmed tartuffovskih demagogij. Če neko uredništvo ali založba odkloni objavo kakšnega dela, ker se mu ne zdi kvalitetno, še to ni cenzura. Če ne drugače, ga lahko izda v samozaložbi. Nihče mu tega ne brani pa če gre npr. za najhujšo pornografijo (seksualno, politično ali kakšno drugo, na izbiro jih je dovolj). V naši demokraciji je dovolj širine, da lahko izda kdorkoli, kar hoče (mislim predvsem na nepolitično pisanje!), ne more pa zahtevati, da dobi za to ljudski denar, ki sta ga v družbeno blagajno s

svojim težkim delom prispevala predvsem delavec in kmet. Kakor se je nepremišljeno nalagal denar v nekatera nedonosna podjetja (»politične tovarne«), tako se je prav tako nepremišljeno in iz snobizma dajal denar (žal prevečkrat) za stvari, ki so res — nič. Za tem snobizmom se skriva tipični provincializem in manjvrednostni kompleks zastopnikov nove jare gospode, ki bi rada veljala za imenitno in sodobno »kulturno«, celo za »svetovljansko«. Zaradi različnih snobizmov parvenijstva nismo zašli v kulturi v nič manjšo zaganjo kakor v gospodarstvu in to v družbi in sistemu, ki ves čas precej glasno poudarja, da gradi socializem, to se pravi družbo, ki ne bo le socialno boljša in pravičnejša, marveč tudi kulturno prizadevnejša in globlja, saj se reče, da bodi idejna in etična osnova družbe socialistični humanizem. Kako je potlej v skladu s tem, da so bile (in so še marsikje!) bolj »modne« nihilistične in protihumanistične tendence (da drugih ne omenjam), ki se v dir in šir šopirijo v marsikakšnem »literarnem« in »filozofskem« pisanju? Kako to, da šele zdaj ugotavljajo razni višji forumi, da je npr. poznavanje marksizma na tako nizki stopnji, če se je dajal družbeni denar tudi za pisanje, ki je trdilo in še trdi, da je marksizem preživeta teorija, ki sodi med staro brložje? Če se je vodila tako katastrofalna kulturna politika precej časa, da se je že skoraj usodno vkoreninila, kako naj potlej kulturna skupnost ustvari v kratkem času novo kulturno politiko in tako imenovani nacionalni kulturni program, če ga doslej odločilni oblastni in politični dejavniki niso mogli ustvariti v sedemindvajsetih letih? Živimo v nekem anarhičnem stanju, ki je nevarna posledica kulturne politike, ki bi jo lahko imenovali kulturno politiko ptiča noja. Ali ni v nekem smislu neodgovorno zvrniti zdaj vso odgovornost na komaj porojeno kulturno skupnost, dati ji določeno vsoto iz družbene blagajne, ki je — kakor kažejo prošnje in zahteve — premajhna, da bi mogla zadostiti vsem in vse ter si morda na tihem misliti: »Zdaj pa jo naj vozijo, kakor jo morejo in znajo, kaj nam mar!« Ali nimajo prav tisti dovtipneži, ki pravijo, da je republiška kul-

turna skupnost že tretje »ministrstvo« za kulturo, ker imamo že republiški sekretariat za kulturo in prosveto in kulturno-prosvetni zbor v skupščini? Vprašanje kulturne politike v vsaki družbi, ne samo v socialistični, je prekleto resna in odgovorna stvar, za katero so odgovorni vsi družbeni, oblastni in politični dejavniki. Kdor misli, da bo že sama ustanovitev kulturne skupnosti po samoupravljalški poti rešila probleme naše kulture, se prav tako moti, kakor tisti »gospodarstvenik«, ki je videl v zamrznitvi cen nekaj odrešilnega za našo gospodarsko zagato.«

(Večer, 28.4.1972)

AMORALNA «TEHNIKA»

V ponedeljek 25.septembra je ljubljanska televizija posredovala Slovincem pogovor s pisatelji, ki so se zbrali v Vrbi ob praznovanju stoletnice slovenskega pisateljskega društva. Tako je prišel na vrsto tudi gost Slavko Mihalič, ki je povedal, da je prevedel Menarta, razen tega pa tudi pesmi Tedaj pa so gledalci videli književnika, ki odpira usta, a je hkrati nem kot riba, samo na koncu je bilo slišati slaboten — ka.

Jasno, tehnična napaka, kar pa vendar dokazuje, da je tudi tehnika zarotnica slovenske nenadkriljive amoralnosti, posebno ko gre za PESMI EDVARDA KOCBEKA, katere je Miha-lič briljantno prevedel.

K temu ne bi dodajali drugih komentarjev, ker nas je v dno duše sram; malo se lahko potolažimo samo z ugotovitvijo, da se je dejanje zgodilo na ljubljanski televiziji, kajti če je »ljubljanska«, to pomeni, da ni splošno slovenska.

POJASNILO O PRENEHANJU DELOVANJA »DRUŠTVA PRIJATELJEV ZAMEJSKIH SLOVENCEV

Vsi tisti, ki so bili prijetno presenečeni ob rojstvu Društva prijateljev zamejskih Slovencev in razočarani ob njegovi smrti, si lahko v Katedri preberejo obširno pojasnilo, kakšni razlogi so društvo pripeljali do tako žalostnega konca.

Prišel je čas, pravi njegov predsednik med drugim, ko lahko nedvoumno povem nekatere stvari, ki bodo deloma pojasnile prenehanje društvene dejavnosti.

Prvo. V društvu je aktivno deloval preozek krog članov. Na nekaj društvenih sestankih smo se povsem konkretno zmenili za posamezne akcije in za njihovo izvajanje določili tudi nekatere posameznike. Razen redkih, ki jih je izvedla ožja delovna ekipa (koncert zbora Jakob Gallus iz Trsta, priprave za ustanovitev društev v Celju, Ptuj, Ljubljani in Idriji, snovanje knjižnice in kluba, kjer bi se zbirali prijatelji zamejskih Slovencev, posvetovanje na Ravnah in še kaj), niti ene nismo pripeljali do konca. Ko smo posameznike vabili in jih prosili naj pospešijo dogovorjene akcije (zbiranje knjig, zbiranje članstva med dijaki in študenti, organizacija velikega izleta na Koroško itd.), so sicer obljubljali, da bodo svoje storili, pa — nič.

Drugo. Društvo ni imelo svojih prostorov. Obračali smo se na vrsto organizacij za pomoč pri iskanju samostojnega prostora, ki je za delovanje takšnega društva nujen, pa nikjer nismo našli. Pri SZDL so nam sicer ponudili sejno sobo za sestajanje in možnost za prihajanje pošte na njihov naslov, česar pa ni bilo mogoče sprejeti iz razlogov, ki jih bom še navedel. Po dolgem pri-

zadevanju nam je KUD Študent odstopil za popoldansko uporabo svoje prostore. V tem času je tudi delo odlično steklo — toda po mesecu dni nam je vodstvo študentskega doma odpovedalo gostoljubje z motivacijo, da nismo študentska organizacija (sic!).

Aprila 1970 smo se na društvenem sestanku zmenili za veliko akcijo, ki bi naj zajela vso Slovenijo. Na vseh mejnih prehodih, ki vodijo v kraje, kjer onkraj meje živijo Slovenci (in teh je velika večina), smo sklenili slovenskim potnikom deliti letake, katerih vsebino bom navedel v celoti, ker sem še zdaj prepričan, da so bili napisani s tolikšnim poslušom za dobre medsosedske odnose, da jih zares ne bi mogli skaliti. Po homatijah okrog tega letaka je namreč delo društva dokončno prenehalo:

»Gotovo vam je znano, da živijo v krajih, kamor ste namenjeni, naši rojaki. Ne prezrite jih s tem, da bi zametali svoj in njihov materin jezik.

Pomislimo, koliko Slovincem zunaj naših meja pomeni slovenska beseda.

Kot popotniki in kupci spregovorimo najprej slovensko. Marsikje nas bodo razumeli.

Bodimo prijatelji naših zamejskih rojakov v prijateljskih sosednih deželah. Pogovorimo se z njimi, zanimajmo se za njihove težave in uspehe. Ne nakopljimo si očitka, da prihajamo sem samo kot potrošniki.

Narodno čustvo in zavest sta neodtujljivi del človekovega obstoja v smislu humanističnih teženj in načel, ki izključujejo kakršnokoli narodnostno nestrpnost. Prav ta načela pa nas obvezujejo k skrbi za naše rojake zunaj meja, kajti njihova zvestoba k materinemu jeziku in narodu je tudi naša, njihova usoda je del naše.

Naši rojaki onstran meja so most zблиževanja med našima državama, narodoma in njunima kulturama. Sožitje različnih narodov in jezikov je kulturna vrednota, ki jo

bomo mogli ceniti in poglobljati le tedaj, ko se bomo dovolj zavedali dejstva, da le svobodno izražanje narodnih čustev krepi mir in prijateljstvo.

*Društvo prijateljev zamejskih slovencev,
Maribor*

Izdalo Društvo prijateljev zamejskih Slovencev, Maribor

Ob parku 7, tel. 25927 (od 17. do 19. ure).«

Republiški sekretariat za informacije, ki smo ga prosili za mnenje, nam je sporočil, da ni nobenih zadržkov za takšno dejavnost. Letake smo dali v tisk, zbrali v Ljubljani in Mariboru dovolj študentov, ki bi jih delili, in določili datum za začetek akcije. Medtem je prišlo novo pismo sekretariata za informacije (podpisan minister Barborič Boštjan), v katerem so nam med drugim sporočili: »...ne izključujemo možnosti, da bodo posledice v nasprotju s smotrom, ki ga zasledujete. Zato vam svetujemo, da se posvetujete še s političnimi činitelji...« SZDL nas je poklicala na pogovor in preden smo odšli tja, smo poklicali približno deset članov društva z vabilom, da na pogovoru sodelujejo. Nihče ni imel časa. Tako smo odšli sami (tajnik, podpredsednik in predsednik). Pristali smo, da akcijo odložimo, vendar ne ukinemo — da jo odložimo na poznejši čas. Tu je bilo prvo zrno nesporazuma. Drugo se je pojavilo v tistem trenutku, ko smo se začeli meniti o dejavnosti in smislu obstoja društva. Priznam, da so na SZDL pokazali veliko razumevanja za naše delovanje, bilo pa je nekaj temeljnih razločkov v misli o načinu organiziranosti društva in načinu njegovega delovanja. Predvsem so tovariši na SZDL menili, da skrb za zamejske Slovence ne more biti ekskluzivna pravica nekega kroga ljudi, ampak vseh občanov. Dobro, smo rekli, »vsi občani« so imeli dvajset let

možnost pokazati svojo zavzetost za zamejske Slovence, pa se to ni zgodilo. Potem so predlagali, da bi se društvo z vsemi svojimi člani vključilo v SZDL, bodisi kot sekcija za manjšinska vprašanja ali pa v sekcijo za mednarodne odnose. Naša misel je bila, da ne gre s takšno institucionalizacijo po nepotrebnem zatreti spontane iniciative, ki obeta v kratkem času angažirati veliko več občanov za vprašanje zamejskih Slovencev, kakor bi to mogla oblika, ki jo predlaga SZDL.

Tako smo se razšli. V tem času je prišla odpoved prostorov v študentskem domu (ne rečem, da je bila v kakršnikoli zvezi s pogovori na SZDL) in abstinenca večine članstva.

Potem smo po dolgem pogovoru člani vodstva dvignili roke. Sklenili smo počakati na ugodnejši trenutek za oživitve delovanja *Društva prijateljev zamejskih Slovencev*.

V teh dveh letih pa se je odnos do vprašanj zamejskih Slovencev v Sloveniji bistveno spremenil. Večer je uvedel posebno prilogo za zamejske Slovence, pozneje tudi Delo, manjšinska sekcija pri SZDL, pa tudi najvišji politični in oblastveni organi so se začeli radikalneje zavzemati za pravice manjšine, javno mnenje se je spremenilo. Nihče, ki se je oglašal v prid zamejskim Slovencem ni bil več raglašen za nacionalista (tudi ta očitek smo svoje dni kajkrat slišali), in tako nismo čutili potrebe po kakšnem posebnem delovanju. In tu je najbrž moja (in naša) temeljna napaka, ki jo ta trenutek odkrito priznavam.

Tačas sem se zavzemal (in se še) za ustanovitev profesionalne organizacije, ki se bo ukvarjala z vprašanji zamejskih Slovencev (glej (7 dni št. 8), članek Za organizirano pomoč zamejskim Slovencem). Če lahko na Koroškem deluje cela vrsta raznih hajmatdinstovskih in abverkampfovskih, od države plačanih, organizacij, ki očitno nimajo drugega smisla in namena delovanja kot izvajanje pritiska na manjšino, potem si lahko tudi republika Slovenija, bržda z večjo moralno pravico privoščiti plačevanje

organizacije, ki bo skrbela za ohranitev slovenstva v zamejstvu.

Ker pa to bržkone še ne bo tako kmalu mogoče, se pridružujem težnji po oživitvi delovanja Društva prijateljev zamejskih Slovencev. S tem pa želim tudi postaviti ad acta vse nesporazume in »kratke stike«, ki sem jih zgoraj opisoval; ne toliko z namenom, da bi opravičeval svojo odgovornost pri prenehanju njegovega delovanja (ta je, po mojem, tolikšna, kot vseh, ki sem jih omenjal), kot z željo, da se ne bi ponovili v takšni ali drugačni obliki.

Kakorkoli že izgledajo ta moja pojasnila polemična, kakorkoli so že izraz razočaranj in gneva, ki sem ga doživljal pri vodenju društva, tako sem mnenja, da z vsem tem še ni čisto nič izgubljenega, da lahko začnemo znova in drugače, za nekaj izkušenj bogatejši. Zato predlagam, da se s podpisniki in drugimi zavzetimi sestanemo, skličemo občni zbor društva, izvolimo novo vodstvo (v katerem seveda ne želim biti predsednik), zastavimo okvirni program dela, se dogovorimo za konkretne akcije in skupno, po svojih najboljših močeh, prispevamo k tistemu, kar imamo vsi v mislih in srcih.

Drago Jančar
»Katedra«, 28.IV.1972

UMNO VARČEVANJE

Tržaška kreditna banka se je odpovedala oglaševanju v Zalivu zaradi omejitve stroškov na tem področju v letu 1972.

Glede na obrat, ki se ukvarja z akumulacijo in reprodukcijo bankovcev in surovin podobne sorte, je težko verjeti sporočenemu opravičilu.

Najbrž bo držalo, da je prišlo do odpovedi zato, ker računarska doktrina v zalivovskem blagu ne najde dovolj ne za oko privlačnega leska ne za uho vabljivega cvenka.

MOST VZDIHLJAJEV

(Mali Kulturni oglasi)

SPOROČILO NOGOMETNE ZVEZE SLOVENIJE

Ljubiteljem nogometnega športa sporočamo, da je prišlo v moštvo nogometnega kluba NIČ do sprememb v napadalni vrsti, potem ko je šlo desno krilo Dimitrij Rupel za eno sezono gostovat v Massachussets-Football Association v ZDA, srednji napadalec Dušan Pirjevec in levo krilo Taras Kermauner pa sta bila za eno sezono diskvalificirana.

Kljub spremembi pa nova zasedba obeta tudi zanaprej enako kvaliteten, čeprav manj teatralen špetakel.

Tako je Pirjevčevo majico oblekel Bojan Štih, blesteč dribler s posebnim čutom za kazenski prostor.

Na desnem krilu bo Rupla nadomestil Andrej Inkret, atlet s prav zamorsko zalogo sape.

Levo krilo pa bo igral Vasja Predan: povprečen dribler, toda neuničljive šprintarice.

SPOROČILO STIHOMETNE ZVEZE SLOVENIJE

Ljubiteljem pesniškega športa na Slovenskem javljamo da bo v doglednem času v Višnji gori nogometna tekma med pesniškima moštvoma Aufek in Biksek v naslednji sestavi:

Aufek: Hanžek, Kilnik, Pamžek, Pihalnik, Činžek, Hojzek, Flapnik, Otišel, Meh, Nahod, Brdavs, Lipek.

Biksek: Zagoričnik, Pihal, Tičnik, Fičnik, Jelačnik, Kičnik, Jožnik, Kuku, Pihnik, Pokihal, Repetičnik.

Računalniški sodnik na tekmi: Denis Poniž.

Predstavniki Prešernove tradicije: Bojan Štih.

Znanstveni poročevalec za Slavistično revijo: prof. dr. Boris Paternu.

Po tekmi bodo člani Gasilskega društva brali v združenem domu iz del nastopajočih.

Zagotovljena teleprinterska zveza med Višnjo goro in Centre Poétique Cosmique v Parizu.

Čevapčiči itd.

Z gasilskim Na pomoč! —

Stihometna zveza Slovenije

KULTURNA POLITIKA V SLOVENIJI

(Glej Delo 24. junija 1972)

Potem ko sem v Delu objavil celostranski prispevek o kulturni politiki v Sloveniji, me ljudje sprašujejo, kaj pravzaprav hočem.

Hočem nič več in nič manj kot to, kar sem zapisal.

Sem tako proti neostalinistični čvrsti roki kakor proti neoburžoaznem pluralizmu. Sem, z eno besedo, za revolucionarni pluralizem. Sem torej za kulturno revolucijo, ki bo proti stalinizmu in pluralizmu obenem.

Pripominjam pa, da izraza revolucija ni nujno jemati zgolj politično, ampak da ga je mogoče jemati tudi v astronomski akcepciji. Če kdo prav prav hoče, lahko reče namesto revolucija rotacija. Namesto vrtenje-okrog-Sonca lahko pojmuje to kot vrtenje-okrog-svoje-Osi.

V bistvu torej lahko tudi rečem, da sem za kulturno re-
vorotacijo.

Dr. Vojan Rus

USTVARJALNE NAPETOSTI V SLOVENSKI KULTURI 1972

1) Če je v porodnih krčih pesnik

Slovenci, se zavedate katastrofe, ki nam grozi, ko vrstilni števniki, — dva, tri, štiri — izgubljajo teren pred delilnimi — dvoje, troje, četvero?

Mile Klopčič
(Naši razgledi julij 1972)

2) Če je v porodnih krčih pisatelj

Delo, 22. Julija: »Upi na premirje.

Upamo na kaj, zato: Upi na premirje.

Verjamem V kaj. Prepričan sem o čem. Skrbimo Za kaj. Zaskrbljeni smo Zaradi česa. Dvomimo O čem.

Slovenci, se zavedate škandala, da je zamenjava vezav postala splošni ringaraja?

Vitomil Zupan
(Delo 15. julija 1972.)

MLEKO KRPA NOVE KOBILE

(Glej razprave v reviji Sodobnost)

V glavi imam novo diferenciacijo slovenske literature tako pred Prešernom kakor po njem.

V glavi imam novo diferenciacijo med pojmom literarna VEDA in literarna ZNANOST.

Poleg tega imam v glavi še kakšno —acija.

Samo o tem se moram še razvedeti, kaj literatura pravzaprav je.

Kaj?

Morebitni inštruktor naj se javi pod šifro Mleko Krpanove kobile.

Janko Kos

SLOVENSKI GASILCI, NAPREJ

Ker je pri podpiranju Prešernove družbe odpovedala tako politična kakor prosvetna struktura, mi ostaja samo eno: da apeliram na gasilska društva širom po Sloveniji!

Slovenski gasilci, naprej!

Z brizgalnim pozdravom —

Miško Kranjec

■

Cisto mimogrede je bila javnost obveščena, da je dramaturg SSG Miroslav Košuta odstopil. V objavi repertoarja za prihodnjo sezono je bilo namreč napisano, da bo »po odstopu Miroslava Košute« režiral to in igro ta in ta. Nič več. Zdi pa se nam, da bi odstop dramaturga vendar zahteval kakšno pojasnilo. Saj menda Miroslav Košuta ni odstopil zato, ker si je gledališče priborilo stalnost in ga ne potrebuje več?

■

Mlade teličke pej obračaš koker češ. Samo moreš jemet dnar za jeh zdržavat. Kej niso tudi tistmi Zalivi pokupli ves naraščaj? Se zna, pri Zalivi ni dnarja jn taku tudi naraščaja neč.

(Mihec in Jakec)

KDO JE MAR?

(Andrej Inkret, Jovan Vesel Koseski, vprašanje literarne zgodovine. Znamenje 22-23. Ureja Dušan Pirjevec. Opremil Marko Pogačnik. 1971. Založba Obzorja Maribor)

Epistola

JOVANA VESELA KOSESKIGA

gospodu

Andreju Inkretu,

Ljubljancanu,

kateni je prvi v slovenski literarni povestnici,
nesramnitemu stoletnemu psovanju priti v okom,

Jovana Vesela Koseskiga

za svojih bukvic resnobno umovatev v roke vzel.

1

*Stoletje, glej! se kmalu zaverti,
odkar v trščanski grobnici
s sijavno muzo svojo večni sen drnjoham.
A čuj! z ljubljanske tam strani
trobenta esejistična zažvergoli,
da marno za ušesom se počoham!
Ontično brumno
verlo pogumno
vpije klicar!*

2

Povej: kdo mar v stoletju tem minolem
 Koseskiga je vzal zares,
 odkar se Stritar z žnablom je oholim
 vperdnil v moje pesmi kres?
 Odtlej samò Prešeren kaj velja,
 le on v Evropo nas pelja,
 Koseskimu naj peta se zabliska,
 vsak cucek naj za njim pertiska!
 Zdaj nič epigonsko
 clo elektronsko
 vpije klicar!

3

Oj dolgo, vse predolgo čakal sem,
 da moje rozge, stroge, tužne,
 včasih ojstre, nikdar kužne,
 Tertosadnika dobé,
 ki se v grojzdju umskem mu izjokajo,
 Pirjevčevi slavistiki pak žep nažokajo.
 Kdo je mar?
 ESEJINE
 je slovenski oratar!

4

Brcni levo, pihni pravo,
 klerikalno tu zakruli,
 po marksistično zasiči,
 stlači v žehto clo kervavo
 mojih pesniških vertov fižol!

A umolknilo bo psovanje,
ko Slovenija prerojena
bo z retom Uma vse vrednote presejala,
jih ko češnje pozobala!
Kdo je mar?
Umovine
je slovenski oratar!

5

Kaj je tvezel Stritar? Ta le drugim krade.
slovam glave, repe reže.
Kaj pa djal mu je Koseski?
Je molčal pri pisni deski,
tuhtal dalej ter prevdaril:
dojde doba zgodovine,
ko Struktura nam zasine
Kdo je mar?
Struktorovine
je slovenski oratar!

6

Pomlad prispela je, v Slovenije širjavi
Idej se neizmerno prebudi,
piruje Niček v ontični dišavi,
tičevja zbor v založbah žvergoli.
Osoda, glej! na mah veli:
Koseskiga modrico gromno
okinčaj kdo s pretresbo glavolomno!
Kdo je mar?
Pirjevine
je slovenski oratar!

*In tak Inkretovo ime štimano
vsim teorijam vseka rano,
in kot valovi v cmerk vršé,
od ust do ust prašanje gre:
»Če je Prešeren orel, zakaj ni Koseski niti pura?
Zakaj ne bil bi vsaj struktura?
S kerčem reističnim
clo še ludističnim
v sercu pravde čut ima!*

*Zatorej, kdor na gruntu poezije orje,
za duhá ratarstvo ves gori,
naj tega ne poserka obupa morje,
ak priznambe ne dobi:
vrlo citre v roki hodi,
po občutkih serca brodi —
nič naj ga ne žuli Slava —
ako spava, naj bo zdrava!
V pridših stoletjih
clo z mečem osvetnim
smukne v Strukture začin!*

Jovan Vesel Koseski,
finančni svetovalec

v Terstu, julija 1972

» NEVTRALNI «

GENOCID

KO GRE ŠTEVIL'A V TISK, LISTI POROČAJO O NACISTIČNIH PODVIGIH NA KOROŠKEM. NA STOTINE ŠOVINISTOV JE DAN NA DAN ODSTRANJEVALO DVOJEZIČNE NAPISE, OBLAST PA JE DIVJAŠKO POČETJE MIRNO OPAZOVALA. TO JE ISTA OBLAST, KI JE SODILA ŠTUDENTA MARJANA ŠTURMA, KER SE JE MENDA PREDRZNIL NAPISATI NA PROMETNI TABLI SLOVENSKO KRAJEVNO IME POLEG NEMŠKEGA!

TO SE PRAVI, DA AVSTRIJA TOLMAČI SVOJ STATUS NEVTRALNE DRŽAVE TAKO, DA PUŠČA NACISTIČNIM ELEMENTOM PROSTO POT.

A VAKOR RAZUMEMO, DA KOROŠKA VLADA NIČ NE UKRENE PROTI NACISTOM, KER JE 1945. LETA NEPOSREDNO OD NJIH DOBILA V ROKE OBLAST, SMO PRETRESENI OB ZADRŽANJU VLAD MATIČNE DRŽAVE, KI SO TOLIKO LET DAJALE POTUHO TIHEMU GENOCIDU.

IN TUDI ZDAJ, KO SE JE POTUHNJENI RODO-MOR SPREVRGEL V ODKRITEGA, JE POSTOPANJE MATIČNE DŽRAVE VSE PREJ KOT ODLOČNO IN UČINKOVITO.

NE, RAZNE IZJAVE O »ZASKRBLJENOSTI« IN O »VARJENJU« SOSEDSKIH ODNOSOV NE KORISTIJO NIKOMUR RAZEN NACISTOM.

IN VSAK POŠTEN SLOVENEK ZDAJ DOKONČNO VE, DA BO USODA SLOVENSKIH KOROŠCEV ZA ZMERAJ ZAPEČATENA, ČE KOROŠKO VPRAŠANJE NE BO PRIŠLO PRED OZN.

★ ★ ★

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PARIŽJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

VINCE SLADKO
TEČE PRAV GLADKO

pri »Jožkotu«

TRST

Ulica Ghega 3 - Tel. 24-780

In za prigrizek?
Za to se ni treba bat
tam visijo klobase in gnjat

precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

Keržè

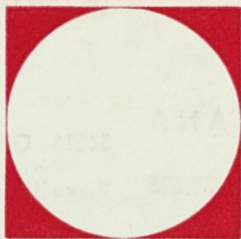
VSE ZA DOM HLADILNIKI

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI

PREDMETI PRALNI STROJI

TRST

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019

tiskarna

graphart

trst - rossetti 14
tel. 772151